

İMAM MÂLİK VE SAHÂBE KAVLİNE YAKLAŞIMI**RECEP ÖZDEMİR**

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

Danışman: YRD. DOÇ. DR. ALİ DUMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA-2012

KABUL VE ONAY

Recep Özdemir tarafından hazırlanan “İmam Mâlik ve Sahâbe Kavline Yaklaşımı” başlıklı bu çalışma, 25.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[Jüri Bşk.]

Doç.Dr. Abdullah ÇOLAK

[Danışman]

Yrd.Doç.Dr.Ali DUMAN

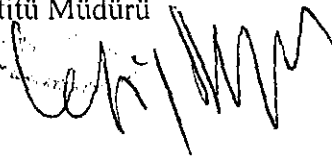
[Üye]

Yrd.Doç.Dr. Yüksel MACİT

Prof.Dr.Çetin DOĞAN

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Ali DUMAN'nın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **İMAM MÂLİK VE SAHÂBE KAVLİNE YAKLAŞIMI** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Recep ÖZDEMİR

ÖNSÖZ

İslâm hukunun en önemli özelliği değişmez sabiteleri olmakla birlikte, bu sabitelere ve ana gayesine aykırı olmadığı müddetçe her türlü fikre, içtihadı açık olmasıdır. Bu özellik İslâm hukukunu yeni olaylar karşısında sürekli çare üreten bir konumda tutmuştur.

İslâm hukuku, içtihadı açık olması ve yeni sorunlara çare üretmesi hasebiyle, bünyesinde zamanla kendine özgü temelleri olan fikhî mezhepler teşekkül etti. Mezhepler arasındaki usûle ve furûe dair farklılıklar İslâm hukukuna dinamik bir yapı kazandırdı.

Tezimizin ana konusunu teşkil eden İmam Mâlik'in hayatı ve sahâbe kavline yaklaşımı İslâm hukukuna dinamizm kazandıran bir hususun açıklanmasına matuftur. Zira, İmam Mâlik'in görüşleri İslâm Hukuk Tarihi boyunca hep tartışma konusu olmuş ve meselelerin çözümünde etkili olmuştur. Fakat bununla birlikte İmam Mâlik'in görüşleri etrafında teşekkül eden Mâlikî mezhebi ülkemizde pek tanınmamış; yapılan birkaç çalışma ise Mâlikî mezhebinin bir başka delili olan Amel-i Ehl-i Medîne ile sınırlı kalmıştır. Söz konusu mezhebin diğer içtihad delilleri yeterince araştırılmamıştır. Bir anlamda bu çalışma bu eksiği az da olsa gidermeye yöneliktir.

Söz konusu çalışma, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi ve metodu hakkında bilgi vermeye çalıştık. Çalışmanın birinci bölümünde ise İmam Mâlik'in biyografisine ve sahâbe kavlinin dışındaki diğer delillerin açıklanmasına yer verildi. Tezimizin ana konusu olan sahâbe kavline ise ikinci bölümde yer verildi. Bu bölümde öncelikle sahâbe kavlinin tanıtımına ve mezheplerin delile yaklaşımına dair hususiyetler sergilendikten sonra, İmam Mâlik'in sahabe kavline olan yaklaşımı ele alındı.

Bu vesileye tez konusunun belirlenmesinden tezin tamamlanmasına kadar devam eden zorlu süreçte bana rehberlik eden ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali Duman'a şükranlarımı

sunuyorum. Ayrıca kaynaklara ulaşmamı sağlayan, tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Abdullah Çolak'a, Yrd. Doç. Yüksel Mâcit'e ve dostum Rıdvan Bayer'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Recep ÖZDEMİR

2012-Malatya

**Özdemir, Recep, İmam Mâlik ve Sahâbe Kavline Yaklaşımı,
Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2012**

ÖZET

İmam Mâlik, hem geride bıraktığı ilmî mirasla hem de yetiştirdiği öğrencileriyle İslâm hukuku tarihinde önemli bir mevki elde etmiş ender şahsiyetlerden biridir. İmam Mâlik ayrıca günümüzde yaşayan dört büyük mezhepten biri olan Mâlikî mezhebini kuran önemli müçtehitlerden biridir. Hadis-fıkıh karışımından oluşan Muvatta'yı yazan Mâlik, fıkıh usûlünün teşekkül etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan fıkıh usûlünün fer'i ve aslî delillerini etkin bir şekilde kullanan İmam Mâlik, fer'i deiller arasında yer alan sahâbe kavlini de hüccet olarak kullanmıştır.

Sahâbe görüşü, sahâbe fetvası anlamında kullanılan sahâbe kavli fıkıh usûlünün fer'i kaynakları arasında yer alan bir delildir. Bir çok müçtehit gibi İmam Mâlik de sahâbe kavliyle ihticac etmiştir. O, fıkıh usûlünün oluşumuna etki eden sahâbe fetvalarından müstağni kalmamıştır.

İmam Mâlik, sahâbe kavlini belli kriterle çerçevesinde hüccet olarak kullanmıştır. Belli bir sistematiğe sahip olan İmam Mâlik, özellikle Amel-i Ehl-i Medîne delili karşısında sahâbe kavlini ciddi bir kiritte tabi tutmuş; Amel-i Ehl-i Medîne'ye aykırı sahâbe kavliyle amel etmemiştir.

Anahtar Sözcükler: İmam Mâlik, Sahâbe Kavli, Amel-i Ehl-i Medîne, Muvatta', Hüccet, Fıkıh Usûlü

ABSTRACT AND KEY WORDS

Imam Mâlik, and scientific heritage left behind by the disciples of both have achieved a position in the history of Islamic law is one of the rare figures. Imam Malik also living today, one of the four major sects of Mâlikîlik mujtahids who is one of the sect. Muwattd by a mixture of Hadith Malik-fiqh, Islamic jurisprudence has played a crucial role in formation procedure In this respect, the fundamental evidence of canon law and the efficient use of predicate procedure Imam Malik, one of the predicate is not the opinion of the Companions used as the source.

Opinion of the Companions, Companions Fatwa of the Companions used to mean the procedure of fiqh among the accessory sources of evidence. In the opinion of the Companions of Imam Malik has acted as a very mujtahids. Procedure affecting the formation of fiqh opinions of the Companions of Imam Malik, did not stay away.

Imam Mâlik, the opinion of the Companions used as evidence in a certain criterion. Imam Malik has a systematic, especially in the face of evidence that Amel-i Ahl al-Madinah and the opinion of the Companions, a serious kirite then ended and he did not act with a view to the Companions, contrary to the Amel-i Ahl al-Madinah.

Key Words: Imam Malik, the opinion of the Companions, Amel-i Ahl al-Madinah, Muvatta', evidence, Fiqh Procedure

İmam Mâlik Ve Sahâbe Kavline Yaklaşımı

Recep Özdemir

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER.....	IV
ABSTRACT AND KEY WORDS.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ

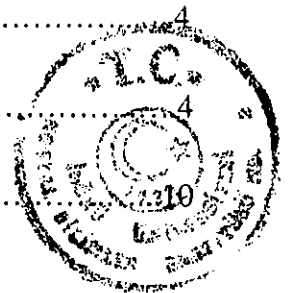
ARAŞTIRMANIN KONUSU ÖNEMİ VE METODU

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN METODU.....	3

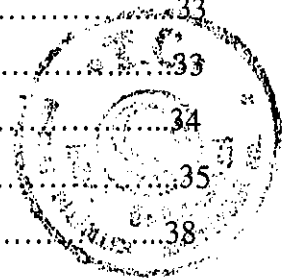
BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM MÂLİK'İN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

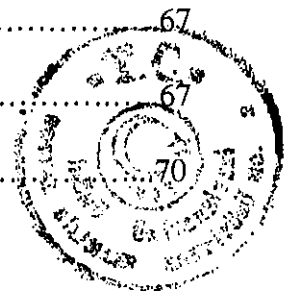
1.HAYATI.....	4
1.1. Doğumu, Nesebi Ve Vefatı.....	4
2.HOCALARI.....	

2.1. Manevî Hocaları.....	10
2.1.1. Said b. Müseyyeb.....	12
2.1.2. Urve b Zubeyr.....	13
2.1.3. Süleymân b. Yesâr.....	14
2.1.4. Hârice b. Zeyd.....	15
2.1.5. Ubeydullah b. Abdullah.....	15
2.1.6. Kasım b. Muhammed.....	16
2.1.7. Ebû Bekir b. Abdurrahmân.....	17
2.2. Ders Aldığı Hocaları.....	18
2.2.1. Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec.....	19
2.2.2. Nâfi'.....	20
2.2.3. Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî.....	21
2.2.4. Rabîa b. Abdurrahman.....	23
2.2.5. Yahyâ b. Said Ensarî.....	25
2.2.6. Ebû'z- Zinâd Abdullah b. Zekvân.....	25
3. ESERLERİ.....	26
3.1. Muvatta'.....	26
3.1.1. Muvatta' Hakkında Genel Bilgiler.....	26
3.1.2. Muvatta'nın Nühaları.....	33
3.1.2.1. Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin Rivayeti.....	33
3.1.2.2. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî Rivayeti.....	34
3.2. Diğer Eserleri.....	35
4. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	38

4.1.Muhaddis Olarak İmam Mâlik.....	38
4.2.Fâkihliği.....	41
5.TALABELERİ.....	44
5.1.Mısırlı Talebeleri.....	45
5.1.1.Abdullah b. Vehb b. Müslîm.....	45
5.1.2.Abdurrahman b. el-Kâsım el-Mısrî el-Utakî.....	46
5.1.3.Eşheb b. Abdilazîz el-Kaysî.....	48
5.1.4.Abdullah b. Abdulhakem b. A'yan el-Leysî.....	50
5.2. Kuzey Afrikalı ve Endülüslü Talebeleri.....	50
5.2.1.Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî.....	50
5.2.2. Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî el-Kurtubî.....	52
5.2.3. Ebû-l-Hasan Alî b. Ziyâd et-Tunusî.....	53
5.2.4..Esed b. Furât.....	54
5.3.Hicaz ve Iraklı Talebeleri.....	55
5.3.1.İbnü'l-Mâcişûn.....	55
5.3.2.Ahmet b. el-Muazzel b. Gaylân el-Abdî.....	57
6.İMAM MALİK'İN FIKİH USÛLUDEKİ YÖNTEMİ.....	58
6.1.İmam Malik'in Usûlünün Genel Yapısı.....	58
6.2.İmam Malik İçtihatındaki Yöntemi.....	61
7.İMAM MALİK'İN FIKİH USÛLUNDE DAYANDIĞI DELİLLER.....	63
7.1.Asli Kaynaklar.....	63
7.1.1.Kitap.....	63
7.1.2.Sünnet.....	67
7.1.2.1.İmam Mâlik'in Anlayışında Sünnet Kavramı.....	67
7.1.2.2. Ahâd Haber.....	70

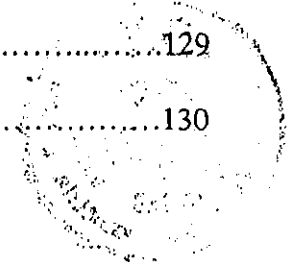

7.1.3.İcma.....	73
7.1.4.Kıyas.....	80
7.2.Feri Kaynaklar.....	85
7.2.1.Amel-i ehli Medine.....	85
7.2.2.Sahâbe Kavli.....	91
7.2.3.Mesâlih-u Mürsele.....	92
7.2.4.İstihsân.....	94
7.2.5.Örf.....	96
7.2.6.Seddi Zerai.....	98

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM MÂLİK VE SAHÂBE KAVLI

1.İMAM MÂLİK'İN USÛLÜNDE SAHÂBE KAVLİNİN YERİ.....	101
1.1.Sahâbe Kavlinin Tanımı ve Delil Değeri.....	101
1.2.Sahabî Kavlini Hüccet Olarak Kabul Edenler ve Delilleri.....	103
1.3.Sahabî Kavlini Hüccet Olarak Kabul Etmeyenler ve Delilleri.....	110
2.İMAM MALİK'İN SAHÂBE KAVLINE YAKLAŞIMI.....	115
2.1.İmam Mâlik'in Fıkıh Usûlünde Sahâbe Kavlinin Yeri.....	115
2.2.İmam Mâlik'e Göre Sahâbe Kavlinin Delil Değeri.....	117
2.3.İmam Mâlik'in Sahâbe Kavliyle İhticac Etmesi.....	125
2.3.1.İçki İçmenin Cezası.....	129
2.3.2.Kadınların Dar Elbise Giymesi.....	129
2.3.3.Karısını Boşayan Mefkûdun Durumu.....	129
2.3.4.Hayız Görmeyen Kadının İddet Süresi	130

2.3.5.Mefkûdun Eşinin İddet Süresi.....	130
2.3.6.Satılan Kölenin Malı.....	131
2.3.7.Şartla Satılan Carîye.....	132
2.3.8.Teyemmümün Yapılışı	133
2.3.9.Yetimlerin Mallarından Zekat Vermek Ve Mallarını İşletmek...133	
2.3.10.Kullanılan Altın Takıların Zekatı.....	134
2.4.Sahabî Kavli ve Ameli Ehl-i Medine.....	135
2.5.İmam Mâlik'in Sahabî Kavliyle Amel Etmeyi Terk Ettiği Durumlar.....	138
2.5.1.Süt Emme.....	141
2.5.2.Sert Cisimlerle Av Avlamak.....	141
2.5.3.Komşunun İrtifak Hakkı.....	142
2.5.4.Hata İle Öldürmede Yarım Diyete Hükmetmek.....	143
2.5.5.Zina Eden Köleye Sürgün Cezası.....	144
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	148

KISALTMALAR

AÜİFA: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

çev.: Çeviren

b. : İbn

bt. : Bint

bkz. : Bakınız

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

h. : Hicrî

H.z. : Hazreti

krş. : Karşılaştırmamız

MÜİFAV.: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

S. : Sayı

thk. : Tahkik

trs. : Tarihsiz

Yay.: Yayınları

y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU ÖNEMİ VE METODU

Bir araştırmada konunun doğru olarak tesbiti ve izlenecek yöntem sağlıklı ve tutarlı bir sonuca ulaşmada önemlidir. Onun için, tezimizi sunmaya başlamadan önce tezmizin konusu, önemi ve yöntemi hakkında özet şeklinde bilgi sunmanın fayda mülahaza etmekteyiz.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Fıkıh usûlü tedvin edilmeden önce içtihadlarıyla fıkha en önemli katkı yapan tabaka sahâbenin oluşturduğu tabakadır. Sahâbe nesli kendi döneminde vuku bulan meselelere kayıtsız kalmamış, meselerin çözümünde aktif rol oynamıştır. Bunun en açık delili hadîs külliyatlarında ve fıkha dair yazılmış eserlerde sahâbelere ait fetva örneklerine rastlanılmasıdır.

Fıkıh Usûlünde hüküm istinbatında kendisine istinad edilen delillerden biri olan *Sahâbe Kavli*, sahâbeden rivâyet edilen, sahâbenin sözlerini ve fiillerini ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Sahâbe kavlinin bir delil olarak kullanılması hususunda müçtehitler arasında ihtilaflar vaki olmuştur. Sahâbe kavli delili fıkıh usûlü eserlerinde incelenmiş ve mezheplerin bu husustaki yaklaşımları ortaya konulmuştur.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda genel anlamda sahâbe görüşleri özel anlamda İmam Mâlik'in sahâbe kavline dair görüşleri fazla incelenmemiş olduğu söylenebilir. İmam Mâlik'in görüşleri, araştırmalarda daha çok Amel-i Ehl-i Medine kavramı çerçevesinde ele alınmış; ancak İmam Mâlik'in diğer önemli bir delili olan sahâbe kavli üzerinde fazla durulmamıştır.

Bu araştırmanın konusu, genel olarak İmam Mâlik'in hayatı ve fıkının yanında *Sahâbî Kavli* delilinin İmam Mâlik'in metodolojisindeki yeridir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ülkemizde ve dünyada yapılan araştırmaların çok az bir kısmı Mâlikîleri ele almaktadır. Bu sebeple, “İmam Mâlik ve Sahâbe Kavline Yaklaşımı” ismini verdiğimiz bu tez çalışması, az araştırılmış bir mezhebin az araştırılmış bir yönüne ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır.

Mâlikîlere göre rivâyetle gelen bilgiler önem arz etmektedir. Söz konusu mezhebin oluşma sürecinde rivayetler bağlamında sahâbe kavillerinin de büyük bir tesiri olmuştur. Bu açıdan araştırılması düşünülen konu, Mâlikî mezhebinde işgal ettiği yerin ortaya konulmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüz İslâm dünyasında yaşanan ve hakkında yüzlerce eser yazılan, araştırma yapılan en önemli iki mezhep Hanefi ve Şafilik mezhebidir. Bu iki mezhep dışında kalan diğer mezhepler genelde araştırma konusu edilmemiş. Mâlikî mezhebi de diğer mezheplere nazaran hakkında fazla araştırma yapılmayan mezheplerden birisidir.

Bu açıdan bakıldığında söz konusu araştırmayı önemli kılan unsur, Türkiye'nin sosyo-kültürel, dini ilişkileri olan bazı İslam ülkelerinde kabul gören ve hali hazırda dini yaşamda tatbik edilen bir mezhebin bazı yönlerde tanınması ve bilinmesidir. Zira, bir ülkeyle doğru ve sağlıklı bir ilişkinin kurulması o ülkenin dini hassasiyetlerinin bilinmesine bağlıdır.

Araştırmayı önemli kılan bir diğer unsur, yüzyıllardır İslâm dünyasında uygulanan bazı uygulamaların temelinde sahâbe fetvalarının olması nedeniyle bu uygulamaların bağlayıcılığının tartışmaya açılmasıdır. Ülkemizde her yıl Ramazan ayında teravih namazının cemaatle kılınıp kılınmaması etrafında yapılan tartışmalar bunun açık bir örneği olarak değerlendirilebilir.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmada öncelikle tasviri ve karşılaŐtırmalı bir yöntem takip edildi. BaŐlangıç aŐamasında tabakat ve vefayat türü eserler, ansiklopediler, Fıkıh usûlu tarihi kitapları, makaleler, sempozyum özetleri vb. aktüel kaynaklara başvurularak konun genel çerçevesi belirlendi. Ardından İmam Malik'nin günümüze ulaşan eseri olan Muvatta' ve Muvatta'ın tesiriyle oluşan Müdevvene, Muvatta'nın şerhleri temel alınarak İmam Mâlik'in konuyla ilgili görüşleri tespit edildi. Elde edilen bulgular descriptif yöntemle açıklandı. Daha sonra bazı karşılaştırma ve değerlendirmelere yer verildi. Bu aŐamada diğer mezhepleri esas alan bazı furu ve usûl kitaplarına başvuruldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM MÂLİK'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.HAYATI

Bir bilim insanının fikirlerini ortaya koymada, yaşadığı ortamın, yetiştiği çevrenin, kişisel özelliklerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Zira, insanın fikirleri, yetiştiği coğrafyanın, yaşadığı zamanın, çevrelendiği şartların etkisiyle şekillenmektedir.

1.1. Doğumu, Nesebi ve Vefatı

Tam adı, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir b. Amr b. Hâris b. Gaymân b. Huseyl b. Amr b. Hâris el-Asbahî el-Himrî el-Medenî olan İmâm Mâlik'in doğum tarihi hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bütün bu rivâyetler değerlendirildiğinde İmam Mâlik'in hicrî 93 yılında Medîne'de doğduğu rivâyetinin daha sağlam bir rivâyet olarak öne çıktığı ve genel kanaatin bu yönde olduğu görülmektedir¹.

İmam Mâlik nesebinin kime dayandığı hususunda iki farklı rivayet vardır. Bir rivâyete göre İmam Mâlik'in nesebi Medîne'ye gelip yerleşen

¹Suyûtî, Celâleddîn, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik (Müdevvene'nin içinde)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 8; Ebû Zehre, Muhammed, *Mâlik: Hayatuhû ve Asruhû-Erâuhû ve Fıkhuhû*, Daru'l Fikri'l Arabî, Beyrut, 1952, 24.; Kadı İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, *Terîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik*, Rabâd, 1965, I, 44; Zevâvî, İsâ b. Mes'ûd, *Kitâbu Menâkibi'l İmam Mâlik. (Müdevvene içinde)*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1994, 62; Ahmed Emîn, *Duha'l İslâm. Mektebetu'l-Usretu*, Kahire, 2001, II, 206.

Yemenli ve Arap olan Zû Asbah kabilesine dayanır.² Zayıf olan başka bir rivâyete göre ise Mâlik ve soyunun ileri gelenleri Benî Teym b. Murre'in mevlâlarına mensuptur³. İmam Mâlik'in genelde Asbahî, Yemenî nisbeleriyle anılır olması onun Yemenli bir kabile olan Zû Asbah kabilesine mensub olduğunu belirten rivâyetin daha sağlam olduğunu göstermektedir⁴.

İmam Mâlik'in babasının adı, Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî'dir. Annesi de, Yemen'in Arab kabilelerinden el-Ezd kabilesine mensup olup adı Âliye Binti Şure'ye el-Ezdiyye'dir.⁵

İmam Mâlik'in dedesi Mâlik veya onun babası Ebû Amir, Yemen'in bir valisinden gördüğü zulüm üzerine Medîne'ye gelip yerleşmiş ve Kureyş'e mensup olan Benî Teym b. Murra kabilesiyle hısım olmuştur. Sonra bu kabile mensuplarıyla dostluk (velâ') akdetmiş ve gerekince kendisine yardım etmelerini

² İbn Sad, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zührî, *Kitâbu Tabakât'ul-Kübra*, thk. Alî Muhammed Amr, Kahire, 2001.VII, 570; Zehebî, Şemsseddin Ebî Abdillâh, *Tehzîbu'r-Tehzîbi'l Kemâli fî Esmâi'r Ricâl*, Thk. Guneym Abbas Guneym, Kahire, 2003, VIII, 354; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz, *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ*, Beytu'l-Efkârî'l-Düvelî, Lübnan, 2004, III, 3145; Askalânî, İbn Hacer Şahâbi'd-Dîn, *Tehzîbu'r-Tehzîb*, Müessetu'r Risâle, y. y., 1995, IV, 6; Hudaî, Muhammed, *Târîhu Teşrî'i İslâmî*, Mektebetu Ticâriyyeti'l Kubrâ, Kahire, 1971, 239; Ebû Zehre, Muhammed, *Târîhu Mezâhibi'l İslâmî*, Dâru'l Fikri'i Arabî, Kahire, 1989, 390; Kahhâle, Ömer Rızâ, *M'ucemu'l Müellifin (I-IV)*, Müessetu'l Risâle, Dimeşk, 1957, III, 9; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, MÜİFAV Yay., İstanbul, trs, 405.

³ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 206

⁴ Özel, Ahmed, "Mâlik b. Enes", *D/İA*, İstanbul, 2006, XXVII, 506.

⁵ Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Şeybanî rivâyeti)*, Mukaddime, thk.: Abdulvahhâb Abdullâtif, Kahire, 1987, 11; Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivâyeti)*, (çev.: Vecdi Akyüz ve diğerleri), Beyan Yay., İstanbul I, 37; İbn Hallikân, Ebî Abbas Şemsseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefâyâtü'l 'A'yân*, thk.: İhsân Abbas, Dâru'l-sadr, Beyrut, trs, IV, 135; Suyûtî, *Kitâbu Tezînu'l-Memâlik*, 6; İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetu'l Evliyâ ve Tabakâtu'l Asfiyâ*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1988, VI, 316.; İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *el-Meârif*, Thk.: Servet Ukkâş, Dâru'l Meârif, Kahire, trs., 316; Ebû Zehre, *Mezâhibi'l İslâmî*, 390; Hallâf, Abdulvahhâb, *İslâm Teşrîf Tarihi*, çev.: Talat Koçyiğit, AÜİFY, Ankara, 1970, 53.

ve ailenin Medîne'ye yerleşmesini sağlamıştır.⁶

İmam Mâlik'in dedesi Hz. Ömer'den, Hz. Osman'dan, Talha b. Ubeydullah'tan ve Hz. Aişe'de rivâyetleri olup, Tâbî'nin ileri gelenlerdendir. Rivâyet ettiği hadîsleri, oğlu Enes ve Zuhrî'nin hocalarından sayılan Ebû Suheyl tarafından başkalarına rivâyet edilmiştir. İmam Mâlik'in dedesi Hz. Osman döneminde yönetime yakın çevrenin içinde bulunmasından dolayı, Hz. Osman'ın naaşını gece defneden dört kişi arasında yer almıştır.⁷

İmam Mâlik'in dedesinin babası Ebû Âmir ise Bedir savaşı dışında bütün savaflara iştirak etmiş bir Sahâbîdir.⁸ İmam Mâlik'in dedesinin babasının isminin Ömer olduğu, Hz. Peygamber dönemini idrak etmekle birlikte, Hz. Peygamber'e mülaki olmadığı, dolayısıyla Muhadram tabîinlerden olduğu da zikredilmektedir.⁹

Mâlik'in ailesi, dedesi veya dedesinin babası vasıtasıyla Medîne'ye yerleştikten sonra ailesine mensup olanların çoğu kendisini ilim, hadîs, sahâbîlerin haber ve fetvalarını rivâyete vermiştir. Bu sebeple İmam Mâlik genel manada ilim ve hadîs rivâyetiyle meşgul olan bir ailede doğup büyümüştür. Bununla birlikte İmam Mâlik'in babası, rivâyet bakımından dedesi Mâlik ile amcası Ebû Süheyl'in seviyesine ulaşamamıştır. Mâlik'in babasından bir tanesinin dışında rivâyeti olmadığı ileri sürülmektedir. Söz konusu rivâyet ise şu şekildedir: "Mâlik babasından, o da dedesinden, o da Ömer b. Hattâb'dan o da Resulü Ekrem'den şöyle rivâyet eder: Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Üç şey

⁶Ebû Zehre, *Mezâhibi'l İslâmî*, II, 390; Özel, "Mâlik b. Enes". XXVII, 506.

⁷ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, 6; Ebû Zehre, *Mezâhibi'l İslâmî*, II, 390.

⁸ Mâlik b. Enes, Ebî Abdillâh, *Muvattâ*, (Muhammed b. Hasan Şeybanî rivâyeti), thk. Abdulvahhab Abdillatîf, Kahire, 1987. Mukaddime, 11.; Kadı İyâz, I, 41; Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, 6; Zurkanî, Muhammed, *Şerhu Zurkânî alâ Muvattâ*, Matbaatu Hayriyye, y.y., trs. Mukaddime, I, 3.

⁹ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, 6; Özel, "Mâlik b. Enes". 507.

vardır ki, cesed onunla ferahlar, hoşlanır: Güzel koku, yumuşak giyecek, bal şerbeti içmek.”¹⁰

Bu hadîs Hâtib Bağdâdî tarafından nakledilmiştir. Fakat, Bağdâdî bu hadîsin İmam Mâlik'ten rivâyetinin sahih olmadığını ve İmam Mâlik'in babasından bundan başka rivâyetinin olmadığını ileri sürmüştür.¹¹

İmam Mâlik'in Nadr isminde bir kardeşi vardı ki o da hadîs tahsil etmiş, Tâbiîn'in bilginlerinden ayrılmamış, onlardan ilim öğrenmiştir. İmam Mâlik, rivâyete yöneldiği zaman kardeşinin şöhretine binaen “Ehû Nadr” diye biliniyordu. Daha sonra kendi şöhreti kardeşini bastırdı ve kardeşi Nadr, “Ahû Mâlik” diye anılmaya başlamıştır.¹²

İmam Mâlik'i hem aile muhiti, hem de umûmî çevresi ilme ve ilim tahsiline yöneltiyordu. Çünkü yaşadığı çevre, Hz. Peygamber'in hicret ettiği, ilk İslâmî hükümlerin vaz edildiği, Hz. Ebû Bekr, Ömer ve Osman devirlerinde İslâm'ın merkezi olan Medîne'ydi. İmam Mâlik'in çocukluğunda ve gençliğinde Medîne, hadîs ilmi hususunda önemli bir mevkiye sahipti. Ashabın ulemasının öncüleri, burada toplandığı için, İmam Mâlik gençliğinde Medîne'de ilim, hadîs ve fetvalardan oluşan zengin bir miras serveti buldu.¹³ Bu çevrede yetişen İmam Mâlik, küçük yaşta iken Kur'ân-ı Kerim'i hıfzetti; Kıraat ve Tefsir ilmini Nâfi'b. Ebî Naim'den aldı.¹⁴

İmam Mâlik, Kur'ân-ı Kerim'i hıfzettikten sonra hadîs-i şerifleri ezberlemeye başladı. Zira, yaşadığı çevre onu her yönüyle hadîs öğrenmeye teşvik ediyordu. Rivâyete göre İmam Mâlik annesine, çevrenin etkisiyle ilim

¹⁰ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, 6-7.

¹¹ Biz bu hadîsi Muvatta'da tesbit edemedik. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere hadîs Bağdâdî tarafından rivâyet edilmiştir. Hadîsin metni ve sıhhati etrafında yapılan tenkitler için bkz. Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, 6-7; Ebû Zehre, *Mâlik*, 29.

¹² Ebû Zehre, *Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 391.

¹³ Ebû Zehre, *Mâlik*, 29; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 382.

¹⁴ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 206.

öğrenme arzusunu açtı, annesi de ona en güzel elbiselerini giydirdi, sarık sardı ve sonra; “ Haydi Rebia(ö. h. 136)ya git, onun edebinden önce ilmini öğren!” dedi.¹⁵ İmam Mâlik annesini bu teşviki üzerine Rebiatü'r-Rey'in ders halkasına katıldı. Bu sebeple İmam Mâlik'in fikhî melekесinin gelişmesinde Rebiatü'r-Rey'in büyük etkisi olmuştur.¹⁶

İmam Mâlik Rebia'dan fıkıh ilmini aldıktan sonra İbn Şihab ez-Zührî'nin (ö. h. 124) derslerine katıldı. Aynı zamanda İbn Ömer'in azatlısı Nâfî'(ö. h. 117), Ebü'z-Zinâd, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. h. 143) gibi âlimlerin derslerine de devam etti.¹⁷

İmam Mâlik siyasî bakımından çalkantılı bir dönemde doğdu ve yaşadı. Onun hayatının bir kısmı Emevî devletinin son günlerine ve bir kısmı da Abbasî devletinin kurulduğu yıllara denk geldi. İmam Mâlik Emevî halifelerinden Velîd b. Abdülmelik(ö. h. 96) zamanında dünyaya gelmiş, Abbasî Halifesi Harun Reşid(ö.h.193) devrinde vefat etmiştir. Onun gençliğinde Emevî Devleti tam anlamıyla istikrara kavuşmuş ve parlak dönemlerini yaşamıştı.¹⁸

İmam Mâlik aynı şekilde Harun Reşîd devrinde devletin istikrar içinde bulunduğunu, İran, Hind ve Arap medeniyetleri gibi çeşitli medeniyetlerin karışımı olan Abbasî medeniyetinin kurulduğu günleri ve İslâm medeniyetinin parlak devirlerine tanıklık etti.¹⁹

İki dönemi idrak etmenin sonucu olarak İmam Mâlik, Emevî devletini kuran Mervan oğullarıyla Abbâsî devletinin kurucu unsuru olan Abbasî oğulları arasında vuku bulan kargaşaya tanık olduğu gibi, mücadelelerin bir sonucu

¹⁵Ebû Zehre, *Mâlik*. 32: Kadı İyâz, 110;Ebû Zehre, *Mezâhibi'l İslâmî*, II. 391.

¹⁶ Özel, “Mâlik b. Enes”. 507.

¹⁷ Sebâî` ,Mustafa, *es-Sünnetu ve Mekenetuhu fî Teşri'i'l-İslâm*, Dâru'l-Verrâk, Kahire. 1949, 468: Özel, “Mâlik b. Enes”. 507.

¹⁸ İbn Sa'd, VII. 575;Ebû Zehre, *Mâlik*, 140-143.

¹⁹Ebû Zehre, *Mâlik*. 142-145;Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 403.

olarak Abbasîlerin Emevîlerin saltanatına son verdiğine, hilafet makamının onlara geçtiğine de şahid olmuştur.²⁰

İmam Mâlik Abbâsîlerin ve Emevîlerin arasında vuku bulan olaylara şahit olmasına rağmen, o genel olarak siyasî olaylardan ve yöneticilerin lehine veya aleyhine faaliyette bulunmaktan uzak durdu. Onun yaşadığı dönemde Hz. Hüseyin'nin (ö. h. 61) ve Zübeyr b. Avvâm'ın (ö.h. 63) Emevî hilafetine karşı çıkması gibi siyasî boyutu olan olaylar yaşanmasına rağmen, İmam Mâlik hiçbir zaman olaylara müdahil olmadı.²¹ O daha olumsuz sonuçlara sebep olacağı endişesiyle isyanlara destek vermediği gibi yöneticilere hakkı tavsiye etti, hilafet hakkında fikir beyan etmekten hep kaçındı.²²

İmam Mâlik, yöneticilerle iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen zaman zaman haksız muamelelere maruz kaldı. Derslerinin birinde ikrah (baskı) altında meydana gelen boşanmanın geçersiz olduğuna dair hadîsi rivâyet etmesi mevcut iktidar tarafında zülme maruz bırakılmasına sebep oldu. Mevcut iktidar, hadîsi Ebû Ca'fer el-Mansûr'a (ö. h. 150) yapılan biatın geçersizliğine bir işaret olarak değerlendirdince, İmam Mâlik hicrî 146 yılında Medîne valisinin emriyle tutuklandı, kırbaçlandı. Bu işkencelerin sonucunda İmam Mâlik'in omuzu yerinde çıktı.²³

Sonraları İmam Mâlik'in yönetime karşı herhangi bir tavrının olmadığı anlaşılması üzerine ve halkın Mâlik'e yapılanlara tepki göstermesi sebebiyle Hâlife Mansûr İmam Mâlik'ten özür dilemek durumunda kaldı. Ayrıca ondan bir araya getirdiği hadîsleri kitap haline getirmesini, bunu çoğaltarak bütün şehirlere

²⁰ Ebû Zehre. *Mâlik*. 140-143.

²¹ Özel, "Mâlik b. Enes", 507.

²² Özel, "Mâlik b. Enes", 507.

²³ İbn Sa'd, VII, 573; Özel, "Mâlik b. Enes", 508.

göndermeyi ve onunla amel edilmesini emretmeyi düşündüğü fikrini ona açtıysada, bu fikir Mâlik tarafından kabul edilmedi.²⁴

İmam Mâlik, h. 179 yılında Rebiulevvel ayının yirmi dördüncü gününde Medîne'de vefat etti.²⁵ Bir rivâyete göre Safer ayında vefat etmiştir.²⁶ Cenaze namazını Medîne valisi Abdullah b. Muhammed kıldırdı. Cenazesi, bir rivâyete göre Bakî mezarlığına başka bir rivâyete göre ise Musab'a defnedilmiştir.²⁷

2. HOCALARI

İmam Malik'in kendisinden ders aldığı, feyiz aldığı, görüşlerinden etkilendiği hocalarını iki gurupta ele almak mümkündür.

2.1. Manevî Hocaları

İmam Mâlik'in bizzat ders almadığı fakat içtihat metodundan ve görüşlerinden etkilendiği manevî hocaları sahâbe tabakasından, Hz. Ömer (ö. h. 23)²⁸, Hz. Osman (ö. h.35)²⁹, Abdullah b. Ömer (ö.h. 34)³⁰, Hz. Aişe (ö. h.59)³¹,

²⁴İbn Sa'd, VII, 573;İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf, *el-İntika fî Fedaili'î Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha*. Beyrut. 1997. 80-81; Özel, "Mâlik b. Enes". 508.

²⁵ Zehebî. Şemsseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezhib-u Tehzibu'l Kemli fî Esmâi'r-Rical*. Thk.: Mecdî Seyyid Emin- Guneym Abbas Guneym, Kahire. 2003, VIII. 355; İbn Kuteybe, 499; Zurkanî, *Şerh*. I. 12; Fesevî, Ebî Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân. *el-Ma'rifetu ve't-Tarih*. Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1999. I. 45; Kakhâle, Ömer Rızâ, *M'ucemu'l Müellifin*. Müessesetu'l Risâle. Dimeşk. 1957, III, 79;Ebû Zehre, *Mezahibi'l İslâmî*. I, 417.

²⁶ Şirâzî, Ebî İshak, *Tabakâtu'l Fukahâ*, thk.: İhsân Abbas, Beyrut. 1970, 68.

²⁷ Zehebî, *Tezhib*, VIII, 355; İbn Kuteybe, 499; Suyûtî, *Kitâbu Tezîni'l-Memâlik*, I, 38; Kakhâle, Ömer Rızâ, III, 79;Ebû Zehre, *Mezahibi'l İslâmî*. II, 417.

²⁸ Tam adı, Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb el-Kuraşî el-Adevî'dir. Hicretten kırk yıl önce Mekke'de doğdu. Hulefâ-i Râşidîn'in ikincisi, "Emîru'l-mü'minîn" lâkabının ilk sahibi, adâlet ve cesâret timsâli, büyük sahâbî. Kureyş'in ileri gelenlerindedir. Kureyşliler kendisini diğer kabilelere elçi olarak gönderirlerdi. Müslüman olduktan sonra bütün savaşlara iştirak etti. Cesaretiyle öne

İbn Abbas (ö. h. 68)³², Zeyd b. Sâbit (ö. h.45)³³tir³⁴. İmam Mâlik'in Tâbiîn tabakasından manevî hocaları ise Fukaha-i Seb'a diye bilinen Medîne'nin yedi fâkihidir.³⁵ Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

çıkacağı gibi, çekinmeden düşüncelerini söylemekle de temayüz etti. Hz. Peygamber'e bile bazen itiraz etmekten geri durmamıştır. Halifelîği döneminde yaptığı icraatlar ve içtihatlarla devlet yönetiminde emsalsiz bir örnek bıraktı. Hicrî 23 yılında vefat etti. İbn Sa'd, III, 245-246; Şirâzî, *Tabakât*, 38; Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Kitâbu Tezkirati'l-Huffâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut. trs., I, 5; Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, 115-116.

²⁹ Tam adı, Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Umeyye'dir. Hicretten 47 yıl önce Mekke'de doğdu. Kureyş kabilesine mensuptur. Râşid Halifelerin üçüncüsü olup, cennetle müjdelenmiş on sahâbeden birisidir. Hicrî 35 yılında Medîne'de şehid oldu. Hilâfeti döneminde Ermenistan, Kafkasya, Horasan, Kirman, Sicistan, Kuzey Afrika ve Kıbrıs fethedildi. Hz. Osman ayrıca emniyet teşkilatı kurmak, batınî malların zekâtının verimesi hak sahiplerine bırakılması gibi yenilikleri gerçekleştirdi. Mushafın çoğaltılıp İslâm ülkesinin önemli beldelerine gönderilmesini de Hz. Osman gerçekleştirdi. İbn Sa'd, III, 51-71; Şirâzî, *Tabakât*, 40; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 122-124.

³⁰ Tam adı Ebû Abdurrahman Abdillâh b. Ömer b. Hattâb'dır. Hz. Ömerin oğludur. Fikhî görüşleri sebebiyle sahâbe tabakasının önden gelenlerinden sayılır. Medîne'de hicrî 34 yılında vefat etti. Şirâzî, *Tabakât*, 49-50.

³¹ Tam adı, Aîşe bint Ebî Bekr es-Sıddîk Abdillâh b. Osmân, künyesi Ümmî Abdillâh'dır. Kureyş kabilesine mensuptur. Hicri ikinci yılda Hz. Peygamber'le evlendi. Mümin kadınların en fâkihidir. Ayrıca mümin kadınların en çok hadîs rivâyet edenidir. Kendisinden 2210 hadîs rivâyet edilmiştir. Hicrî 59 yılında Medîne'de vefat etti. Şirâzî, 47; Ziriklî, Hayreddin, *'Alâm*, Dâru'l İlmi'l Melâiyîn, Beyrut, 2002, III, 240.

³² Tam adı EbûAbbâs Abdullâh b. Abbâs b. Abdulmuttalib b. Hâşim b. Abdulmenâf'tır. Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuştur. Hicrî 68 yılında Taif'de vefat etti. Şirâzî, *Tabakât*, 48.

³³ Tam adı, Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk Hazrecî'dir. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Ensârın Hazrec kolundan olup sahâbenin ileri gelenlerinden sayılmaktadır. Hicretten on bir yıl önce Medîne'de doğdu. Vahiy kâtibliği yapmıştır. Rasûlullah'ın yazışmalarda ihtiyaç duyması üzerine İbrânice ve Süryâniceyi kısa zamanda öğrendi. Dinî ilimlerde; özellikle ferâiz (miras hukuku) kazâ, fetvâ ve

2.1.1.Said b. Müseyyeb

Tam adı, Ebû Muhammed Said b. Müseyyeb b. Hazn b. Vehb b. Amr b. Â'iz b. İ'mrân b. Mahzûm el-Kureyşî el-Medenî'dir.³⁶ Said b. Müseyyeb Hz. Ömer'in hilâfetinin üçüncü yılında hicrî 13'te doğdu.³⁷ Fukaha-i Seb'a'dan olan Said b. Müseyyeb Tâbiîlerin reisi olarak bilinmektedir. Sa'd b. Ebi Vakkas, İbn Abbas, Hz. Ömer, Ebû Hureyre, Hz. Aişe gibi bir grup sahâbîden hadîs rivâyet etmiştir. Fıkıhta hocası Zeyd b. Sabit olmakla birlikte hadîs ilminde Ebû Hureyre'nin tesirinde kalmıştır. Bu tesirden dolayı, hadîslerin çoğunu Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.³⁸

Said b. Müseyyeb'in geçimini temin etmek için zeytin yağı ticaretiyle uğraştığı, ticaretle içiçe bir hayat yaşadığı rivâyet edilmektedir.³⁹

Said b. Müseyyeb, geniş ilmi, sağlam diyaneti, hakka bağlılığı, hakkı söyleyişi, fıkıhçılığı ve saygı değerliği ile önemli bir mertebeye yükselmiştir. Said, sahâbenin yanında bile fetva vermekten geri durmamıştır. O, hem hadîs rivâyet ederek hem de hadîslerin manasının ruhuna uygun fetvalar vererek fıkıh ile hadîsi birleştirmiştir.⁴⁰

kırâat dallarında üstad derecesine geldi. Hicrî 45 yılında Medine'de vefat etti. Şirâzî, *Tabakât*, 47; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 133.

³⁴ Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 171; Şafak, Ali, *İslâm Hukukunun Tedvîni*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1997,74.

³⁵ Zevâvî, 62; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 171;

³⁶ İbn Hallikân, II, 375.

³⁷ Ziriklî, III, 102.

³⁸ İbn Sa'd, II, 325 ve VI, 119; Şirâzî, *Tabakât*, 58; İbn Hallikân, II, 375-76; İbn Kuteybe, 437; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 54.

³⁹ Ziriklî, III, 102.

⁴⁰ Ziriklî, III, 102.

Said b. Müseyyeb'in vefat tarihi kesin bilinmemekle birlikte genel kanaate göre o , Velîd b. Abdülmelik'in hilâfeti zamanında hicrî 94 senesinde 79 yaşında iken Medîne'de vefat etmiştir.⁴¹

2.1.2. Urve b Zubeyr

Tam adı Urve b. Zubeyr b. Avvâm el-Esedî el-Kureyşî'dir. Urve, cennetle müjdelenmiş on sahâbeden biri olan Zübeyr b. Avvam'ın oğludur. H. 26 yılında Hz. Osman'ın halifeliği sırasında doğdu. Künyesi Ebû Abdullâh'dır. Kureyşin Esed oğulları kabilesindedir. Medîne'de meşhur olan Fukaha-i Seb'a'dan olup siyasete uzak durması ve ilme, takvaya düşkünlüğüyle tanınmıştır.⁴²

Urve, yedi fâkihın arasında hadîsçilikte en önde gelenlerden sayılır. Hz. Aişe'nin içinde bulunduğu bir grup sahâbeden hadîs almıştır. Özellikle Hz. Aişe'den gelen hadîsleri bilme hususunda şöhret yapmıştır. Feraiz⁴³ hükümleri husunda ileri seviyeyi işgal etmiştir.⁴⁴

⁴¹ İbn Sa'd, II, 325 ve VI, 119; Şirâzî, *Tabakât*, 58; İbn Hallikân, II, 375-76; İbn Kuteybe, 437; İbnu'l Kayyim, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyüb, *İ'lâmu'l Muvakkîn an Rabbil Âlemîn*, Daru'l İbni'l Cevziyye, Riyad, 1423, II, 41; Ahmed Emin, *Duha'l İslâm*, 208; Beg, Muhammed Hudarî, *Tarih'u-t- teşrî'i- islâm*, 1960, Mısır, 150; Ebû Zehre, *Mâlik*, 162; Hacevî, Muhammed b. Hasan, *Fikri's-Sâmî*, y.y., 1336, II, 69; Hallâf, Abdülvahhâb, *İlk Dönem İslâm Hukuku*, Trc. Abdulhadi Timurtaş, Pınar Yay., İstanbul, 2006, 92-93; Şafak, 41.

⁴² Ziriklî, IV, 226

⁴³ Feraiz. "farz, belli hisse" manalarına gelen ferîza kelimesinin çoğuludur. Bir hukuk terimi olarak da feraiz, "Terikeden hakkı olan şahıslar ile her birinin payını ve bu paylarla ilgili hesap şekillerini gösteren hükümlere ve kaidelere denir." şeklinde tarif edilmiştir. Karaman. Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul, 2008, 369.

⁴⁴ Ebû Zehre, *Mâlik*, 164; Hacevî, II, 72.

Urve b. Zubeyr, Medîne yakınında kendisine ait "Fur" denilen köyde hicretin 93 veya 94 yılında vefat etti ve orada defnedilmiştir.⁴⁵

2.1.3. Süleymân b. Yesâr

Tam adı Ebu Abdurrahman Süleymân b. Yesâr'dır.⁴⁶ Künyesi Ebû Eyyüb Abdurrahman'dır. Hz Osman'ın hilafeti zamanında hicrî 34 yılında doğdu. Fars kökenli bir babanın oğlu olan Süleymân b. Yesâr, Hz. Peygamber'in eşi Meymune'nin azatlı kölesidir.⁴⁷

Süleymân bin Yesâr, Meymune, Hz. Aişe, Ebû Hureyre, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit'ten hadîs rivâyet etti. Kendisinden Zührî hadîs rivâyet etti. Kendisinin sika olduğu, çok hadîs rivâyet ettiği ve fâkih olduğu rivâyet edilmektedir.⁴⁸

Süleymân b. Yesâr'ın Said bin el-Müseyyeb'den daha keskin zekâlî olduğu; Said b. Müseyyeb'in kensine fetva sormak için gelenleri ona yönlendirdiği rivâyet edilmektedir.⁴⁹

Fukaha-i Seb'a'dan olan Süleymân b. Yesâr, hicrî 107'de, başka bir rivâyete görede hicrî 100 yılında vefat etmiştir.⁵⁰

⁴⁵ İbn Sa'd. II. 333.; Şirâzî, *Tabakât*, 59; Ziriklî, IV. 226; Ebû Zehre, *Mâlik*, 164; Beg, Hudarî, 151.

⁴⁶ Hallikân, II, 399.

⁴⁷ Ziriklî, III, 138; İsfehânî, *Hilyetu'l Evliyâ*, II, 190.

⁴⁸ Hallikân, II, 399; Ziriklî, III, 138.

⁴⁹ Hallikân, II, 399.

⁵⁰ Şirâzî, *Tabakât*, 60; Ziriklî, III, 138; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208; Kattân, 311; Ebû Zehre, *Mâlik*, 165; Şafak, 42.

2.1.4. Hârice b. Zeyd

Tam adı Ebû Zeyd Hârice b. Zeyd b. Sâbit el-Ensârî'dir. Hicrî 30 yılında dünyaya geldi. Hz. Osmân döneminde yaşadı. Ensardan ve Benî Neccar kabilesinden meşhur Sahâbî Zeyd b. Sabit'in oğludur.⁵¹

Ömer b. Abdülaziz'in (ö. h. 101) Medîne valiliği sırasında danışma kuruluna seçtiği on âlimden biri olan Hârice'nin feraiz ilmi ve divan katipliği sahalarında uzman olduğu kaydedilir.⁵²

Fukaha-i Seb'a'dan olan, Hârice b. Zeyd, hicrî 99 ya da 100 yılında Medîne'de vefat etmiştir. Cenaze namazını Medîne valisi Ebû Bekir b. Hazm kıldırmıştır.⁵³

2.1.5. Ubeydullah b. Abdullah

Tam adı Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd el-Huzeylî'dir. Huzeyl kabilesindendir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Ubeydullah b. Abdullah, sahâbî olan Abdullah b. Mes'ud'un (ö.h.32) yeğenidir.. Ubeydullah Kureyş'in önde gelenlerindendir.⁵⁴

Ubeydullah b. Abdullah, önde gelen tâbiîlerden olup Fukaha-i Seb'a'dan sayılmaktadır. Kendisi İbn Abbâs, Hz. Âişe ve Ebû Hureyre'den hadîs almıştır. Ondan da Ebû'z-Zenad (ö. h. 130), Zührî (ö. h. 124) gibi alimler hadîs rivâyet etmişlerdir.⁵⁵

⁵¹ İbn Hallikân. II. 223; İbn Sa'd, III. 486; İsfehânî, *Hilyetu'l Evliyâ* II, 189.

⁵² İbn Hallikân. II, 223; İbn Sa'd, III. 486; Şirâzî, *Tabakât*, 60; İbn Kuteybe, 250; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208.

⁵³ İbn Hallikân. II, 223; İbn Sa'd, III. 486; Şirâzî, *Tabakât*, 60; İbn Kuteybe, 250; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208; Şafak, 42; Erdoğan. Mehmet, "Hârice b. Zeyd", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI. 168.

⁵⁴ Zirikî, IV. 195.

⁵⁵ Mennâ' el-Kattân. 309; Şirâzî, 60; Ahmed Emin. *Duhal İslâm*. 208; Ebû Zehre, Mâlik, 165.

Şiir ve edebiyatla uğraştığına dair rivâyetler bulunan, Ubeydullah b. Abdullah, Hicrî 98'de Medîne'de vefat etmiştir.⁵⁶

2.1.6. Kasım b. Muhammed

Tam adı Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir Es-Sıddîk olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Hz. Osman'ın halifeliği zamanında hicrî 37 yılında Medîne'de doğdu.⁵⁷ Annesi Sevde isimli bir ümmüveleddir. Bir süre halası Hz. Aişe'nin yanında kalmıştır. "Fukahâ-i Seb'a'dan olan Kasım b. Muhammed'in Mescid-i Nebevi'de ders halkası vardı. Kasım b. Muhammed, babaannesi Esmâ bint Umeys, Zeyneb bint Cahş, Abdullah b. Abbas (ö. h. 68)⁵⁸, Abdullah b. Ömer (ö. h. 173)⁵⁹, Ebû Hureyre (ö. h. 59)⁶⁰, Muaviye b. Ebû Sufyan (ö. h. 60)⁶¹, Abdullah b. Amr el-As (ö. h. 77)⁶² gibi zatlardan hadîs rivâyet etti. Kendisinden de Yahyâ b. Said Ensârî (ö. h. 143), Ali b. Ebî Talha (ö. h. 143)⁶³, Şa'bi (ö. h. 104)⁶⁴, Nâfi' (ö. h. 117), Salim b. Abdullah b. Ömer (ö. h. 106)⁶⁵, Ebû Bekir b.

⁵⁶ Şirâzî, *Tabakât*, 60; Ziriklî, IV, 195; Ahmed Emin, *Duhal Islâm*, 208; Ebû Zehre, *Mâlik*, 165; Mennâ' el-Kattân, 309.

⁵⁷ Ziriklî, V, 181.

⁵⁸ Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. Hicrî 68 yılında Mekke'de vefat etti. Şirâzî, 50.

⁵⁹ Abdullah b. Ömer, Hz. Ömer'in oğludur. Fıkıh ve tefsir alanında sahâbenin önden gelenlerinden sayılmaktadır. Hicrî 73 yılında vefat etti. Kandemir, Yaşar, "Abdullah b. Ömer", *DİA*, I, 126-128.

⁶⁰ Hicrî 21 yılında doğdu. Ençok hadîs rivâyet eden sahâbelerin arasında bulunmaktadır. Medîne'de hicrî 59'da vefat etti. Ziriklî, III, 308.

⁶¹ Ebû Sufyanın oğludur. Önde gelen sahâbelerden olup Emevî devletinin kurucusudur. Aycan, İrfan, "Muaviye b. Ebî Sufyân", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 332-334.

⁶² Abdullah b. Amr b. El-As sahâbe tabakasının önemli müçtehitlerindedir. Sahâbe arasında fetva vermekle temayüz etmiştir. Hicrî 77 yılında mekke'de vefat etmiştir. Şirâzî, 50.

⁶³ Aslen Cezirelidir. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Tabın döneminin önemli müfessirler ve muhaddislerindedir. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, 271-273.

⁶⁴ Kufe'nin önemli fâkihlerindedir. Aslen Hamedânlıdır. Hicrî 104 yılında vefat etti. Şirâzî, *Tabakât*, 81.

Hazm (ö. h. 120)⁶⁶, Mâlik b. Dinar (ö. h. 131)⁶⁷, İbn Şihab ez-Zuhrî gibi şahsiyetler rivâyet etmiştir.⁶⁸

Süleymân b. Kâsım hac veya umreye giderken Mekke ile Medîne arasında bulunan Kadîd'de vefat etti.⁶⁹ Müşellel'de defnedilen Kasım'ın vefat tarihiyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte hakim görüşe göre hicrî 107'de vefat etti.⁷⁰

2.1.7. Ebû Bekir b. Abdurrahman

Tam adı Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişam b. Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm el-Kureyşî'dir. Hz. Ömer'in hilafeti sırasında doğdu. Tabîîn ileri gelenlerinden olup, "Kureyşin Rahibi"⁷¹ diye adlandırılırdı. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Dedesi seçkin bir Sahâbî olan Haris b. Hişam'dır.⁷²

⁶⁵ Hz. Ömer'in torunudur. Tabîîn döneminin önemli muhaddis ve fâkihlerinden sayılmaktadır. Hicrî 106 yılında vefat etmiştir. Hallikan, II. 349.

⁶⁶ Tâbîîn döneminin önemli muhaddislerinden olan Ebû Bekir b. Hazm, Medine valiliği ve kadılığı yapmıştır. Emevîler döneminde idari görevlerde bulunmuştur. Ayrıca hadîslerin toplanmasında önemli katkıları olmuştur. Başaran, Selman, "Ebû Bekir b. Hazm", *DİA*, İstanbul, 1994. X. 112.

⁶⁷ Basra'da doğdu. İlk zahitlerden olup, tasavvuf ilminin kurucularından sayılmaktadır. Demirci, Mehmet, "Mâlik b. Dinar", *DİA*, Ankara, 2003. XXVII. 505.

⁶⁸ İbn Hallikân, IV. 59; Şirâzî, *Tabakât*, 59; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208; Mennâ' el-Kattân, 312 ;Ebû Zehre, Mâlik, 165; Şafak, 42; Cengiz Kallek, "Kasım b. Muhammed", *DİA*, İstanbul, 2001. XXIV. 545.

⁶⁹ Ziriklî, V. 181.

⁷⁰ İbn Hallikân, IV. 59; Şirâzî, *Tabakât*, 59; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208; Mennâ' el-Kattân, 312 ; Kallek, "Kasım b. Muhammed", 545.

⁷¹ Ebû Bekir b. Abdurrahmana "Kureyşin Rahibi" denilmesinin sebebi çok namaz kılması ve çok faziletli bir kişi olmasıdır. Hallikân, I. 282.

⁷² İbn-i Hallikân, I. 282-283.

Babası Hz. Osman döneminde mushafların çoğaltılmasıyla⁷³ görevlendirilen heyetin içinde yer alan Ebû Abdurrahman, hadîs ilimlerinde önde gelen bir ailede yetişti. Ebû Bekir b. Abdurrahman, hadîs ve fıkıh alanında iyi bir tahsil gördü.⁷⁴

Fukaha-i Seb'a'dan sayılan Ebû Bekir, birçok seçkin Sahâbî ve Tâbiînden hadîs rivâyet etti. Kendisinden ise oğulları, Abdülmelik, Ömer ve Seleme'nin yanısıra Amr b. Dînâr(ö. 126)⁷⁵, Mücahid b. Cebr, Şa'bi, Zühri gibi pek çok alim hadîs rivâyet etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybeden Ebû Bekir hicrî 94 yılında vefat etmiştir.⁷⁶

2.2.Ders Aldığı Hocaları

İmam Mâlik'in bizzat ders aldığı, sohbetlerine mülâki olduğu hocaları Etbâu't Tâbiîn'den olan hocalarıdır. O başlıca şu altı kişiden ders almıştır: İbni Hürmüz (ö. h. 117), Nâfi (ö. h. 117-120)', İbni Şihâb ez-Zühri (ö.h.124), Rebia

⁷³ Hz. Ebû Bekr zamanında Kur'ân'ın bir araya toplanma işinden sonra, Hz. Ömer'in hilafet müddeti boyunca Kur'ân'a yönelik herhangi bir faaliyet içerisine girilmemiştir. Ancak Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarına gelindiğinde müslümanlar arasında Hz. Ebû Bekir döneminde oluşturulan ve tek nüsha olan "İmam Mushaf"tan başka nüshaların çoğaltılması ihtiyacı kendisini hissettirmeye başlamıştı. Zira, o sıralarda hem Medine'de hem de Medine dışında bir takım kıraat ihtilafları zuhur etmişti. Hz. Osman bu ihtilaflara son vermek için Kur'ân'ın çoğaltılması görevini bir komisyona tevdi etti. Hz. Osman döneminde gerçekleşen bu faaliyet taefsir tarihi ve usulüyle ilgili kitaplarda Mushafların çoğaltılması başlığı altında ele alınmaktadır. Cerrahoğlu, 72.

⁷⁴ Şirâzî, *Tabakât*, 59; İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 207-209; İbn-i Hallikân, I, 282-283; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 208;Ebû Zehre, *Mâlik*, 165; Şafak, 41.

⁷⁵ Tabiîn devri Mekke fukahası ve muhaddislerindendir. İbn Sa'd, V, 479; Zehebî, *A'lam*, V, 300-307.

⁷⁶ Şirâzî, *Tabakât*, 59; İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 207-209; İbn-i Hallikân, I, 282-283; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 208;Ebû Zehre, *Mâlik*, 165; Şafak, 41; Aras, M. Özgü, "Ebû Bekir b. Abdurrahman", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 109.

b. Abdurrahman (ö.h.136), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö.h.143), ve Ebû'z-Zinâd (ö.h.130)'dır.⁷⁷

2.2.1. Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec

Bir rivâyete göre tam adı Abdurrahman b. Hürmüz, lakabı A'rec, künyesi Ebû Davud olup h. 117 yılında İskenderiye'de vefat etti. Başka bir rivâyete göre ise, tam ismi Abdullah b. Yezîd b. Hürmüz, künyesi Ebû Bekr olup h. 148 yılında vefat etti. Bu iki rivâyetten genelde birincisi tercih edilmektedir.⁷⁸

İbn Hürmüz, Rebîa b. Hâris b. Abdulmuttalib'in azadlısıdır. Hadîsçi olup Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Mesleme, Abdullah b. Buhayne, Ebû Sa'îd Hudrî ve Muaviye b. Ebî Sufyân gibi birçok Sahâbî'den rivâyet etmiştir. Zührî, Ebû'z-Zinâd, Abdullah b. Lehîa gibi zatlar ondan rivâyet etmişlerdir. İmam Mâlik Muvâtta'ında ondan rivâyetlerde bulunmuştur.⁷⁹

İmam Mâlik İbn Hürmüz'den ders aldığını şöyle ifade etmektedir: "İbnî Hürmüz'e sabahleyin erkenden gelirdim. Gece karanlığı basıncaya kadar onun evinden çıkmazdım."⁸⁰ İmam Mâlik, hocası İbnî Hürmüz'den fasıllı olarak on

⁷⁷ Hudarî, 240; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 171; Ebû Zehre, *Mâlik*, 30-45; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 388; Atar, 405.

⁷⁸ Askalani, *Tehzîb*, III, 456; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 208; Ebû Zehre, *Mâlik*, 111 (dipnottaki açıklamalar); Aydınlı, Abdullah, "Abdurrahman b. Hürmüz", *D/İA*, İstanbul, 1991, III, 350-351.

⁷⁹ Mâlik b. Enes, *Muvatta'* (*Rivâyetü Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî*), Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, I, 46; Zehra, Mâlik, 111 (dipnottaki açıklamalar)

⁸⁰ İbn Sa'd, VII, 571; Kadı İyâz, I, 117; Ebû Zehre, *Mâlik*, 112.

yedi veya on sekiz yıl ders aldı. Bununla birlikte, İmam Mâlik'in İbn Hürmüz'le otuz yıl kadar ilmî münasebetinin devam ettiği de zikredilmektedir.⁸¹

İbn Hürmüz, İmam Mâlik'in üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. İmam Mâlik, ondan genel manada İslâm kültür ve terbiyesi almıştır. Fakat o, tevazundan dolayı İmam Mâlik'i, ondan rivâyet ettiği hadîslerin senedinde adını zikretmekten nehyederdi. İbn Hürmüz, isminin zikredilmeden kendisinden nakil yapılmasına razıydı. Çünkü o bir hata olması durumunda, yalanla ithamdan korkardı.⁸² Fakat bununla birlikte İmam Mâlik eserinde onun ismini zikrederek ondan yaptığı rivâyetlere de yer vermiştir.⁸³

2.2.2. Nâfi'

Medîne'nin önde gelen alimlerinden kabul edilen Nâfi'⁸⁴, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın azadlı kölesidir. Sabî Deylemlî olup esir düşmüştür.⁸⁵ Künyesi Ebû Abdillâh'dır. Nâfi' efendisi Abdullah, Ebû Hüreyre, Ebû Said Hudrî, Ümmü Seleme, Hz. Aişe gibi sahâbîden hadîs-i şerif rivâyet etmiştir.⁸⁶ Ondanda Zuhrî, Ubeydullah b. Ömer, Usame b. Zeyd, İbn Cureyc, Yunûs b. Ubeyd, Yunûs b. Yezid gibi alimlerin içinde bulundu kalabalık bir cemaat hadîs rivâyet etmiştir.⁸⁷

Halife Ömer b. Abdulazîz kendisini Mısırlılara hadîs öğretmesi için görevlendirdi.⁸⁸ Tâbiîn içinde İbni Ömer'in fetvalarını en iyi bilenlerdendir.

⁸¹ Hudarî, 240; Ebû Zehre, *Mâlik*, 112; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 171; Atar, 405.

⁸² Ebû Zehre, *Mâlik*, 110; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 388-389.

⁸³ Mâlik, *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I, 46.

⁸⁴ Zehebî, *A'lâm*, III, 4004.

⁸⁵ Ahmed Emin, *Duha't-İslâm*, II, 207.

⁸⁶ Zehebî, *A'lâm*, III, 4004.

⁸⁷ Zehebî, *A'lâm*, III, 4004.

⁸⁸ Askalânî Şahâbî'd-Dîn, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 210; İbn Sa'd, VII, 424; Zehebî, *A'lâm*, III, 4005.

Hatta, İbn Ömer'den rivâyet ettiği hadîslerden müteşekkil bir kitaba sahip olduğu rivâyet edilmektedir.⁸⁹

İmam Mâlik, Abdullah İbni Ömer'in fikhını, onun fetvalarını, kendisine sorulan meselelere verdiği cevapları ve hadîs ilmini hocası Nâfi'den öğrendi.⁹⁰ Nâfi' hadîs rivâyetinde altın sened sayılan senedin orta halkasını teşkil eder ki, söz konusu senedde Mâlik, Nâfi'den, Nâfi' de İbni Ömer'den rivâyet eder.⁹¹

İmam Mâlik'in ilim tahsilinin ilk yıllarında Nâfi'nin peşinde koştuğu; öğle vakti Nâfi'in evine gelip, yakıcı sıcak altında, onun evinden çıkmasını beklediği rivâyet edilir.⁹² İmam Mâlik Abdullah İbni Ömer'in ve Hz Ömer'in fetvalarını sorup öğrenmek için Nâfi'nin sertliğine, azarlamasına katlanırdı. Kısaca İmam Mâlik ondan İbni Ömer'in ilmini, ondan ve başkalarından rivâyet ettiği hadîsleri öğrendi⁹³.

Bir rivâyete göre Nâfi' daha hayattayken İmam Mâlik ilim meclisi teşekkül etmişti⁹⁴. Nâfi' hicrî 117 veya 120 yılında vefat etti⁹⁵.

2.2.3. Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî

Tam adı, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihab ez-Zührî'dir. Hz. Peygamber'in ana tarafından ataları olan Kureys'in Zühreoğulları kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Bekr'dir. Hicrî 50 yılında Medîne'de dünyaya geldi⁹⁶.

⁸⁹ İbn Sa'd, VII, 423; İbn Kuteybe, 460; Zehebî, *A'lâm*, III, 4005.

⁹⁰ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 206; Ebû Zehre, *Mâlik*, 110.

⁹¹ Zehebî, *A'lâm*, III, 3161.

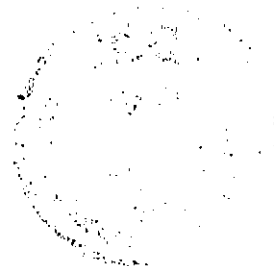
⁹² İbn Sa'd, VII, 571; Zehebî, *A'lâm*, III, 3160; Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, 8; Kattân, 313.

⁹³ Ebû Zehre, *Mâlik*, 114; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 388.

⁹⁴ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, 10-11.

⁹⁵ Zehebî, *A'lâm*, III, 4006; Ebû Zehre, *Mâlik*, 113; Atar, 405.

⁹⁶ İbn Sa'd, VII, 429; İbn Kuteybe, 472; Kattân, 313

Zuhrî, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdillâh, Sehl b. Sa'd gibi sahâbelerden hadîs rivâyet etti. Hadîs rivâyetinde isnad sistemini başlatan Zuhrî, hadîs tedvini başlatan kişi olarak kabul edilir⁹⁷.

Ez-Zührî, fetva verene kadar, Said b. Müseyyeb'den, Urve b. Zübeyr'den, Ubeydullah b. Abdullah'tan, Hâris b. Hişâm'dan ders aldı. İlim öğrenmek için Şam'a gitti. Burada halk tarafından hürmetle karşılandı ve oranın en fâkihi olarak görüldü⁹⁸. Yaşadığı dönemde hadîs ilminin başı ve imamı sayılırdı⁹⁹.

Emevî halifeleri nezdinde büyük mevkii olan Zührî, Yezid b. Abdülmelik(ö. h. 105) döneminde kadı tayin edildi. Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülaziz onu layıkıyla takdir eder ve hakkında şöyle söylerdi: "İbni Şihab ez-Zührî'ye sarılın, ondan öğrenin. Zira, sünneti, geçmişte olanları ondan daha iyi bilen başka birini bulamazsınız"¹⁰⁰. İmam Mâlik ise, halife Ömer b. Abdülazîz'in emriyle Resulullah'ın hadîslerini ilk toplayıp yazan, tedvin eden kişinin İbn Şihab ez-Zührî olduğunu söylemektedir¹⁰¹.

Ez-Zührî, hadîs alimi olması sebebiyle içtihatlarında rivâyet mahsulüne önem verirdi. Tâbii'nin içinde meşhur olan Fukahâ-i Seb'a'dan fıkıh aldı. Rivâyete göre Muhammed b. Nuh onun fetvalarını üç büyük cild halinde toplamıştır ki, bunlar fıkıh babları üzere tertib olunmuştur¹⁰².

İbni Şihab ez-Zührî'den hadîs ilmi alan İmam Mâlik'in ¹⁰³ Muvatta'nda İbni Şihab ez-Zührî yoluyla rivâyet olunan 132 hadîs-i şerif vardır¹⁰⁴.

⁹⁷Koçyigit, Talat. "İbn Şihâb ez-Zuhrî", AÜF Dergisi, Ankara, 1976, XXI, 52; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Usûlü*, MÜFAV, İstanbul, 2010, 168-169.

⁹⁸İbn Sa'd, VII, 429; Hacevî, Muhammed b. Hasan, *Fikri's-Sâmî*, 1336, II, 112-113

⁹⁹Zevâvî, 62.

¹⁰⁰Ebû Zehre, *Mâlik*, 114-115;Ebû Zehre, *Mezahibi'l İstâmî*, II, 396-397.

¹⁰¹Ebû Zehre, *Mâlik*, 114-115;Ebû Zehre, *Mezahibi'l İstâmî*, II, 396-397.

¹⁰²Ebû Zehre, *Mâlik*, 114-115.

¹⁰³Ahmed Emin, *Duha'l-İstâm*, II, 206.

İmam Mâlik, Rabiâtül-Re'y vasıtasıyla ilk defa onunla görüşmüş; bu görüşmeden sonra ondan ders almaya başlamıştır. İmam Mâlik, ez-Zuhrî ile yalnız ders yapabilmek için, istirahat günleri bile ona giderek, ondan ilim almıştır. Bir rivâyete göre İmam Mâlik ona olan hayranlığını , “Medîne’de ondan daha fâkih ve muhaddise rastlamadım.”¹⁰⁵ diyerek belirtir. Bu görüşmelerde Zührî, İmam Mâlik’in hıfzına hayranlığı belirterek, İmam Mâlik’e “ viâ’u’l-ilm ”(ilmin koruyucusu) adını vermiştir¹⁰⁶.

İmam Mâlik’in önemli hocalarından sayılan Ez-Zuhrî, hicrî 124 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁷

2.2.3. Rebîa b. Ebî Abdurrahman

Tam adı Ebû Osman Rebî’a b. Ebî Abdurrahman Faruk et-Teymî’dir. Medîne’de hicrî 70 (689) yılı civarında doğduğu rivâyet edilmektedir. Babasının adının Ferruh olmasından hareketle Fars asıllı olduğu belirtilmektedir. Künyesi Ebû Osman olup, Benî Ten’im’in¹⁰⁸ mevâlisindedir. Rebîa, hicrî 136 yılında bir rivâyete göre Mâlik’ten otuz altı yıl önce başka bir rivâyete göre kırk iki yıl önce Enbar’ın Haşimiye kasabasında vefat etmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ahmed Emin, *Duha’l-İslâm*, II, 206.

¹⁰⁵ İbn Sa’d, II, 334.

¹⁰⁶ Ebû Zehre, *Mâlik*, 115-16; Atar, 405.

¹⁰⁷ Çakan, 170.

¹⁰⁸ Beni Ten’im, Teym kabilesine mensup olup Hz.Ebû Bekir Sıddik ailesinden olan bir kabilenin ismidir. İbn Sa’d, *Mütememmin*, 320.

¹⁰⁹ İbn Sa’d, *el-Mütememim*, 320; Hallikân, II, 288; Şirâzî, 65; Kadı İyâz, I, 71; İbn Kuteybe, *Meârif*, 462; ; Ziriklî, III, 17; Karaçal, Ayşe, *İslâm Hukununun Oluşum Dönemi Müctehitlerinden Rebî’a’tü’r-Rey’in (ö.136/753) Hayatı ve İmam Mâlik İle Mukayeseli Olarak Fıkhi Görüşleri*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, 13.

Rebia, sahâbeden Enes b. Mâlik ve Saib b. Yezîd'e mülaki olmuş; Tâbiînden de kalabalık bir grup ile görüşmüştür.¹¹⁰

Rebia, Fukaha-i Seb'a'dan ilim alan fâkihlerden biridir. Bu bakımdan o, fukaha-i seb'a ile daha çok teşekkül eden rivâyetin zahirine dayanan fikhî iyi bilmesinden dolayı Medînelilerin fâkihi ve şeyhi olarak bilinmektedir.¹¹¹

Rebia, hadîs-i şerifleri ilk kaynağından almıştır. O, hadîsleri sadece ezberlemek için değil, daha ziyade üzerinde fikir yürütmek ve hadîse dayanarak fetva vermek için hadîs ilmiyle uğraşmış; seleflerinden bir görüş naklolunmayan meselelerde de kendi görüşünü beyan etmekten kaçınmamıştır. Tâbiî'nden ve yedi fukahadan naklolunan fetvalardan bir kısmı yüzünden onlara bazen muhalefet ettiği bile olmuştur. Elindeki fikhî malzemesi üzerine yenilerini kurmaya çalışmış, bundan dolayı kendisine Rebiatü'r-Re'y (Re'yin Rabia) denilmiştir. Çünkü, fikhî meselelerde çoğu zaman kendi görüşlerini ileri sürerdi. O, bu yüzden re'y ehlinen sayılmıştır¹¹².

Bir rivâyet göre İmam Mâlik, ilim tahsiline niyetlendiği zaman annesi ona Rebia'nın derslerine gitmesini söylemiş ve ona "Rabia'ya git, ondan edebten önce ilim öğren." demiştir¹¹³. Bazı rivâyetlere göre Mâlik, ona derse gittiği zaman o kadar küçüktü ki, kulağında genelde küçük çocuklara bir alamet olarak takılan küpe bile vardı¹¹⁴. Ayrıca Rebia'nın Mâlik'in geldiğini görünce,"Akıllı olan geldi" dediği zikredilmektedir¹¹⁵.

Rebiatu'r-Re'y'in, İmam Mâlik'in ilim hayatındaki tesiri, Zührî'nin tesirinden az değildir. Bu açıdan bakıldığında, İmam Mâlik'in fikhî şahsiyeti,

¹¹⁰ Şirâzî, *Tabakât*. 65; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*. II, 208.

¹¹¹ Zehebî, Zehebî, Şemsseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târihu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdîs's-Selâm Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, VIII, 417; Zevâvî, 62.

¹¹² İbn Kuteybe, 496; Ebû Zehre, *Mâlik*, 117-118.

¹¹³ Ebû Zehre, *Mâlik*, 118.

¹¹⁴ Ebû Zehre, *Mâlik*, 118.

¹¹⁵ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l Memâlik*, I, 10.

ilmî kişiliği, bir bakımdan birbirine yakın, bir bakımdan birbirine zıd sayılan bu iki büyük alimin tesiri altında şekillendiği görülmektedir¹¹⁶.

2.2.4. Yahyâ b. Said Ensarî

Tam adı Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd b. Kaysin el- Ensarî olan Yahyâ b. Saîd, Medîneli olup Ensar oğullarındandır. Nesebi Neccar oğullarına kadar uzanır. Fukaha-i Seb'a'dan ilim alan Yahyâ b. Said, bir süre Medîne kadılığı yapmıştır. Said b. Müseyyeb ve Kasım b. Muhammed'den fıkıh okuyan Yahyâ b. Said, Zührî, Evzaî, Süfyan b. Uyeyne, Süfyan Sevrî gibi âlimlere hocalık yapmıştır.¹¹⁷

Yahyâ b. Said, Rebiatu'r-Re'y'den sonra İmam Mâlik'in re'y ile meşhur olan bir diğer hocasıdır.¹¹⁸

İmam Mâlik'in ilmî yetkinliğe ulaştıktan sonra Tâbiî'inden naklolunan bazı eserlere muhalefet etmesi sebebiyle Yahyâ b. Said'e bazı konularda karşı çıktığı rivâyet edilmiştir.¹¹⁹ Yahyâ b. Saîd, hicrî 143 yılında vefat etmiştir.¹²⁰

2.2.5. Ebû'z- Zinâd Abdullah b. Zekvân

Tam adı, Ebû Abdurrahman Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân el-Kureşî'dir. İmam Mâlik'in son üstadı sayılan Ebû'z- Zinâd Mevalîden olup aslı Hemadanlıdır. Künyesi Ebû Abdurrahman olup sonradan kendisine Ebû'z- Zinâd denilmiştir. Halife Ömer İbni Abdülazîz zamanında¹²¹ çeşitli resmi görevlere de

¹¹⁶Ebû Zehre. *Mâlik*. 118

¹¹⁷Şirâzî, *Tabakât*, 66; Ebû Zehre, *Mâlik*, 116-117

¹¹⁸Zevâvî, 62.

¹¹⁹Ebû Zehre. *Mâlik*, 116.

¹²⁰Şirâzî, *Tabakât*. 66; Kadı İyâz, 161.

¹²¹ İlk dönemlerde vatandaşların bütün mallarından alınan bir vergiyken zamanla hususilik kazanarak sadece ziraate elverişli arazilerden alınan verginin genel adıdır. Kallek, Cengiz, "Haraç", DİA. İstanbul, 1997, XVI, 71-88.

atanan Ebû'z-Zinâd 66 yaşındayken hicrî 130¹²²; bir diğer rivayete göre hicrî 131 yılı Ramazan ayında Medîne'de vefat etmiştir.¹²³

Ebû'z-Zinâd, sahâbeden Enes b. Mâlik, Ebû Umâme b. Sehl'den, tâbiînden ise Şa'bî, Hz. Osman'ın oğlu Ebân, Saîd b. Müseyyeb, Hârice b. Zeyd'den rivâyette bulunmuş; kendisinden de oğulları Abdurrahman ile Ebû'l-Kasım, Ebû Müleyke, Sâlih b. Keysân, Mûsa b. Ukbe, Hişâm b. Urve, İmam Mâlik gibi zatlar hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.¹²⁴

İmam Mâlik onda ilim almakla beraber onu İbni's-Şihab ez-Zührî ile İbni Hürmüz'ü zikrettiği kadar çok anmamaktadır. İmam Mâlik Muvatta'da onun sadece elli dört rivâyetine yer vermektedir.¹²⁵

Ebû'z-Zinâd daha ziyade hadîs rivâyetleri, rivâyet ve eser fıkı ile şöhret bulmuştu. Bu özelliğinden dolayı, İmam Mâlik ondan yalnız hadîs, sahâbe ve tâbiînden naklolunan eser fıkını öğrenmiştir.¹²⁶

3. ESERLERİ

3.1. Muvatta'

3.1.1.Muvatta' Hakkında Genel Bilgiler

İmam Mâlik'in en meşhur eseri olan ve kendisine olan nisbetinden hiçbir şüphe olmayan Muvatta' Abbasî halifesi Ebû Cafer Mansur'un isteği üzerine telif edilmiştir.¹²⁷ İmam Mâlik'in talebeleri kendisinden Medîne ilmini toplayıp

¹²²Zehra, Mâlik, 115; Koçkuzu, Ali Osman, "Ebû'z-Zinâd", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 354.

¹²³Buhârî, Ebî Abdillâh İsmâil b. İbrâhîm, *Kitâbu't-târîhu'l-kebîr*, Halep, 1960, V, 83; İbn Kuteybe, *Meârif*, 464.

¹²⁴ Koçkuzu, 354.

¹²⁵Ebû Zehre, *Mâlik*, 115.

¹²⁶Ebû Zehre, *Mâlik*, 116.

¹²⁷Zehebî, *Tarih*, XI, 312-322; Zehebî, *A'lâm*, III, 3161; Hallâf, Abdulvahhab, *Hulâsatu'Teşrî'İslâmî*. Dâru'l Kalem, Kahire, trs., 68.

yazmasını istedikleri ve bunu gerçekleştirmek için gerekli şartların bulunduğu sırada Halife Ebû Cafer Mansur da bütün şehirlerde verilen hükümlerin tek bir esasa bağlanmasını ve bu konuda hiçbir şehrin diğerinden farklı olmamasını isteyerek İmam Mâlik'den bir kitap yazmasını istedi. İmam Mâlik, Medîne'deki ilmi toplamak amacıyla bir eser hazırlama isteğini kabul etmekle beraber, eserin İslâm ülkesinin bütün beldelerinde tek kaynak haline getirilmesi düşüncesine karşı çıktı. Nihâyetinde İmam Mâlik eserini yazmaya başladı.¹²⁸ Fakat Muvatta'ın yazılması 40 yıl gibi uzun bir zaman aldı. Muvatta', hicrî 159 yılında Halife Mansur öldükten sonra tamamlandı. Mansur'un yerine geçen halife Mehdi ve Mehdi'den sonra halife olan Hârûn Reşîd (ö. h. 193)¹²⁹ de Muvatta'ın bütün İslâm ülkelerinde tek kaynak olarak kabul edilmesi noktasında selefleriyle aynı görüşteydi. Bunların her biri hükümlerde kolaylık sağlanması için her şehre Muvatta'dan birer nüsha göndererek hükümlerin ona göre verilmesini arzu ediyorlardı. Fakat İmam Mâlik, her beldenin farklı fetva vermeyi gerekli hale getiren kendine özgü şartlara sahip olmasından dolayı böyle bir uygulamanın, ilmin ve düşüncenin gelişimine ket vuracağı endişesiyle bu arzuya muhalefet etmiştir.¹³⁰

Muvatta'nın yazılış amaçlarından bir diğerinin de halife Ömer b. Abdulazîz'in Medîne valisi Ebû Bekîr b. Muhammed b. Hazm'a gönderdiği mektubun içeriğiyle ilgili olduğu söylenebilir. İmam Mâlik söz konusu mektupla ilgili olarak Muhammed b. Hasan rivâyeti vasıtasıyla şöyle söyler:

"Yahyâ b. Said bize şunu haber verdi. Ömer b. Abdülaziz Medîne valisi Ebu Bekir b. Muhammed b. Hazm'a yazılı emir vererek Resûlullâh (s.a.v.) in sünnet ve hadîslerinden ne varsa onları yaz çünkü

¹²⁸İbn Sa'd, VII, 573; Ziriklî, V, 257; Hallâf, Abdulvahhâb, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 13; Şafak, 76;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430.

¹²⁹ Hicrî 145'de Rey'de doğdu. Abbâsî devletinin ilme değer vermesiyle ünlenen önemli halifelerindendir. Bozkurt, Naide, "Hârûn Reşîd", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 158-160.

¹³⁰ Kattân, 350-351; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 13; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Kahire, 1955, 222; Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 250;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430.

ben ilmin yok olmasından âlimlerin gitmesinden korkmaya başladım, dedi.”¹³¹

Bu rivâyete göre İmam Mâlik'in Muvatta'yı telif ediş gayelerinden biri de hadîsin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması olduğu söylenebilir.

İmam Mâlik, Muvatta'da Hz. Peygamber'e muttasıl¹³² veya mürsel¹³³ senetle ulaşan hadîsleri, sahâbe kavillerini¹³⁴ sonra sırasıyla üzerinde ittifak edilmiş Medîne amelini¹³⁵, karşılaştığı Tâbiînlerin görüşlerini, Said b. Müseyyeb gibi doğrudan karşılaşmadığı tabiîlerin görüşlerini derc etmiştir.¹³⁶ Ayrıca hadîsleri serh görevi gören kendi görüşlerini de eserine ilave etmiştir.¹³⁷

Sened açısından bakıldığında Muvatta'nın müsned¹³⁸, mürsel¹³⁹, merfu¹⁴⁰ ve munkatı¹⁴¹ hadîslerin hepsini bir arada bulunduran bir eser olduğu

¹³¹ Kattân. 350-351

¹³² Muttasıl sened, hadîsi rivâyet eden ravilerden oluşan sened kısmında herhangi bir kopukluğun meydana gelmediği senedir. Çakan, 113.

¹³³ Mürsel sened mürsel hadîsin senedir. Mürsel hadîs ise, Tabiî'in sahâbîyi atlayarak Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadîstir. Çakan, 115.

¹³⁴ Sahâbe kavli, sahâbeden gelen görüşleri, fetvaları, hükümleri ifade etmek için kullanılan genel bir tabirdir. Cuveynî, İmamü'l Harameyn Ebî Meâli Abdil Melik b. Abdillâh b. Yûsuf . *El-Burhan fî Usûli'l-Fıkh*. Katar, 1399. I. 649; Duman, Ali. *Fıkh Usûlü Dersleri*, basılmamış ders notları, Mâlâtıya, 2011, 116.

¹³⁵ Medîne amelî. Medîne halkının uygulamalarıyla ulaşan ameldir. Medîne amelinin tümü mevsukiyet bakımından aynı kategoride değerlendirilmemektedir. Bir kısmının sağlamlığından kuşku duyulrken, bir kısmının sağlamlığı üzerinde ittifak edilmiştir. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*. II. 211; Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerâti'l-İslâmiyye*, Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire, 2001, 163; Ebû Zehre, *Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmî*, II. 426;

¹³⁶ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.

¹³⁷ Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II. 430; Hâlidî. *Menhecü Fıkhıyyu li'l-İmam Mâlik fî Muvatta'*, 295 ; Karaman. *İslâm Hukuk Tarihi*, 207; Atar, 406.

¹³⁸ Senedi muttasıl olup, Hz. Peygamber'e izafe edilen hadîstir. Çakan, 130.

¹³⁹ Tabiî'in sahâbeyi atlayarak Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadîstir. Çakan, 115.

¹⁴⁰ Senedi muttasıl yada munkatı olsun doğrudan Hz. Peygamber'e izafe edilen hadîse merfu hadîs denir. Çakan, 99.

görülmektedir. Ayrıca, İmam Mâlik Muvatta'da belağ türü¹⁴² hadîslere de yer verdiği görülmektedir.¹⁴³

Muvatta'daki hadîslerin sayısı, ravilerin ihtilafına göre farklılık arz etmektedir. Bir tasnife göre Hz. Peygamber'den, Sahâbe ve Tâbî'nden naklolunan hadîslerin sayısının 1720, Mevkuf¹⁴⁴ olanların 613, Tabîî'nden olanlar 230'ken, başka bir tasnife göre Muvatta'daki hadîs sayısı 666 hadîsden ibarettir.¹⁴⁵

Hadîslerin sayısındaki bu ihtilafın sebebi Muvatta'nın İmam Mâlik'ten bir çok kimseler tarafından rivâyet edilmesidir. Bu rivâyetlerin hepsi birbirinden farklıdır. Rivâyetler arasında takdim ve tehir yönünden ihtilaf vardır.¹⁴⁶ Farklı rivâyetlerde ziyade ve noksan bakımından farklılık bulunmasının sebebi, İmam Mâlik'in, çoğu zaman rivâyet ettiği hadîsi, sonradan kendisinin Muvatta'dan çıkarmasıdır. Böylece, Muvatta'yı Mâlik'ten ilk rivâyet edenlerle, sonradan rivâyet edenlerin rivâyetleri arasında farklılıklar meydana gelmiştir.¹⁴⁷

İmam Mâlik Muvatta'yı doksan beş kişiden rivâyet ettiği hadîslerden oluşturmuştur¹⁴⁸. Bunların altısı hariç diğerleri Medînelidir.¹⁴⁹ Bu altı kişiden ikisi Basralı, diğer dördü ise farklı şehirlerdendir.¹⁵⁰ İmam Mâlik'in bunların

¹⁴¹ Senedi muttasıl olmayan hadîse munkatı hadîs denir. Çakan, 116.

¹⁴² Belağ türü hadîsler İmam Mâlik'in "belağani"(bana ulaştı) şeklinde rivâyet ettiği mürsel, munkatı hadîslerdir. Bu hadîsler Muvatta'da 61 tane olup, dördü hariç diğerlerini destekleyen şahitler tesbit Abdilber tarafından tesbit edilmiştir. Polat, Selahattin, *Mürsel Hadîsler Ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, 103.

¹⁴³ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213

¹⁴⁴ Sahabilerin söz, fiil ve taktırilerine mevkuf hadîs denir. Çakan, 102.

¹⁴⁵ Ebû Zehre, *Mâlik*, 243.

¹⁴⁶ Ebû Zehre, *Mâlik*, 243-244.

¹⁴⁷ Ebû Zehre, *Mâlik*, 244.

¹⁴⁸ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213; Ebû Zehre, *Mâlik*, 243.

¹⁴⁹ Ebû Zehre, bu rakamı yedi çıkarmaktadır. Ebû Zehre, *Mâlik*, 243

¹⁵⁰ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.

içerisinde en çok hadîs rivâyet ettiği kişiler hocaları Nâfî', Zuhrî' ve Yahyâ el-Ensârî'dir.¹⁵¹

İmam Mâlik, kırk yılda hazırladığı eserini fıkıh bablarına göre tertip etmiştir. Kendi alanında ilk eser olma özelliğini taşıyan Muvatta' içeriği itibariyle hem hadîs hem de bir fıkıh kitabı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca İmam Mâlik, "Amel-i Ehl-i Medîne" kavramına işaret eden kendine özgü ifadeleriyle Muvatta'ya Medine ehlinin eseri olma özelliği kazandırmıştır¹⁵².

İmam Mâlik'in Medine'ye karşı olan hassasiyeti Muvatta'nın içeriğini etkilemiştir. Mâlik, eserinde ismine yer verdiği sahâbelerin Medine'de ikamet edenlere öncelik vermektedir. Harun Reşid'in "Neden eserinde Ali ve İbn Abbas'a fazla yer vermedin?" sorusuna Mâlik'in, "Onlar Medine'de fazla ikamet etmedi." şeklinde cevap vermesi bunun açık bir delîlidir¹⁵³.

İmam Mâlik'in Muvatta'ya yetmiş fâkihe arzettikten sonra son şeklini verdiği zikredilmektedir¹⁵⁴.

Muvatta'nın Fıkıh usûlü tarihinde önemli bir yeri vardır. Zeyd b. Ali'nin eserinden sonra İslâm hukukunun sünnî kolunda yazılan ilk fıkıh kitabı olması Muvatta'a fikhın tedvini hususunda önemi bir mevki kazandırmaktadır¹⁵⁵. Muvatta' ayrıca İslâm hukukunun sünnî kolunda ilk hukuk külliyyatı (Corpus Juris) olarak kabul edilmektedir¹⁵⁶.

¹⁵¹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.

¹⁵² Zeydan, *İslâm Hukuma Giriş*, 250; Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430; Ebû Zehre, *Mâlik*, 243-244; Hâlidî, *Menhecü Fikhiyyu li'l-İmam Mâlik fi Muvatta'*, 295; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 207; Atar, 406.

¹⁵³ Ahmed Emîn bu rivâyetin kaynağını vermemekle birlikte, rivâyetin meşkûk olduğunu belirtmektedir. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.

¹⁵⁴ Kattân, 92.

¹⁵⁵ Şafak, 77

¹⁵⁶ Şafak, 77.

Muvatta', diğer ikisini Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim'in teşkil ettiği, birinci tabakadan olan hadîs kitaplarından sayılmaktadır. İmam Şâfiî'nin Muvatta' hakkında, " Yeryüzünde Allah'ın kitabından sonra en sahih kitap, İmam Mâlik'in Muvatta''dır."¹⁵⁷söylediği rivayet edilir ki, bu ifade Muvatta'nın önemini belirtmesi açısından dikkate değerdir¹⁵⁸.

Hadîs âlimleri, onda bulunan bütün hadîslerin, İmam Mâlik ve onun görüşünde olanlara göre sahih olduğunda ittifak etmişlerdir. Diğerlerine göre ise, Muvatta'da yer alan mürsel ya da munkatı' her hadîs istisnasız mutlaka bir başka tarîkten muttasıl olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Muvatta'daki hadîslerin sahih olduğundan kuşku duyulmamakta olduğu söylenebilir¹⁵⁹.

Dehlevî (ö. h. 1276)¹⁶⁰, Muvatta'ın ulaştığı şöhreti şu cümlelerle ifade eder: "Muvatta', İmam Mâlik henüz hayatta iken her tarafa yayıldı ve ünü İslâm âleminin her tarafına ulaştı. Zamanla şöhreti giderek daha da arttı ve herkesin ilgisini çekti. Çeşitli ülkelerde bulunan fâkihler, görüşlerini ondaki hadîsler üzerine bina etmeye başladılar. Hatta Irak ekolü bile bazı konularda ona dayandı. Âlimler, zaman içerisinde devamlı onunla uğraşageldiler, onun hadîslerini tahrir ettiler, mütabi ve şevâhidini (varyantlarını) buldular, manası açık olmayan lafızlarını açıkladılar, müşkil gözüken yerlerini izale ettiler, fıkhamı ortaya koydular, râvîlerini araştırdılar."¹⁶¹

Hicrî ikinci yüzyılın en meşhur kitabı ve ilk müdevven fıkıh kitabı kabul edilen Muvatta'm meydana gelişinde Hanefî metodunun¹⁶² büyük bir etkisi

¹⁵⁷ İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusul' b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *el-İstizkâr*, Thk. Abdulmu'tî Emîn K'alâcî, Dâru'l-Va'y, Kahire, 1993, I, 167; Zehebî, *A'lam*, III, 3161.

¹⁵⁸ Dehlevî, Şah Velîyullah, *Hüccetu'llâh Bâliğa*, thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 2005, I, 231.

¹⁵⁹ Dehlevî, Şahveliyullah, *Hüccetu'llah Bâliğa*, I, 231; Polat, 103.

¹⁶⁰ Tam adı Ahmed b. Abdurrahîm b. Vecihiddîn ed-Dehlevî'dir. Hicrî 1114 yılında Hindistan'da bulunan Dihle'de doğdu. Aynı yerde hicrî 1276'da vefat etti. Dehlevî, *Hüccetu'l Bâliğa*, I, Mukaddime, 12.

¹⁶¹ Dehlevî, Şahveliyullah, *Hüccetu'llah Bâliğa*, I, 231

¹⁶² Âlimler, fıkıh usûlü tedvin edilmeden önce iki usûlden birine bağlı olarak kitab yazıyorlardı.

olmuş; İmam Mâlik eserin tertibinde Ebû Hanife'nin (ö. h. 150)¹⁶³ hukuk öğretiminde takip ettiği metodu kullanmıştır.¹⁶⁴

Muvatta' kendi alanında ilk olması ve İslâm Hukuk Tarih'inde müstesna bir yere sahip olması sebebiyle sonraki dönemde yazılan bazı hadîs ve fıkıh kitaplarının yazılış metodlarını etkilemiştir. Buharî(ö. h. 256)'nin¹⁶⁵, el-Camiu's-Sahih'i oluştururken Muvatta'nın yazılış yönteminden etkilendiği zikredilmektedir.¹⁶⁶ Ayrıca hadîs nakli hususunda Ebû Yusûf (ö.183/798)'un¹⁶⁷ Kitâbü'l-Harâc'ını¹⁶⁸ ve İmam Muhammed (ö. 189/805)'in¹⁶⁹ es-Siyer'ini¹⁷⁰ yöntem bakımında etkilediği belirtilmektedir.¹⁷¹

Bunlardan biri fukahâ usûlü, diğeri mütekellimîn usuluydu. Bu usullerden Fukaha usûlünü Hanefiler uyguladığı için bu usûle "Hanefî mesleği ve usûlü" denmiştir. Bu usûlü tatbik eden fakîhler, usûl kaidelerini Fıkhın tatbikatından çıkarmışlardır. Ayrıca meseleleri izah ederken konunun anlaşılmasını sağlamak ve tatbikatını gerçekleştirmek bakımından çokça misaller vermişlerdir. Bu usûl, Mantık ilminde cüzden külle (tüme) varım esasına dayanmaktadır. Olaylardan hareketle genel kaidelere varılır. Şa'ban, Zekiyyüddin , *İslâm Hukuk İlminin Esasları*(trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara, 2007. 35.

¹⁶³ Hicrî 80 yılında Kufe'de doğdu. Aslen Farişî'dir. Zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Hicrî 150 yılında vefat etti. Ebû Zehre, Muhammed, *Ebû Hanife: Hayatuhû. Asruhû- Erâuhû ve Fıkhuhû*, Dâru'l Fikri'l Arabî. y. y., 1947. 14-30.

¹⁶⁴ Halidî, 295:Şafak. 77.

¹⁶⁵ Büyük âlim ve muhaddis. Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî'dir. Hicrî 194 yılında doğdu. Hicrî 256 yılında Semerkand yakınlarında bulunan Hartenk'de vefat etti. Buharî, *Sahih-i Buhârî(Muhtasarı Tecrid-i Sarîh)*, trc. ve thç. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul, 2004. I. Mukaddime, 7.

¹⁶⁶ Şafak. 77

¹⁶⁷ Tam adı, Yakub b. İbrâhim el-Ensarî'dir. Künyesi Ebû Yusûf'tur. Hicrî 113 yılında Kûfe'de doğdu. Önce İmam Mâlik'ten hadîs dersleri aldı. Daha sonra Ebû Hanife'nin derslerine katılarak onun önemli talebelerinden oldu. Harun reşîd döneminde başkadılık yapan Ebû Yusûf hicrî 182 yılında vefat etti. En önemli eseri Kitâbü'l-Harâc'tır. Çolak, Abdullah, *İslâm Hukuk Tarihi ve Delilleri*, Malatya, 2008. 100.

¹⁶⁸ Kitâbü'l Harâc, Ebû Hânife'nin talebesi Ebû Yusûf tarafından, Abbasî halifesi Hârun Reşîd'in talebi üzerine yazılmış genelde malî konuları içeren bir eserdir. Ebû Yûsuf, bu eserinde

Hadîs edebiyatının en eski ürünlerinden olan Muvattâ üzerinde, hadîs, fıkıh ve dil açısından bağımsız veya karma pek çok çalışma ve şerh yapılmıştır.¹⁷²

3.1.2. Muvatta'nın Nüshaları

İmam Mâlik'in öğrencileri Muvatta'ı kendisinden dinlemiş ve rivâyet etmişlerdir. Muvatta'in birçok rivâyeti olmakla birlikte, günümüze ulaşan iki meşhur rivâyeti vardır. Bunlar; Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin (ö. 234) rivâyeti ile Muhammedin b. Hasan eş-Şeybânî'in (ö. h. 189) rivâyetidir.¹⁷³

3.1.2.1. Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin Rivâyeti

Yahya b. Yahyâ, Muvatta'yı önce Mâlikîliği Endülüste yayan Ziyad b. Abdurrahman b. Ziyad (ö. h. 204)'dan okuduktan sonra Medîne'ye gitmiş ve Muvatta'yı burada İmam Mâlik'ten doğrudan dinlemiştir. Yahyâ b. Yahyâ'nın İmam Mâlik'e mülakki olması neticesinde Muvatta'nın söz konusu nüshası son şeklini almıştır.¹⁷⁴

harâc, öşür ve şâire gibi beytü'l-mâl'e ait malların nasıl tahsil edileceğini, hak sahipleri arasında nasıl taksim edileceğini, bunların vasıflarını ve faydalarını geniş bir şekilde ele almıştır. Kitâbü'l-Harâc bu yönüyle, sahasında telif edilmiş ilk eser özelliğine sahiptir. Çolak, 100.

¹⁶⁹ Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebelerinden olup tam adı, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'dir. Ebû Yusûf, İmam Mâlik, Sufyan b. Uyeyne, Evzaî gibi alimlerden ders aldı. Harûn Reşid döneminde Rakka kadılığı yaptı. Hicrî 189 yılında Rey'de vefat etti. Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara, 1990, 22.

¹⁷⁰ İmam Muhammed'in devletle umûmî hukuku alanında yazdığı eserdir. Bu eser Hanefî fıkının en önemli kaynaklarını teşkil eden Zahiru'r-Rivaye arasında bulunmaktadır. Çolak, 101.

¹⁷¹ Dehlevî, Şahveliyullah, *Hüccetu'llah Bâliğa*, I, 231; Şafak, 79

¹⁷² Muvatta' şerhlerin geniş özeti için bkz. Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 44-45.

¹⁷³ Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430; Kuraman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 207.

¹⁷⁴ Mâlik, *Muvatta'*, I, Mukaddime, 44-45.

Muvatta denildiğinde öncelikle İmam Mâlik'in talebesi olması hasebiyle Yahya bin Yahya el-Leysî'nin nüshası anlaşılır. Bu nüshanın çeşitli basımları vardır. Muvatta'ını bu nühasının ilmî yayımı, Muhammed Fuad Abdülbaki tarafından yapılmıştır. Yayımcı bu nüsha dışında onüç nüshayı da tanıtmıştır. Bu nüshaların bir kısmı hâlâ yazma halindedir, bir kısmı ise kaybolmuştur¹⁷⁵.

3.1.2.2. Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî Rivâyeti

Ebu Hanife'nin yakın talebelerinden olan İmam Muhammed, aynı zamanda İmam Malik'ten de ders almıştır. Bu dersler sonucunda Muvatta'nın bir başka nühası olan Şeybanî rivâyeti oluşmuştur.¹⁷⁶

İmam Muhammed, kitabında önce İmam Malik'in rivâyetlerine yer verir, daha sonra ona muvafık veya muhalif görüşleri ve kendi tercihini belirtir.¹⁷⁷ Kendi tercihini belirtmek “و به ناخذ”، “و عليه فتوى”، “و به يفتى” gibi tabirleri kullanır.¹⁷⁸

İmam Muhammed “لا بأس” tabiriyle cevaz olan şeyleri; “ينبغي كذا و كذا” tabiiyle genel anlamda vacip yada sünneti müekkede olan şeyleri ifade etmektedir.¹⁷⁹

İmam Muhammed, kendi tercihini desteklemek için bazen Ebu Hanife'nin gerekçelerini uzun uzun açıklar. İmam Muhammed eserinde Ebu Yusûf'un görüşlerine yer vermez.¹⁸⁰ İmam Muhammed bu eserinde Hz. Peygamber'den 429 hadîs, sahâbeden 628 ve tabiûndan 112 âsâr rivâyet etmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁵ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), I. Mukaddime, 44-45.

¹⁷⁶ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), I. Mukaddime, 47.

¹⁷⁷ Mâlik, *Muvatta'* (Şeybânî), Mukaddime, 38-39.

¹⁷⁸ Mâlik, *Muvatta'* (Şeybânî), Mukaddime, 26.

¹⁷⁹ Mâlik, *Muvatta'* (Şeybânî), Mukaddime, 26.

¹⁸⁰ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), I. Mukaddime, 47; Mâlik, *Muvatta'* (Şeybânî), 26.

¹⁸¹ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), I. Mukaddime, 47.

Şeybânî rivayetinin Abdülvehhab Abdüllatif tarafından Kahire'de 1987'de üçüncü basımı yapılmıştır.¹⁸²

2.3. Diğer Eserleri

Muvatta'dan başka çeşitli ilimlerle ilgili İmam Mâlik'e nisbet edilen birçok eserler vardır. Fakat bu eserler Muvatta' kadar şöhret bulmadıkları gibi İmam Mâlik'e olan nisbetleri de Muvatta' kadar sağlam değildir.¹⁸³ Bu eserleri İmam Mâlik'ten ilim alan talebeleri veya talebelerinden biri rivâyet etmiş olup, talebelerinin hepsi rivâyet etmemiştir.¹⁸⁴ Bunlar İmam Mâlik'ten meşhur bir yolla değil, bir veya iki kişinin aktarımıyla rivâyet edilmişlerdir. Söz konusu eserler şüpheye yer bırakmayacak kalabalık bir topluluk tarafından rivâyet edilmemişler ve hatta bazıları İmam Mâlik'in meşgul olmadığı ilimlere dairdir. İmam Mâlik'in bu eserleri okuduğu ve okuttuğu konusunda net bir bilgi mevcut değildir. İmam Mâlik'in öğretmeye çalıştığı, Kitap ve sünnet ilmi ve onlardan alınan hükümler olup, bunlardan başkasının ilmine önem vermediği göz önüne alındığında, bu eserlerin ona nisbeti konusundaki şüphelerin haklılığı ortaya çıkar¹⁸⁵.

Çeşitli konularla ilgili olup İmam Mâlik'ten rivâyet edilen eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

¹⁸² Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430; Ebû Zehre, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 419; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 207.

¹⁸³ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, 42-43.; Ebû Zehre, *Mâlik*, 214.

¹⁸⁴ Kattân, 350; Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 429- 430; Ebû Zehre, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 418- 419.

¹⁸⁵ Ebû Zehre, *Mâlik*, 215.

1. *Risâle fi'l-Kader ve'r-Red ale'l-Kaderiyye*: İmam Mâlik bu eserinde itikadi bir mezheb olan Kaderiyyeyi tenkit ederek, görüşlerini reddeder. İmam Mâlik'in bu eseri İbn Vehb yoluyla sahih senedle nakledilmiştir.¹⁸⁶
2. *Fi'n-Nucûm ve Menâzilu'l-Kamer*: İmam Mâlik'in yıldızlara dair yazdığı eseridir. Bu eserin Sahnûn'un İbn Nâfi'den rivâyet ettiği zikredilmektedir.¹⁸⁷
3. *el-Va'z*: Kaynaklarda kimin tarafından rivâyet edildiği ve hangi konuları ihtiva ettiğine dair bilgi verilmeyen eserin İmam Mâlik'e nisbeti zayıftır.¹⁸⁸
4. *Tefsîrû Garîbî'l-Kur'ân*: Suyûtî, bu eser hakkında: “Haberlerin gösterdiğine göre İmam Mâlik, Muvatta''dan başka daha nice kitaplar yazmıştır. Ben onun güzel bir tefsirini gördüm, onun te'lifi olması muhtemeldir veya ona talik yapmıştır.” demiştir.¹⁸⁹ Bu eseri Halid b. Abdurrahman Mahzumî rivâyet etmiştir.¹⁹⁰
5. *Kitâbû fi'l-Mesâil*: Söz konusu eserin ravisi belli olmayıp, mevsukiyeti şüphelidir.¹⁹¹

¹⁸⁶ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I. 42; Ziriklî, V. 257; Zehebî, *A'lâm*, III, 3155; Kattân, 350; Ebû Zehre, *Mâlik*, 215; Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l-İslâmî*, II, 430.

¹⁸⁷ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I. 42; Ziriklî, V. 257; Zehebî, *A'lâm*, III, 3155; Kattân, 350-351; Atar, 406

¹⁸⁸ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I. 42; Ziriklî, V. 257; Kattân, 350.

¹⁸⁹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 215.

¹⁹⁰ Ziriklî, V. 257; Kattân, 350; Zehebî, *A'lâm*, III, 3155; Ebû Zehre, *Mâlik*, 215; Atar, 406

¹⁹¹ Ziriklî, V. 257; Atar, 406

6. **Kitâbu's- Sır:** Bu eser de İmam Mâlik'e nisbet edilir. Söz konusu eserin ravisi İbn-i Kâsım'dır.¹⁹² Eserin Medine ehlinin icmâsı hakkında olup, Leys'e yazıldığı belirtilmektedir.¹⁹³
7. **Risâle fî'l-Fetvâ:** Mevsukiyeti şüpheli olup Nadid b. Nazzâr ile İbn Gassân Muhammed b. Mutarrif tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁹⁴
8. **Kitâbu'l-Mucâlesât:** Bu eser İmam Mâlik'in önde gelen talebesi olan Abdullah b. Vehb tarafından rivâyet edilmiştir. İbn Vehb, İmam Mâlik'in meclisinden duyduğu hadîsleri, âsârı ve âdaba dair faydalı şeyleri bir cilt olan bu eserde bir araya getirmiştir.¹⁹⁵
9. **Kitâbû's-Sünen:** İmam Mâlik'e olan nisbeti biraz şüpheli olan bu eser Abdullah b. Hakem tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁹⁶
10. **Kitâbu'l-Akdiyye:** Eserin ismi Risâletun fî'l-Akdiyye olarak da zikredilmektedir.¹⁹⁷ İmam Mâlik'in bazı kadılara yazdığı risale olup 10 cüzden oluşmaktadır. Bu eser, Abdullah b. Abdulcelîl tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁹⁸
11. **Kitâbu'l-Menâsik:** Kaynaklarda sadece ismini tesbit ettiğimiz bu eser İmam Mâlik'e nisbeti zayıf olan eserler arasında zikredilmektedir.¹⁹⁹

¹⁹² Kattân, 350;Ebû Zehre, *Mâlik*, 215

¹⁹³ Zehebî, *A'lâm*, III, 3155.

¹⁹⁴ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I, 42;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430.

¹⁹⁵ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I, 4;Ebû Zehre, *Mâlik*, 215;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430.

¹⁹⁶ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I, 42.

¹⁹⁷ Zehebî, *A'lâm*, III, 3155.

¹⁹⁸ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I, 42;Ebû Zehre, *Mâlik*, 215;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430.

¹⁹⁹ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I, 42.

12. **Risâle:** Ebû Yusuf'un Kitâbu'l Harac'ına, Mâlikî mezhebine göre bir ilave teşkil eder görünen ve halife Harun Reşîd'e karşı itirazlar içeren bu eserin İmam Mâlik'e olan nisbeti şüphelidir. Söz konusu eser 1323 Bulak'ta basılmıştır.²⁰⁰

3. İLMÎ ŞAHSİYETİ

İmam Mâlik hem hadîste hem de fıkhıta önde gelen bir şahsiyettir. Bu bakımdan hem muhaddis hem de fâkih sıfatlarını taşıyan büyük bir âlimdir²⁰¹.

4.1. Muhaddis Olarak İmam Mâlik

Muhaddis Olarak İmam Mâlik'in diğer muhaddislere nazaran çok daha hassas davrandığı söylenebilir. Cerh ve tadilcilerin kriterine göre İmam Mâlik hadîs sahasında **üstad**, rivâyetinin sağlamlığı hususunda ise **sika** olarak kabul görmüştür. Bütün hocaları ve çağdaşları onun hadîs sahasındaki titizliği hususunda ittifak etmişlerdir. Çok hadîs rivâyet etmek yerine, sahih hadîs rivâyet etmeyi tercih eden İmam Mâlik, İbn Sa'd'ın Tabakât'ında zikredilen bir rivâyet göre bin hadîs rivâyet ettiğini söyleyen bir adama, "Çok hadîs rivâyet etmek, karanlıkta odun toplamaya benzer. Bazen bu odunların içine yılan karışabilir." cevabını vermiştir.²⁰²

İmam Şâfiî (ö.h.208), İmam Mâlik'in hadîs rivâyeti hususundaki güvenilirliğini belirtmek için şöyle demiştir: "Eğer bir hadîs Mâlik'ten gelirse ona yapış. Eğer Mâlik bir hadîsin güvenilirliğinden şüphelenirse sen o hadîsi tamamen terk et."²⁰³ Yahyâ b. Ma'in'da²⁰⁴ (ö. h.233), "Mâlik, hadîs husunda müminlerin

²⁰⁰ Mâlik, *Muvatta'*, giriş kısmındaki açıklamalar, I, 42; Zehebî, *A'lâm*, III, 3155.

²⁰¹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 88; Sebâî, 468

²⁰² İbn Sa'd, VII, 573

²⁰³ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, 10.

emiridir.” demiştir. Aynı ifadeyi Medîne’ye gelerek kendisinden Muvatta’yı dinleyen Şeybânî de İmam Mâlik hakkında söylemiştir.²⁰⁵

İmam Mâlik hadîs sahasında kazandığı güvenirliliğinden dolayı, bazı muhaddisler, hadîslerin en sahihi İmam Mâlik’in kullandığı tariklerden gelen hadîsler olduğunu söylemişlerdir.²⁰⁶ Buharî’nin Mâlik’in, hocası Nâfi’den, onun da efendisi İbn Ömer’den yaptığı rivâyetlerin tarikini en güvenilir tarik(silsiletü’z-zeheb) ilan etmesi bu gerçeğin ifadesi olarak kabul edilebilir²⁰⁷.

İmam Mâlik, Medîne âlimleri içerisinde, Medînelilerin Rasûlullah’tan (s.a.v) rivâyet ettikleri hadîsleri en iyi bilen kişi olarak, isnad bakımından da en güvenilir muhaddis kabul edilmiştir. İmam Mâlik aynı zamanda Hz. Ömer’in uygulamalarını, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe ve Fukaha-i Seb’a’nın görüşlerini en iyi bilen kişi konumundadır. Onun sayesinde rivâyet ve fetva faaliyetleri, ilim haline gelmiştir. İmam Mâlik, ilmi öğretme faaliyetine başladığında hadîs rivâyet etmiş, fetva vermiş, ilmini insanların istifâdesine sunmuştur²⁰⁸. Ayrıca bir rivâyete göre yetmiş üstaddan onay alana kadar fetva verme işine girişmemiş olduğunu söylediği nakledilir²⁰⁹.

İmam Mâlik’in 190 üstaddan ders aldığı, kendisinin bizzat yüzbin hadîs yazdığı, daha 17 yaşındayken tarafında teşekkül eden ilim halkasının üstadlarının ilim halkasından daha geniş bir seviyeye ulaştığı, insanların ondan hadîs ve fıkıh almak için çeşitli memleketlerden Medîne’ye geldiği ve kapısında izdiham olduğu zikredilmektedir²¹⁰.

²⁰⁴ Tam adı Yahyâ b. Ma’in b. Avn b. Ziyâd el-Bağdadî’dir. Önemli Cerh ve Ta’dil alimlerindedir. Hicrî 233 yılında vefat etti. Zirikli, VIII, 172-173.

²⁰⁵ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni’l-Memâlik*, I, 10.

²⁰⁶ Dehlevî, *Hüccetullah*, I, 250; Hudarî, 240; Ebû Zehre, *Mâlik*, 86.

²⁰⁷ Zurkanî, *Şerh*, I, 12.

²⁰⁸ Dehlevî, *Hüccetullah*, I, 251; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 411.

²⁰⁹ Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni’l-Memâlik*, I, 9; Zevâvî, 64.

²¹⁰ Zevâvî, 62; Zürkanî, *Şerh*, Mukaddime, I, 3.

Hadîs rivâyeti hususunda yüksek bir mevki kazanan İmam Mâlik'ten Rabîa, Yahyâ b. Saîd gibi hocaları ile Süfyan-i Sevrî (ö. 161/778), el-Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Evzâî (ö. 157/774), Süfyan b. Üyeyne (ö. 198/814), Ebû Hanîfe (ö.150/767), Ebû Yûsuf(ö. 182/798) gibi önemli şahsiyetler hadîs rivâyet ettiler. Diğer taraftan İmam Şâfiî (ö. 204/820), Abdullah b. el-Mubarek, Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî(ö. 189/805) gibi fâkihler de ondan hadîs rivâyet ettiler²¹¹.

İmam Mâlik'in hadîs ilmi konusunda üstünlüğü birçok âlim tarafından kabul görmüştür. Abdurrahman b. Mehdî (ö. h. 229), bu hususta "Kendilerine uyulacak hadîs imamları dörttür: Küfe'de Süfyan-ı Sevrî, Hicaz'da İmam Mâlik, Şam'da Evzâî, Basra'da Hammâd b. Zeyd (ö.h. 230)'dir."²¹² dedikten sonra, Sevrî, Evzâî ve İmam Mâlik'in arasında bir karşılaştırma yaparak, "Sevrî hadîste İmamdır, fakat sünnette imam değildir. Evzâî sünnette imamdır; ama hadîste imam değildir. İmam Mâlik ise her ikisinde de imamdır." demiştir.²¹³

İmam Mâlik, hadîs rivâyet edeceği vakit abdest alır, temiz elbiselerini giyinir, güzel kokular sürünür, vakar ve heybetle yerine oturur, hiç bir şeyle meşgul olmaksızın hadîsleri rivâyete başlardı. Derslerini Ebû Hanîfe'nin ders veriş şeklinin²¹⁴ aksine pasif bir metotla takrîr ederdi. İmam Mâlik, derse baş-

²¹¹ Hudarî, 241: Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, DİB Yay. Ankara, 2010, 61.

²¹² İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdilllah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *et-Temhid li ma fi'l Muvatta'i min Maânî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafa Ulvî, Rabat, 1967, I, 62; Zehebî, *A'lam*, III, 3152.

²¹³ Abdilber, *et-Temhid*, I, 62; Zehebî, *A'lam*, III, 3152; Zukanî, *Şerh*, Mukaddime, I, 3-4; Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l Memâlik*, I, 11; Kattân, 341; Ebû Zehre, *Mâlik*, 87.

²¹⁴ Ebû Hanîfe'nin ders usûlü hakkında Ebû Zehre şöyle der: Ebû Hanîfe talebesine dersi yalnız takrir yoluyla vermezdi. Hocayla talebe beraber müzakere yaparak mes'eleyi mülşavere ile hallederlerdi. Meselâ, ortaya bir fıkıh mes'elesi atılırdı. O mes'ele hakkında talebeleri söz alır her biri görüşünü söyler, delilini getirir, itirazlar yapılır, cevaplar verilir, o mes'ele hakkında her isteyen konuşur, deliller çarpışır, mes'ele olgunlaşır, en sonunda Ebû Hanîfe de re'yini söyler ve

layınca talebeleri etrafını sarar, rivâyet edeceği hadîsleri, meseleleri zapta çalışırlardı. Olmamış meselelerin sorulmasını istemez ve sorulunca da, “O olay olsun ondan sonra cevap verelim.” derdi²¹⁵.

3.2. Fâkihlîği

İmam Mâlik, hadîs konusunda üstad olduğu gibi fıkıh konusunda da önder sayılırdı.²¹⁶

Hadîscilerin ileri gelenleri ona tabi olduğu gibi birçok fıkıhçı da ona tabi olmuştur. Çünkü İmam Mâlik sadece hadîs rivâyet eden bir hadîsçi değil; o aynı zamanda hadîslerden, sahâbe ve Tâbiînlerin sözlerinden hüküm istinbat eden bir fâkihti²¹⁷.

İmam Mâlik fâkih olma yönüyle Hicaz bölgesinin önde gelen fâkihlerinden biri olarak kabul edilir. Ayrıca ilk fıkıh ekollerinden sayılan Ehl-i Hicaz²¹⁸ ekolünün imamı sayılır. O, fıkıh ve hadîsi birleştirerek bu konumu elde etmiştir²¹⁹.

mes'ele hükme bağlanırdı. Bu mübahaseler yapılırken talebeleri Ebû Hanîfe'nin kıyaslarına ve içtihatlarına itirazlarda bulunurlardı. Ebû Zehre. *Ebû Hanife*, 87.

²¹⁵Hudarî, 241;Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 393; Atar, 405.

²¹⁶Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*, 412.

²¹⁷ Hudarî, 241.

²¹⁸ Ehl-i Hicaz, diğeri Ehl-i Irak olan ilk fıkıh ekolleri sayılan iki ekolden birisidir. Ehl-i Hicaz ekolü Medine, Mekke gibi daha çok hicaz bölgesinde bulunan şehirlerde teşekkül etti. Bu ekolün sahâbeden üstadları, İbn Ömer, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit'tir. Tabiînden üstadları ise Medine'nin yedi fâkihi olarak bilinen Fukaha-i Seb'a'dır. Ehl-i Hicaz, Irak ehlinin aksine içtihadlarında mücerret re'iden çok rivâyet mahsullerine başvurmaktadır. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 150-151.

²¹⁹Zurkanî, *Şerh*, I, 12;Ebû Zehre. *Mâlik*, 86; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 169-170.

İmam Mâlik Ehl-i Hadîs'in üstadı olarak öne çıktığı gibi onu Ehl-i Re'y'den de sayanlar vardır²²⁰.

İmam Mâlik'in ilim açısından en önemli özelliklerinden biri hakikatı ifade etmekten geri durmamasıdır. O, gerçeği söyleme uğruna kendisine işkence yapılmasına ve takibe uğramaya bile rıza göstermiştir. Sebepleri hususunda birbirinden farklı bilgiler verilen rivâyetlere göre İmam Mâlik, Halife Ebû Cafer Mansur'un valilerinden Cafer b. Süleymân tarafında işkenceye uğratılmış ve kırbaçlanmıştır²²¹.

En güvenilir rivâyetlere göre İmam Mâlik mükrehin²²² nikahını geçersiz saydığı için işkenceye maruz kalmıştır. Bundan dolayı insanlar ikrah altında yapılan nikahın geçersizliğinden hareketle halifeye yapılan biatın ikrahtan dolayı geçersiz olduğunu idda etmeye yeltenmişler. Bu iddalar sebebebiyle İmam Mâlik fetvasından vaz geçirilmeye çalışılmıştır. İmam Mâlik bu fetvadan vaz geçmediği için işkenceye maruz kalmış; kendisine yapılan işkenceler neticesinde omuzu yerinde çıkmasına karşın yine de gerçeği söylemekten geri durmamıştır²²³.

Birçok âlimin İmam Mâlik'in ilmi hakkında takdir edici ifadeleri vardır. Mesala, İmam Mâlik'in çağdaşı Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814) onun hakkında şöyle demiştir: "Allah İmam Mâlik'e rahmet eylesin, hadîs ricalini, ilim

²²⁰ İbn Kuteybe, 499; Ahmed Emin, *Duhal İslâm*, 208.

²²¹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, 207.

²²² İkraha, bir kimseyi, tehdit etmek suretiyle hukuken yapmakla mükellef olmadığı bir işi yapmaya zorlamak demektir. İkraha fıkıh usûlünde mükellefin iradesini yok eden veya yaralayan etkenler arasında sayılmaktadır. Mükreh ise zorlama yoluyla bir fiili yapana denir. Mükrehin fiilin geçerli olup olmadığı fâkihler arasında tartışılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Şa'ban, 302; Karaman, Hayreddin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, 2010, 284.

²²³ Suyûtî, *Tezîyini'l Memâlik*, I. 13; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, 207.

adamlarını onun kadar tanıyan yoktur.”²²⁴ Yine İbn Uyeyne, İmam Mâlik’in kendisinden üstünlüğünü de şöyle dile getirirdi:

“Mâlik’in yanında biz neyiz ki? Biz ancak onun eserlerine tâbi’ olurduk. Bakardık, Mâlik eğer bir üstadın yazarsa, biz de yazardık. O hadîslerin ancak sahih olanlarını rivâyet eder, ancak en mevsuk olanlarından hadîs naklelerdi. Bana öyle gelir ki, Mâlik b. Enes’in ölümünden sonra Medîne’de ilim harab olacak.”²²⁵

Leys b. Sa'd (ö. 175/791) da onun hakkında: “İmam Mâlik’in ilmi muttakiler ilmîdir, ondan ilim alanlar emandadır, güvencedir.”²²⁶ derdi. Yine İmam Şâfiî de onun hakkında şöyle demiştir:

“Bir eser, hadîs, sana İmam Mâlik’ten gelirse, ona sarıl. Haberden bahis varsa Mâlik uçan yıldızdır, ulema zikrolundu mu Mâlik yine yıldızdır. Hiç bir kimse ilimde Mâlik’in derecesine erişemez. Kim sahih hadîs öğrenmek istiyorsa Mâlik’e gitsin.”²²⁷

Ahmed b. Hanbel(ö. 241/855) de şöyle demiştir: “İmam Mâlik, ilim erbabının efendilerinin efendisidir. O, hadîs ve fıkıhta baş âlimdir.”²²⁸

Büyük çoğunluğu çağdaşı ve kendisinden sonra ilim erbabı arasında yer almış bulunan bu büyük alimlerin ifadelerinden de açıkça anlaşıldığı üzere İmam Mâlik döneminin ilmî şartlarını kendisinde cem etmiş, bir takım siyasî olumsuzluklar karşısında ilim adamlığından taviz vermemiş, ilim uğruna çeşitli işkencelere maruz kalmış büyük bir alimdir.

²²⁴ Abdilber. *Temhîd*, I, 63.

²²⁵ Abdilber. *Temhîd*, I, 63.

²²⁶ Abdilber. *Temhîd*, I, 63.

²²⁷ Abdilber. *Temhîd*, I, 63.

²²⁸ Abdilber. *Temhîd*, I, 62-65; Ebû Zehre. *Mâlik*, 87-88; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 395.

4.TALABELERİ

Dört mezhep imamın içerisinde talebesi en fazla olanın İmam Mâlik olduğu söylenebilir. Medine'den, Mısır'dan, Kuzey Afrika'dan, Mağrip'ten, Horasan'dan, Irak'tan, Suriye'den talebeleri olan İmam Mâlik'in diğer imamlara oranla daha fazla öğrencisi olduğu görülmektedir²²⁹.

Onun tabelerinin çok olmasının bundan başka sebepleri de vardır. Bu sebeplerin ilki Kabe'ye hac için gelen hacıların Medîne'yi de ziyaret etmeleri ve bu vesileyle İmam Mâlik'i de ziyaret etmeleridir. Böylece ilim talibi olan hacı adayları İmam Mâlik'le görüşür; İslâm dünyasının her tarafından hac vesilesiyle Medîne'ye gelenler müzakere imkanı elde ederlerdi²³⁰.

İmam Mâlik'in tabelerinin çok olmasının bir diğer sebebi onun seksen altı yıl gibi uzun bir ömür yaşamasıdır. Zira, O, altmış yıl ders okutmuş; bundan dolayı talebelerinin sayısı artmıştır²³¹.

İmam Mâlik'in pek çok talebesi olduğundan dolayı onun talebelerini memleketlerine göre tasnif ederek, tesbit edebildiklerimizi tanıtmakla yetineceğiz²³².

²²⁹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 245-246; Atar, 406; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 206

²³⁰ Ebû Zehre, *Mâlik*, 245-246.

²³¹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 246.

²³² İmam Mâlik'in bir çok talebesi vardır. Bunların en önemlileri genelde Mâlikîliği farklı bölgelerde yayılmasına öncülük yapmış ve oralarda ekolleşmesini sağlayan âlimlerdir. Biz burada Sadece İmam Mâlik'in önde gelen talebelerin biyografisini vereceğiz. İmam Mâlik'in diğer talebelerin geniş bir listesi için bkz: Şirâzî, Ebî İshak, *Tabakâtu'l Fukahâ*, thk.: İhsân Abbas, Beyrut, 1970, 146-169; Kadı İyâz, II. 360-500; Ebû Zehre, *Mâlik*, 245-260; Çavuşoğlu, Ali Hakan, *Irak Mâlikî Ekolü*, basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004, 24-28.

5.1. Mısırlı Talebeleri

5.1.1. Abdullah b. Vehb b. Müslîm

Tam adı, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî el-Mısırf'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicrî 125 yılında doğdu. Berberî olan Abdullah b. Vehb, Kureyşin azadlı kölelerindedir.²³³

Abdullah b. Vehb, hicrî 148 yılında İmam Mâlik'in yanına gelerek, vefatına kadar kendisinden fıkıh dersleri almıştır. O, Medîne'ye gelip İmam Mâlik'e talebelik etmeye başlamadan önce, İmam Mâlik, kendisine yazdığı mektuplarda o'nun hakkında "Mısır'ın fâkihi" ifadesini kullanmaktadır²³⁴.

Abdullah b. Vehb yalnız Mâlik'den ders almadı; İmam Mâlik'in de hocası olan Zührî'nin talebelerinin çoğunda da ders aldı. Aynı zamanda Mısır, Hicaz ve Irak'ta bulunan dört yüzden fazla hadîs üstadından hadîs rivâyetinde bulunan İbn Vehbin, hadîs rivâyeti konusunda sika olduğu ve bin hadîs rivâyet ettiği nakledilmektedir²³⁵.

Kendisi Süfyan-ı Sevrî, İbni Cüreyc, İbni Uyeyne, Abdurrahman b. Zeyyad, Sa'd b. Ebû Eyüp gibi âlimlerden hadîs rivâyet etti. Ondan da Abdurrâhman b. Mehdî, Abdullah b. Yusûf, Ahmed b. Sâlih el-Mısırf, Alî b. Medenî, Yahyâ b. Yahyâ rivâyet ederler. Üstadı Leys b. Sa'd ve İmam Mâlik de ondan birçok hadîs rivâyet ettiler²³⁶.

Abdullah b. Vehb, yirmi yıl kadar Mâlik'in yanında bulundu, onun derslerine devam etti. İmam Mâlik'in fikhını Mısır'da ve Afrika'da yayanlardan biri olan İbn Vehb, İmam Mâlik'in ölümünden sonra, Mâlikî Mezhebini öğrenmek isteyenlerin başvurduğu bir üstad olmuştur. Hatta İmam Mâlik'in

²³³Ziriklî, IV, 144; Kadı İyâz, II, 260; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 453; Ahmed Emin, *Duha'l-İstâm*, II, 208; Hacevî, II, 215; Hudarî, 243.

²³⁴Hudarî, 243; Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 249.

²³⁵Askalânî, *Tehzîb*, II, 453.

²³⁶Kattân, 356;Ebû Zehre, *Mâlik*, 250-251; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 206; Atar, 407.

sağlığında Medîne'ye gelme imkanı bulamayanlar , İbni Vehb'e gelerek Mâlikî fikhını ondan öğrenirlerdi²³⁷. İbn Vehb, Mâlikî mezhebinde, İmam Mâlik'ten sonra önde gelen bir ilim adamıdır²³⁸.

İbn Vehb'in birçok eseri vardır. *Muvatta'-ı Kebîr, Cami-i Kebîr, Kitabu'l Emvâl, Kitâbu Tefsîri'l Muvattâ, Kitâbu'l Menâsik, Kitâbu'l Megâzi, el-Câmi'* onun başlıca eserleridir.²³⁹ Ayrıca İmam Mâlik'ten yaptığı rivâyetlerle oluşturduğu Kitâbu'l-'İlm adında başka bir eserinin olduğu da anlaşılmaktadır²⁴⁰.

İbni Vehb, hicrî 197'de 73 yaşındayken Mısır'da vefat etti²⁴¹.

5.1.2. Abdurrahman b. el-Kâsım el-Mısırî el-Utakî

Tam adı Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Kâsım b. Hâlid el-Mısırî el-Utakî olan İbn-i Kâsım, hicri 128 yılından Filistin'in Remle şehrinde dünyaya geldi. Hacrî Himyer kabilesine mensub Zübeyr b. Hâris el-Utakî'nin mevlâsıdır. Babası Kahire'ye göç ettiğinden dolayı, orada ikamet eden Ebû Yahyâ Abdürrahîm b. Hâlid el-Cumahî, Ebû Hâlid Tuleyb b. Kâmil el-Lahmî ve Ebû Amr Sa'd b. Abdullah el- Meâfirî'den ders aldı. Ayrıca Leys b. Sa'd (ö. h. 175), İbnu'l Mâcişun (ö. h. 212), Müslim b. Hâlid ez-Zencî (ö. h. 179), Süfyân el-Uyeyne (ö. h. 198), İbn Ebû Hazîm, Nâfî' b. Abdurrahmân (ö. h. 169) gibi âlimlerden de ilim aldı.²⁴²

İbn-i Kâsım, Nesâî (ö. h. 203), Ebû Zur'a (ö. h.281) gibi hadîs âlimleri tarafından sika kabul edilmiştir. İmam Mâlik, Leys b. Sa'd, İbn-i Mâcişûn,

²³⁷Ebû Zehre. *Mâlik*, 250-251.

²³⁸Ziriklî. IV, 144.

²³⁹Ziriklî. IV, 144;Zehra. *Mâlik*, 250-251; Hudarî. 243.

²⁴⁰İbn Abdilber. Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî. *Câmi'ü'l Beyâni'l-İlm ve Fadlihi*. Dâru'l-İbn Cevziyye. Riyad. 1994, II, 884.

²⁴¹Ebû Zehre. *Mâlik*, 251.

²⁴²Zehebî. *Tarih*. XIII, 274-275; Hallikân. III, 129-130; Kadî İyâz. II, 266-268; Şîrâzî. *Tabakât*. 150;Hacevî. II, 211; Özen. Şükrü. "İbnü'l-Kâsım". *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 103.

Müslim bin Hâlid gibi âlimlerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden de Asbağ b. Ferec (ö. h. 225), Hâris b. Miskîn (ö. h. 250), Sahnûn (ö. h. 240), İsâ b. Dinâr (ö. h. 212), Ebû Abdullah İbn Abdulhakem (ö. h. 268), İbnü'l-Mevvâz (ö. h. 269), Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. h. 234) gibi kalabalık bir cemaat rivâyet etmiştir.²⁴³

İbn-i Kâsım, İbn Vehb'den on küsur yıl sonra İmam Mâlik'in yanına giderek uzun süre onun ilim sohbetinde bulundu. İmam Mâlik'ten kendisinden öğrendiklerini yayma konusundan bizzat teşvik gördü.²⁴⁴ İbn Kâsım İmam Mâlik'ten aldığı dersler sayesinde, Mâlikî mezhebinde fetva verme makamını elde etmiş bir alimdir²⁴⁵.

İbn Kâsım'ın, Sahnûn'un müracaatı üzerine yazdığı meseleler, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin eserlerinin Hanefî mezhebinde esas kabul edildiği gibi Mâlikî mezhebinin esas kabul edilirdi. İbni Kâsım, Muvatta'ı Mâlik'den dinlemiş ve sonra rivâyet etmiştir. Ayrıca, İmam Mâlik'ten dinlediği derslerden tuttuğu notlardan oluşan 304 cilt halinde bir fıkıh koleksiyonu ve yine ondan dinlediği yirmi kitab bulunduğu rivâyet edilmektedir. Ondaki gelen rivâyetler, Muhammed b. Ahmed el-Utbî'nin *el-Utbiyye*'sinin ve İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât* adlı eserinin temelini oluşturdu. Kayrevânî'nin bu eserinde *el-Mecmûa* adında bir eser ona nisbet edilmektedir.²⁴⁶

Rivâyet yönü güçlü olan İbni Kasım fıkıh alanında da önemli bir mevkiye sahip olup, kimi konularda İmam Mâlik'e ettiği de olmuştur.²⁴⁷

²⁴³ Zehebî, *Tarih*, XIII, 274-275; Hudarî, 244; Ebû Zehre, *Mâlik*, 69.

²⁴⁴ İbn Rüşd, Ebî Velîd Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve'l Tahsîl*, thk. Muhammed Hacî, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 1988, XVIII, 584.

²⁴⁵ Hudarî, 244; Ebû Zehre, *Mâlik*, 69.

²⁴⁶ Kayrevânî, Muhammed Abdillâh b. Abdîrrahmân Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, thk. Muhammed Emîn, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 1999, I, 541; Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 249.

²⁴⁷ Abdilber, *El-İhtikâ'*, 50; İbn Rüşd, *el-Beyân*, IX, 12; Hacevî, II, 212; Ebû Zehre, *Mâlik*, 251; Özen, "İbnü'l-Kâsım", 104.

Mâlikî Mezhebi meseleleri ve fetvaları İbn Kâsım'a sorulurdu. İbni Vehb onun hakkında şöyle derdi: "Eğer Mâlikî fikhını öğrenmek istersen, İbni Kasım'a git. Çünkü o yalnız İmam Mâlik'ten fıkıh aldı. Biz başkalarıyla oyalandık." Onun rivâyet ettiği *Muvatta'* en sahih rivâyet sayılır. Ayrıca Sahnûn, *Mudevvene'*yi İbn Kâsım'dan aldı.²⁴⁸

İbn-i Kâsım, 9 Safer 191 tarihinde Kahire'de vefat etti ve naşı el-Karâfetü's-Suğra Kabristan'ına defnedildi.²⁴⁹

5.1.3 Eşheb b. Abdilazîz el-Kaysî (ö. 204/819)

Tam adı Ebû Amr Eşheb bin Abdilazîz b. Dâvûd b. İbrâhîm el-Kaysi el-Âmirî el-Ca'dî olan Eşheb, hicrî 140 yılında Kahire'de doğdu.²⁵⁰ İsmi Sukeyn yada Miskîn, lakabının Eşheb olduğu da kaynaklarda geçmektedir²⁵¹. Arap kabilelerinden Benî Âmir b. Sa'saa'nın Benî Ca'de koluna mensup olduğu için Ca'dî veya Âmirî nisbeleriyle de anılmaktadır²⁵².

Eşheb, İmam Mâlik, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne (ö. h. 198), Fudayl b. İyâz (ö. h. 187), Süleymân b. Bilâl gibi alimlerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden de aralarında Sahnûn, Hâris b. Miskîn, İbnü'l-Mevvâz, Ebü'l-Kâsım b. Abdulhakem, Yunûs b. Abdulla'la es-Sadefî gibi alimlerin bulunduğu kalabalık bir cemaat hadîs rivâyet etti. Eşheb, fikhı da İmam Mâlik, Yahyâ b. Eyyûp, İbni Leyhî gibi Medîneli ve Mısırlı âlimlerden aldı²⁵³.

²⁴⁸ Kattân, 356; Ebû Zehre. *Mâlik*. 251; Atar, 407; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*. 206.

²⁴⁹ Kadı İyâz. II, 274; Abdîber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî. *Kâfî fî Fikhi Ehl-i Medîneti el-Mâlikî*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. Beyrut. 1992. 27. 3 nolu dipnottaki açıklamalar.; Özen, "İbnü'l-Kâsım", 103.

²⁵⁰ Zehebî, *A'lâm*, I, 1143.

²⁵¹ Zehebî. *Târihu'l-İslâmî*, XIV, 64; Abdîber. *Kâfî*, 27, 1 nolu dipnottaki açıklamalar.

²⁵² Buhârî, *Tarih*. II, 57; Zehebî, *Tarih*, XIV, 64; Hallikân, I, 238; Kadı İyâz, 274.

²⁵³ Buhârî, *Tarih*. II, 57; Zehebî, *Tarih*. XIV, 64; Hallikân, I, 238; Kadı İyâz, 274; Hacevî, II, 218; Hudârî, 244; Kallek, Cengiz, "Eşheb el-Kaysî". *DA*. İstanbul, 1995, XI, 462.

Eşheb, Mâlik'in fıkhnın nakilcilerinden birisi sayılmakta olup, onun da Müdevvenesi vardır. Bu kitaba *Müdevvenetü'l Eşheb* veya *Kütübü Eşheb* adı verilmektedir. Bu müdevvene İbni Kâsım'ın Müdevvenesinin benzeridir, ancak ondan küçüktür²⁵⁴.

Eşheb'in Müdevvene'si dışında kasamelerdeki ihtilaf üzerine ve halife Ömer b. Abdulazîz'in faziletlerini anlattığı iki eseri ve *Kitâbu'l Hac* adında bir eseri daha vardır.²⁵⁵

İbnü'l-Kâsım'dan sonra Mısır'da Mâlikî fıkhnın reisliği Eşheb'e intikal etmiştir.²⁵⁶ İmam Şâfiî onun için "Ondan daha fâkihini görmedim." demiştir.²⁵⁷

Bir müddet Mısır'ın Divânu'l-Harâc'ında kâtiplik yapan Eşheb, 22 Şâban 204 tarihinde İmam Şâfiî'den bir ay sonra Kahire'de vefat etti ve el-Karâfetü's-Suğra Kabristan'ında İbnü'l-Kâsım'ın yanına defnedildi²⁵⁸.

5.1.4. Abdullah b. Abdulhakem b. A'yan el-Leysî

Tam ismi Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdulhakem b. A'yan b. el-Leys'dir. Hicrî 155 yılında Mısır'da doğdu.²⁵⁹ Künyesi Ebû Muhammed'dir²⁶⁰.

İmam Mâlik, Leys b. Sa'd ve İbn Üyeyne (ö. h. 198), İsmâîl b. Ebî Ayyâş, Yâkub b. Abdirrahmân gibi âlimlerden hadîs aldı. Ondan da İbn Nemîr, Hârûn b. İshâk, Mikdâm b. Dâvud, Rebî' b. Süleymân, İbnü'l-Mevvâz, İbnü'l-Habîb, 'Addâs gibi âlimler hadîs rivâyet etti. Rivâyet yönünde sika, fıkıh

²⁵⁴ Kattân. 357; Zehra. *Mâlik*. 252.

²⁵⁵ Ebû Zehre. *Mâlik*. 253; Kallek, "Eşheb el-Kaysî". 462.

²⁵⁶ Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 249.

²⁵⁷ Atar, 407; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*. 206.

²⁵⁸ Hallikân. I. 238; Kallek, "Eşheb el-Kaysî". 262.

²⁵⁹ Kadı İyâz, II. 319.

²⁶⁰ Kadı İyâz. II. 316; Hudarî, 244; Ebû Zehre. *Mâlik*. 255.

açısından fâkih olup, muhakeme kabiliyeti kuvvetli ve Mâlikî Mezhebini iyi tatbik eden bir kişiydi. Eşheb'den sonra Mısır'ın en büyük âlimi sayılmaktaydı²⁶¹.

Eşheb'den sonra Mısır'da fıkıh reisliği ona intikal etmiştir. Muvatta'ı sema' yoluyla İmam Mâlik'ten rivâyet etmiştir²⁶².

Abdullah b. Abdülhakem, h. 224 yılında Ramazan ayının yirmi birinci günü atmış yaşındayken vefat etti.²⁶³

5.2. Kuzey Afrikalı ve Endülüslü Talebeleri

5.2.1. Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/848)

Tam adı Yahyâ b. Yahyâ b. Kesîr b. Visles b. Şimlel el-Leysî el-Kurtubî'dir.²⁶⁴ Hicrî 152 yılında doğdu. Aslen berberî olan Masmûde isimli bir kabileye mensuptur.²⁶⁵ Künyesi Ebû Muhammed'dir.²⁶⁶ Leys kabilesinin azatlısı olduğu için el-Leysî lakabıyla anılmıştır.²⁶⁷ Gençliğinin ilk yıllarında Ziyâd b. Abdurrahman'ın yanında İmam Mâlik'in Muvatta'ını okudu. Hicrî 179 yılında 28 yaşında hacca gitti. Hac sırasında vefatına yakın bir dönemde İmam Mâlik'in yanına giderek ikinci defa Muvatta'ı okudu. İmam Mâlik'ten yalnız İ'tikâf bölümünü okumadı. Bu bölümde bulunan hadîsleri Ziyâd'dan rivâyet etti. Kendisi, Mâlik'in vefat ettiği hicrî 179 yılında onunla mülakat yaparak son dersi

²⁶¹Kadı İyâz, II, 316; Hudarî, 244.

²⁶²Atar, 407.

²⁶³Kadı İyâz, II, 319.

²⁶⁴Askalânî, *Tehzîb*, IV, 399.

²⁶⁵Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), Mukaddime, I, 5; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 217.

²⁶⁶İbn Ferdâ, Abdullah b. Muhammed b. Yusûf Ezerî, *Târihu'l-Ulemâi ve'r-Ruvâti li'l İlmî bi'l-Endülüs*, Kahire, 1988, I, 264.

²⁶⁷Zurkanî, Şerh, I, 12; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 217.

aldı.²⁶⁸

Yahyâ b. Yahyâ, İmam Mâlik'in vefatından sonra Endülüs'e döndü. Kısa bir süre sonra babasının vefatı üzerine, kendisine intikal eden mirasla Endülüs'ten tekrar Medîne'ye giderek, İbn Kâsım'dan fıkıh dersleri aldı. Bu ikinci yolculuğunda kuvvetli bir ilimle döndüğü zaman, İsâ b. Dinâr'dan sonra Endülüs fetva işleri ona tevdi edildi. İmam Mâlik'in Mezhebi, İsâ'dan sonra onun vasıtasıyla Endülüs'te yayılmaya devam etti.²⁶⁹

Yahyâ b. Yahyâ, öncelikle İbn Ziyâd'dan olmak üzere Huşenî, İbrâhim b. Kâsım, Muhammed b. Veddâh, amcası Ubeydullah b. Yahyâ, Yahyâ b. Mudar, Nâfi' b. Ebî Na'im, Kâsım b. Abdillâh el-Umerî, Hüseyîn b. Damira, Abdullâh b. Nâfi' gibi âlimlerden hadîs dinledi.²⁷⁰ Ayrıca Mekke'de Sufyân b. Uyeyne'den, Mısır'da Leys b. Sa'd'den hadîs dinledi.²⁷¹ Ondan da oğlu Ubeydullah, Bakî b. Mağlad, Muhammed b. Veddâh, Muhammed b. Abbâs b. Velîd, Sabbâh b. Abdurrahmân gibi âlimler hadîs rivâyet etti.²⁷²

Yahyâ b. Yahyâ, Kurtubâ'da halife Hâkem b. Hişam zamanında takibe uğradı, cezalandırıldı. Ezizetten kurtulmak için firar etti. Fakat daha sonra halife tarafından bütün yetkileri verilerek tekrar Kurtubâ'ya geri çağırıldı.²⁷³

Yahyâ b. Yahyâ, İslâm tarihinde orucunu bozan Endülüs Emiri Abdurrahman b. Hakem için verdiği fetvayla bilinir. Bile bile orucunu bozan halifeye oruç keffareti olarak iki ay peşpeşe oruç tutmayı fetva veren Yahyâ b. Yahyâ, oruç keffaretinde ilk sırada olan köle azat etmeyi halife için kolay olması

²⁶⁸ Kadı İyâz, II, 322; Zirikî, VIII, 176; Şirâzî, *Tabakât*, 152; Hudarî, 246.

²⁶⁹ Hudarî, 246; Atar, 407; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 207; Kaya, Eyyüb Said, "Mâlikî Mezhebi", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 519.

²⁷⁰ İbn Ferdâ, II, 264.

²⁷¹ Kadı İyâz, II, 323.

²⁷² Askalânî, IV, 399.

²⁷³ Kadı İyâz, II, 327-328.

nedeniyle fetva vermemiştir. Yahyâ b. Yahyâ'nın bu fetvası usûlde hep maslahat-ı mülga örneği olarak daima tartışma konusu olmuştur.²⁷⁴

Mâlikîlik mezhebinin Endülüs'te yayılmasına ve kökleşmesine öncülük eden Yahyâ b. Yahyâ, hicrî 234 yılında Kurtuba'da vefat etti.²⁷⁵

5.2.2. Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî el-Kurtubî

Tam adı Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân b. Hârûn b. Abbâs b. Merdâs es-Silmî el-Kurtubî'dir. Hicrî 174 yılında İlbira'da doğdu.²⁷⁶ Künyesi Ebû Mervân'dır.²⁷⁷ Aslen Tulaytulâ'lı olup dedesi Süleymân, Kurtuba'ya yerleşmiş; babası da haricîlerin çıkardıkları fitne esnasında el-Bîre'ye gidip ikamet etti. Kendisi önce Endülüs'te ilim tahsiline başladı. Burada Sa'sa'â b. Selâm, Gâzî b. Kays ve Ziyâ b. Abdurrahmân'dan hadîs rivâyet etti.²⁷⁸ Hicrî 208 de Endülüs'ten Mısır'a geçerek orada Abdullah b. Abdülhakem, Esed b. Musa, İbn-i Macüşûn, Mutarrif b. Abdillalâ, Asbağ b. Ferec, gibi alimlerden sekiz sene hadîs tahsil etti.²⁷⁹

Bu tahsilden sonra hicrî 216'da Endülüs'e dönerek el-Bîre'ye yerleşti. Oğulları Muhammed ve Abdullah, Saîd b. Nemîr, Ahmed b. Reşâd, İbrâhîm b. Hâlid, İbrâhîm b. Şuayb gibi âlimler kendisinden hadîs dinledi. Kurtubâ'nın önde gelenleri kendisinden rivâyette bulundu. İlim ve rivâyette şöhreti her tarafa yayılınca, Halife Abdurrahmân b. el-Hâkem, onu Kurtuba'ya naklederek müftîler tabakasına dahil etti. O dönemin Müftîler tabakasının başı sayılan Yahyâ b.

²⁷⁴ Ahmed Emin. *Duha'l-İslâm*. II, 217.

²⁷⁵ Zurkanî. *Şerh*. I, 12; Zirikî. VIII, 176.

²⁷⁶ Zirikî. IV, 157.

²⁷⁷ Zehebî, A'lâm, II, 2564-2565; İbn Ferhûn. *Dibâcu'l-Müzeheb fî Ma'rîfeti A'yân Ulemâi Mezheb*, thk. Muhammed Ahmed Ebu'n-Nûr. Dâru't-Turâs. Kahire, trs.. II, 10; İbn Ferdâ, I, 313.

²⁷⁸ İbn Ferdâ, I, 313

²⁷⁹ İbn Ferdâ, I, 313

Yahyâ ile ikamet etti. Yahyâ b. Yahyâ ile aralarında bazen ciddî münakaşalar meydana gelirdi. Yahyâ vefat edince, müftiler tabakasının başkanlığına geldi.²⁸⁰

Abdumelik b. Habib, Mâlikî fıkının hafızı sayılırdı. İmam Mâlik'in Muvatta'ı yazdırdığı ilk kişi İbn Habib'dir.²⁸¹ Fıkıh bilgisi hususunda son derece kuvvetli bir ilme sahip olduğu halde, hadîs sahasında Sahih ve zayıf hadîsleri birbirinden ayırt edemediğinden dolayı ilmi güçlü olmadığı nakledilmektedir.²⁸² Fıkıhta imam olduğu gibi genel kültürü, özellikle edebiyat bilgisi de güçlü bir yapıdaydı. Fıkıh, tarih ve edebiyat sahalarında birçok eseri olduğu rivâyet edilmektedir.²⁸³ bu eserlerinden bazıları, *Tefsîru Muvatta'i Mâlik, el-Vadîhâ , Kitâbu Fadli Sahâbe, Kitâbu Hurubi'l-İslâm, Kitâb el-Vadîhe fi-s-Sünen ve-l-Fıkıh* adlı eserlerdir.²⁸⁴

Abdumelik b. Habib, hicri 238 yılında Zihicce ayında Kurtubâ'da vefat etti.²⁸⁵

5.2.3. Ebû-l-Hasan Alî b. Ziyâd et-Tunusî

Tam adı Ebû'l Hasan Alî b. Ziyâd el-Abbâsî et-Tunusî'dir.²⁸⁶ İmam Mâlik'ten, Sevrî'den ve Leys b. Sa'd'den hadîs aldı. Kendisinden de Esed b. el-Furât, Sahnûn ve başkaları hadîs aldı. İmam Mâlik'den Muvatta'ı ve birkaç kitabı rivâyet etti. Ayrıca İmam Mâlik'ten fıkıh ilmini aldı. Fıkıh konusunda Sahnûn'a hocalık yaptı. Sahnûn onun hakkında; "Afrikalılardan, ondan daha üstün bir kimseyi tanımazdı. Kayravan'daki âlimler, bir mes'elede ihtilâfa düştükleri

²⁸⁰ Kadı İyâz, II. 388-389; İbn Ferdâ, I. 313; Hudarî, 247; Ebû Zehre, *Mâlik*, 256-257; Kattân, 357.

²⁸¹ Şafak, 79.

²⁸² İbn Ferdâ, I. 313.

²⁸³ İbn Ferdâ, I. 313.

²⁸⁴ Kadı İyâz, II. 390; İbn Ferdâ, I. 313; Zirikî, IV, 157; Hudarî, 247.

²⁸⁵ Kadı İyâz, II, 397; İbn Ferdâ, I, 315.

²⁸⁶ Zirikî, IV, 289.

zaman doğruyu bildirmesi için ona mektup yazarlardı.”²⁸⁷ Yine Sahnûn onun hakkında; «Eğer, Mısırlılara yapılan talep ve verilen imkân Alî b. Ziyâd'e verilmez olsaydı, Mısırlıların hiç birisi ona yetişemezdi.» derdi.²⁸⁸ Alî b. Ziyâd, Tunus'da 183 yılında vefat etti.²⁸⁹

5.2.4. Esed b. Furât

Tam adı Ebû Abdillâh Esed b. Fûrat b. Sinân el-Kayrevânî'dir. Aslı Horasanlı olup, hicrî 142 yılında bulunan Harran'da doğdu. Arap kabilelerinden Benî Süleym b. Kaysın mevlâsıdır. Babasıyla önce Kayrevan oradan da Tunus'a göçtü. Tunus'ta yetişip büyüdü. Burada Ali b. Ziyâd el-Absî'den fıkıh dersleri aldı. Önce Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi, sonra fıkıh okudu. Daha sonra Tunus'tan ayrılıp hicrî 172 yılında Medîne'ye gelerek İmam Mâlik'ten Muvatta'ı ve başka dersleri dinledi. Oradan da İmam Mâlik'in tavsiyesi üzerine Irak'a gitti. Irakta, Ebû Yusuf, Muhammed b. Hasan, Esed b. Amr, İbn Ebû Zaide, Ebû Bekir b. Ayyaş, Hüseyim b. Beşir gibi alimden hadîs ve fıkıh dersleri aldı. Iraktay'ken Ebû Yusuf'a Muvatta'yı rivâyet etti, ondan ve İmam Muhammed'den re'y fikhını aldı. Böylece Esed b. Furâd, Irak Fıkhı ile Medîne fikhını birlikte elde etti; Mâlik'in Muvatta'nı okuduğu gibi Muhammed b. Hasan'ın yazdığı kitapları da okudu.²⁹⁰

İmam Mâlik'in görüşlerinin tedvini genelde Esed b. Furat'ın ilim için yaptığı yolculuklarla başlatılır. Esed, önce Kayrevan'da ehl-i re'y taraftarı olan Ali b. Ziyâd el-Absî'den farazi meselelere dair fıkıh okudu. Daha sonra İmam Mâlik'in Medîne ekolüne katıldı. Burada da farazi meselelerle ilgilenen İmam Mâlik, ona Irak'a gitmesini tavsiye etti.²⁹¹ Irak'a giden Esed b. Furât, İmam

²⁸⁷ Şirâzî, *Tabakât*. 152:Hudârî. 247; Karaman. . *İslâm Hukuk Tarihi*. 207.

²⁸⁸ Şirâzî, *Tabakât*, 152:Hudârî, 247; Karaman. . *İslâm Hukuk Tarihi*. 207.

²⁸⁹ Ziriklî. IV. 289; Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*. 249

²⁹⁰Kadı İyâz. 284-286; Şirâzî. 155-156;Ziriklî, I. 298; Hacevî, III. 95; Kattân. 357; Ebû Zehre, *Mâlik*. 253; Hacevî, III. 95;Atar. 407; Karaman. *İslâm Hukuk Tarihi*. 207.

²⁹¹ Kaya, "Mâlikî Mezhebi". 519

Muhammed'in kitaplarını okuyunca ondaki meselelerin çözümü, farazî meselelerin bulunması, onu İmam Mâlik'in mezhebinde bu tarzda bir çalışma yapmaya itti. Onun için önce Mâlik'in önemli tabelerinden olan İbni Vehb'e gitti. Ona," Bunlar Ebû Hanife Mezhebinin kitapları, Mâlik'in Mezhebine göre onlara cevap hazırla." dedi. Fakat İbni Vehb buna yanaşmadı. Esed, ondan sonra İbni Kasım başvurdu. İbn Kâsım onun bu arzusunu kabul etti ve İmam Mâlik'ten aldığı fıkha Esed'in istediği tarzda cevaplar hazırlamaya başladı. Bu cevapları bir kitapta topladı ve ona *Esediyye* adını verdi. Sahnun'un *Müdevvene*'sinin aslı bu Esediyyedir.²⁹²

Esed, daha sonra Kayravan'a döndü. Orada Sahnun, bu Esediyye'yi ondan alarak, *Müdevvene*'yi yazmaya başladı.²⁹³

Esed, hicrî 203 yılında kayravan kadısı oldu. Ebû Hanife'nin Mezhebine göre amel etti. Böylece Hanefî mezhebi bir zaman onun sayesinde Mağrib'de yayıldı, Endülüs'e bile girdi. Esed, kadı ve ordu emiri iken hicrî 213 yılında Serakusa adası kalesinde öldü.²⁹⁴

5.3.Hicaz ve Iraklı Talebeleri

5.3.1.İbnü'l-Mâcişûn

Tam adı Ebû Mervân b. Abdulmelik b. Abdulazîz b. Ebî Seleme el-Kureşî et-Teymî el-Medenî'dir. Künyesi Ebû Mervân'dır.²⁹⁵ Kureyşli bir kabile olan Teymoğlu azadlılarından. Yüzündeki bir kızarıklık yüzünden veya Horasan'da bulunan Mâciş adında bir yere nisbet edilerek Mâcişun diye

²⁹² Kadı İyâz. II, 322:Ebû Zehre, *Mâlik*. 254

²⁹³ Ebû Zehre, *Mâlik*. 254.

²⁹⁴ Ebû Zehre, *Mâlik*. 254; Hudarî, 248; Kallek, Cengiz. "Esed b. Furât", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 366-367.

²⁹⁵ İbn Ferhûn. *Dibâc*. II, 8.

isimlendirildiği nakledilmektedir.²⁹⁶ Babası Abdülazîz b. Macîşûn, İmam Mâlik'in dostuydu. İmam Mâlik ve babasından hadîs rivâyet etti. Babasından sonra vefat edinceye kadar fetva işlerine o baktı.²⁹⁷

İbnü'l-Mâcişûn, babasından, İmam Mâlik'ten, İbn Ebû Hâzim, Muhammed b. Dînâr, İbn Kinâne ve Muğire b. Abdurrahmân'dan fıkıh tahsil etti. Aynı zamanda başta babası ve İmam Mâlik olmak üzere, dayısı Yûsuf b. Ya'kûb el-Mâcişûn, Ebû'z-Zinâd, Müslim b. Hâlid ez-Zencî, İbrâhîm b. Sa'd gibi âlimlerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden de Ebû Hafs el-Fellâs, Zübeyr b. Bekkâr (ö. h. 256), Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, Sa'd b. Abdullah b. Abdülhakem rivayette bulundu.²⁹⁸

Mâlikî mezhebinin Medîne ekolünün önemli temsilcilerinden biri sayılan Mâcişûn'dan Ahmed b. Muazzel, İbn Habib es-Sülemî, İbnü'-Mevvâz, Sahnûn gibi âlimler ders aldı. Ondan ders alan Sahnûn'un, onun hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Onun icazet verdiklerini câiz göreyim, reddettiklerini reddedeyim diye ona kitaplar arzetmeye yeltendim."²⁹⁹ *Vadiha*'nın yazarı İbni Habib de onu över; Onu, Mâlik'in talebelerinden birçoklarından anlayışta ileri tutardı.³⁰⁰

İbnü'l-Mâcişûn'a ait müstakil bir eser günümüze ulaşmamıştır. Ancak onun görüşleri özellikle İbn Habib'in eseri el-Vâdiha, İbn Rüşd'ün eseri el-Beyân ve't-tahsîl ve Venşerî'nin eseri Mi'yâru'l-mu'rib'de çokça zikredilmektedir.³⁰¹

²⁹⁶ Buharî, *Tarih*, V, 424; Kadı, *Iyaz*, I, 226.

²⁹⁷ Buharî, *Tarih*, V, 424; Kadı, *Iyaz*, I, 226; Şirâzî, 148; Hacevî, III, 94; Ebû Zehre, *Mâlik*, 255; Atar, 407; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 207.

²⁹⁸ Buharî, *Tarih*, V, 424; Kattân, 357; Günay, H. Mehmed, "İbnü'l-Mâcişûn", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 122.

²⁹⁹ Kadı *Iyaz*, I, 227.

³⁰⁰ Zirikli, V, 252; Zehra, *Mâlik*, 255; Günay, "İbnü'l-Mâcişûn", 122.

³⁰¹ Günay, "İbnü'l-Mâcişûn", 123.

İbn Mâcişûn hicrî 212 yılında atmış yaşındayken Medîne'de vefat etmiştir.³⁰²

5.3.2. Ahmet b. el-Muazzel b. Gaylân el-Abdî

Tam adı Ebû'l Fadl Ahmet b. el-Muazzel b. Gaylân b. Hakem b. Bahterî el-Abdî el-Barî el-Mâlikî'dir. Künyesi Ebû Fadl'dır³⁰³ Aslen Kufeli ya da Fars kökenli olduğu zikredilir. Babası Muazzel b. Gaylân'dır³⁰⁴ Ahmet b. el-Muazzel, ilk Basralı Mâlikî fâkih olup Medîne Mâlikî Ekolünün önde gelen temsilcisi ve Mâlikî mezhebini ilk Irak'a taşıyan olarak kabul edilir.³⁰⁵

Ahmed b. Muazzel, Abdulmelik b. el-Macûşun ve Muhammed b. Mesleme'nin arkadaşlarından olup aynı zamanda ikisine talebelik de yapmıştır.³⁰⁶ Mâlik'in mezhebine ait fıkıhı iyi bilen, fesahat ve münazara kabiliyetiyle tanınmış edebiyatçı, fazilet, dindarlık, takva ve ibadetiyle çevresinde saygı duyulan âlimlerden idi. Fıkıhından ve ibadete düşkünlüğünden dolayı Basra halkı tarafında Rahib olarak adlandırıldı.³⁰⁷

Çok az hadîs rivâyet eden ve ricâl kitaplarından kendisinden müstakil olarak bahsedilmeyen Ahmed b. Muazzel, Bişr b. Ömer'den, Süleymân b. Davud'dan, Abdullah b. Nâfî'den, Hüseyin b. Urve'den hadîs rivâyet etti.³⁰⁸ Rivâyetlere göre, Irak'ta Mâlikî mezhebini ondan daha iyi bilen ve Hicaz ehlinin görüşlerine onun kadar vakıf olan kimse yoktu. Irak'ta kendisinin vasıtasıyla Mâlikî mezhebi yayılmıştır.³⁰⁹

³⁰² Zirîklî, V. 252; Günay, "İbnü'l-Mâcişûn". 123.

³⁰³ Zehebî, *Tarih*, XVII. 52; Kadı İyâz; II, 330.

³⁰⁴ Kadı İyâz, II. 330.

³⁰⁵ Şirâzî, *Tabakât*. 164; İbn Hazm, Ebi Muhammed Ali İbn Said. *İnkâm fî Usûli'l-Ahkâm (I-VIII)*, Nşr. Ahmet Muhammed Şakir, Beyrut, trs., II, 671; Hudaîrî, 249; Hacevî, II. 471; Çavuşoğlu, Ali Hakan, *Irak Mâlikî Ekolü*, 165.

³⁰⁶ Zehebî, *Tarih*, XVII. 52

³⁰⁷ Zehebî, *Tarih*, XVII, 52-54.

³⁰⁸ Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü*. 165, 214 nolu dipnottaki açıklamalar

³⁰⁹ Kadı İyâz, II, 330; Hudaîrî, 249; Karaman. *İslâm Hukuk Tarihi*, 207.

Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Ahmed b. Muazzel'in ölüm tarihi hakkında da kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte h. 240 yılında vefat ettiği sanılmaktadır.³¹⁰

6. İMAM MÂLİK'İN USÛLÜ

6.1. İmam Mâlik'in Usûlünün Genel Yapısı

İmam Mâlik rivâyet konusundaki bâzı metodlarına eserinde değindiği halde, hüküm istinbat ederken takip ettiği metodu hakkında İmam Şafîf gibi ayrıca bir eser telif etmemiştir³¹¹. Bununla birlikte, ondan naklolunan eserlerde geçen bazı ifadelerden hüküm istinbat metodunun anahatları çıkarabilmektedir. Ayrıca kendisinden intikal eden fer'î fıkıh meselelerinden de onun istinbat metodu hakkında bilgi edinmek mümkündür³¹².

İmam Mâlik'in, farazî meselelerin kendisine sorulmasından hoşlanmadığı çeşitli rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Mesela talebelerinden Esed b. Furat'ın derslerinde çokça farazi mesele sorması üzerine, kendisine Irak'a gitmesini tavsiye ettiği rivâyet edilmektedir³¹³. İmam Mâlik'in farazi meseleler karşısındaki böylesine bir tavır sergilemesi onun fıkının daha çok günlük hayatı ilgilendiren olaylarla ilgili olduğunu göstermektedir³¹⁴.

İmam Mâlik'in fıkı Ebû Hanife'nin fıkından iki noktada ayrılmaktadır. Birincisi, İmam Mâlik'in Ebû Hanife'nin aksine fıkının genel kaidelerini ayrıntılı olmasa da bizzat kendisinin tesbit etmesidir. İkincisi, İmam Mâlik'in

³¹⁰ Kadı İyâz, II, 330-335; Zehebî, *A'lam*, I, 1016.

³¹¹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 213; Zeydan, *Medhal*, 163; Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 133

³¹² Ebû Zehre, *Meşhepler Tarihi*, 412.

³¹³ Kadı İyâz, II, 285.

³¹⁴ Kadı İyâz, II, 285.

fıkhının kaidelerini bizzat tesbit ederek Ebû Hanife'nin fıkhında olduğu gibi sonraki dönemlerde mezhep içi farklılaşmalara sebep olmamasıdır³¹⁵. Kısaca İmam Mâlik'in Muvatta' ve Müdevvene'de nakledilen içtihadları, hem İmam Mâlik'in fıkıh usûlü yapısı hakkında bilgi vermekte hem de fıkhının genel yapısında sonraki dönemlerde keskin farklılaşmaların önüne set çekmektedir.

İmam Mâlik'in fıkıh metodolojisinde re'ye seleflerinin görüşleri arasında bir tercihte bulunmak şeklinde başvurduğu anlaşılmaktadır.³¹⁶ Zira, İmam Mâlik'ten gelen bir rivayet, Mâlik'in içtihadında re'yden kopuk olmadığını; fakat re'yden kasdının seleflerinin içtihatlarından hareketle tercihte bulumak yada içtihatları yorumlamak olduğunu göstermektedir³¹⁷. İmam Mâlik'ten gelen söz konusu rivayet şu şekildedir:

“Şu kitapta (Muvatta') bulunanların çoğu re'ydir. Yemin ederimki bunlar bana ait re'y değil; ilim, fazilet ve takvâ sahibi üstadlarımdan duyduklarımdır. Bu üstadların sayısı çok olduğu için, bunlara re'y dedim.(...) Burada **الْأَمْرُ الْمُجْتَمَعُ عَلَيْهِ** dediklerim, ilim ve fıkıh sahibi âlimlerin ittifakla kabul edip, ihtilaf etmedikleri mesâildir. **الْأَمْرُ عِنْدَنَا** veya **الأمير الذي أدركت عليه الناس وأهل العلم ببلدنا** dediklerim bizde halkın tatbik ettiği, hükümlerin buna göre verilegeldiği, avam-havas herkesin bildiği hükümlerdir. 'Be'du ehli ilmi' dediklerim, âlimlerin görüşleri içinde benim beğenip tercih ettiklerimdir. Onlardan duymadıklarıma gelince, içtihat ettim, mülâkî

³¹⁵ Hafif, Alî, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*. Dâru'l-Fikril-Arabî, Kahire, 1999, 260-261.

³¹⁶ Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 134.

³¹⁷ Muvatâ'da İmam Mâlik'in re'ye meyilli olduğunu gösteren rivâyetler vardır. Bunlardan birisi şu şekildedir: “Hatayla kırılan kemik hakkında Rasullah'ın miktarını belirttiği bir diyet miktarı varsa o ödenir. Fakat kemik hakkında Rasullullah'ın miktarını açıkladığı bir diyet yok ve bu hususta bir sünnet de belirlenmiş değilse diyetin miktarı içtihad ile belirlenir” İmam Mâlik, *Muvatta'*(Leys Rivâyeti), Hadîs No: 2470, II. 421. İmam Mâlik'e ait içtihat örnekleri için bakınız: Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukunda İctihad*, Ankara, 1975, 135-136; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 186-187.

olduklarımın mezhepleriyle kendi re'yimi karşılaştırdım ki haktan ve Medîne ahâlisinin mezhebinden uzaklaşmış olmayayım."³¹⁸.

İmam Mâlik'in fıkhnın bir başka özelliği Kur'ân dışında kalan nakli delillerinin genelde Sünnet başlığı altında değerlendirilmesidir. Buna göre İmam Mâlik'in Sahâbe Kavli ve Amel-i Ehl-i Medîne gibi delilleri sünnet içinde mütala ettiği söylenebilir.³¹⁹.

Bu durumda İmam Mâlik'in fıkhnında Kitap ve sünnette herhangi bir delil bulunmadığı hususlarda Sahâbî Kavli sünnetmiş gibi telakki edilmektedir.³²⁰ İmam Mâlik'in Muvatta'da her konuya başlarken, önce merfu hadîslere, hemen sonra mevkûf haberlere yer vermesi bunun bir göstergesidir.³²¹ Kısaca İmam Mâlik'in fıkıh yapısında sünnet çok farklı bir kullanışa sahiptir. Hatta onun bütün içtihatlarının sünnete dayandığı bile öne sürülmektedir.³²².

Sünnet içinde değerlendirilen diğer kaynak olan Amel-i Ehl-i Medîne ise İmam Mâlik fıkhnı diğer mezhep imanların fıkhnından ayıran en önemli farktır. Medîne ehlinin amelîne verdiği özel değer sebebiyle, Amel-i Ehl-i Medîne tamamen İmam Mâlik'e nisbet edilir olmuştur.³²³.

³¹⁸ Kadı İyâz. I. 192- 194.; Khalidi, Smain. "Muhteva Muvatta'i Mâlik ve Menhecuhû fi'l-Hâdis" Hadîs Tetkikleri Dergisi, 2007. S.: 5, 101; Karaman, İslam Hukukunda İctihad, 135

³¹⁹ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*. 134; Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2008, 223.

³²⁰ Atar, 406; Aktepe, 221.

³²¹ Misal olarak bkz.: İmam Mâlik, *Muvatta'*, Leys Rivâyeti, I. 6-7-8-9; Aktepe, 221.

³²² Hâfif, 261.

³²³ Aktepe, 223.

6.1. İmam Mâlik İçtihatındaki Yöntemi

İmam Mâlik, herhangi bir meselenin hükmünü çıkarırken öncelikle Kur'ân³²⁴, sünnet³²⁵ bakardı. İmam Mâlik, bu iki kaynakta herhangi bir delil bulmadığı zaman hükme ulaşmak için Amel-i Ehl-i Medîne çerçevesinde değerlendirilen ve Medînelilerin ittifakıyla oluşan ve sadece kendisi tarafından delil olarak kabul edilen Medînelilerin İcmâ'ı şeklinde isimlendirilen icmâ'a³²⁶ bakardı. İmam Mâlik, "el-emru muctemeun' aleyh" tabiriyle sık sık bu icmâdan bahsederek bunu bir delil olarak kabul etmiştir³²⁷.

İmam Mâlik'in içtihad usûlünde Kur'an ve sünnetten sonra gelen en önemli delil Amel-i Ehl-i Medîne'dir.³²⁸ Bir çok müellif, İmam Mâlik'in içtihad ederken dayandığı delilleri sıralarken üçüncü sırada icmânın yerine Amel-i Ehl-i Medîne'yi zikretmesi, bu delilin icmâyı da kapsadığını gösterdiği gibi Amel-i Ehl-i Medîne'nin kıyasa takdim edilmesi onun icmânın yerine kullanıldığını göstermektedir.³²⁹

³²⁴Zehra, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*. II. 424; Hudarî, 241; Kattân, 352; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 412; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman, *İslâm Hukunda İçtihad*, 133; Atar, 405;

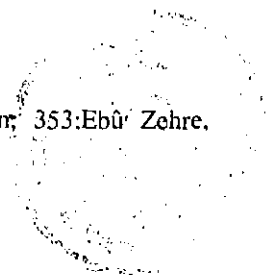
³²⁵Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 425; Hudarî, 241; Kattân, 353; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 414; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman, *İslâm Hukunda İçtihad*, 133; Atar, 405;

³²⁶Razî, Fahreddin, *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü'l Risâle baskısı, trs., IV. 162; Atar, 405.

³²⁷Râzî, IV, 162; Karaman, *İslâm Hukunda İçtihad*, 134.

³²⁸Zeydan, *Medhal*, 163.

³²⁹Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 426; Hudarî, 241; Kattân, 353; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 415; Karaman, *İslâm Hukunda İçtihad*, 134.

İmam Mâlik'in metodolojisinde Sahâbî Kavli sünnet içinde değerlendirildiği için amel edilmesi vacip olarak değerlendirilmiştir.³³⁰

İmam Mâlik, usûlünde kıyas deliline de müracaat ederdi.³³¹ Kıyas delilinin başvurduğu delillerin arasında kaçınıcı sırada olduğu hususu tartışmalıdır. Bazıları kıyası dördüncü,³³² bazıları da altıncı sırada zikretmiştir.³³³ Ayrıca kıyas delilinin re'y başlığı altında ele alındığı da zikredilmektedir.³³⁴ Kısaca İmam Mâlik, bir meselenin hükmü hakkında kitapda, sünnette, Sahâbî sözünde, Medîne halkının İcmâında bir delil bulamadığı zaman mücerred re'y ile içtihad ediyor ve bu içtihadında kıyası kullanıyordu³³⁵.

³³⁰ İmam Mâlik'in metodolojisinde Sahâbe kavli bir delil olarak bazen dördüncü sırada bazen de altıncı sırada zikredilmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Ebû Zehre, *Târîhu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 427; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

³³¹ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 416.

³³² Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

³³³ Kattân, 355

³³⁴ Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134.

³³⁵ Kattân, 355; Aktepe, 185.

İmam Mâlik, yukarıda saydığımız delillerden başka istihsân³³⁶, örf ve âdet³³⁷, mesâlih-i mürsele³³⁸ ve sedd-i zerayi³³⁹ delillerine de müracat ettiğini görmekteyiz³⁴⁰.

7. İMAM MÂLİK'İN FIKİH USÛLÜNDE DAYANDIĞI DELİLLER

7.1. Aslî Kaynaklar

7.1.1. Kitap

İmam Mâlik, hüküm istinbatında Kitab (Kur'ân)'ı bütün delillerin önüne koymaktadır³⁴¹. Zira, Kur'ân İslâm fikhının temeli ve kaynağıdır³⁴².

İmam Mâlik, hüküm istinbatında Kur'ân'da yer alan ibarenin delaleti doğrultusunda hüküm vermeyi tercih etmekte; eğer bizzat aslî kaynaklarda nassın te'vil edilmesini gerektiren bir delil bulunmuyorsa, nassın te'vil edilmesi mümkün olan zahirini de olduğu gibi almaktadır. Mesalâ Mâlik itikafa girilebilen mescidlerin hangileri olduğu husunda Bakara suresinin 187. ayetinde geçen "Siz mescidlerde itikafta iken" şeklindeki ibarenin zahirinden hareket ederek itikafı bazı özelliklere haiz mescidlerle sınırlayan rivâyetleri kabul etmez. Burada

³³⁶Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*. 417; Zerkâ, Mustafa Ahmed. *İslâm Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensipleri*. Hazırlayan: Ali Pekcan, Rağbet Yay.. İstanbul. 2007. 109; Karaman. *İslam Hukunda İctihad*. 134; Şafak. 75; Atar. 405.

³³⁷Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*. 421; Atar. 405;

³³⁸Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*. 417; Kattân. 354; Karaman. *İslâm Hukuk Tarihi*. 194; Atar, 82; Şafak. 75

³³⁹Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*. 418; Kattân. 355;

³⁴⁰ Atar, 405.

³⁴¹Ebû Zehre. *Mâlik*. 277; *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*. II, 424; Hudarî, 241; Kattân, 352; Hacevî. II. 161; Karaman. *İslam Hukuk Tarihi*. 184; Karaman. *İslâm Hukunda İctihad*. 133; Atar, 405.

³⁴²Ebû Zehre. *Mâlik*. 278.

Mâlik lafzın umûmî manasına göre hareket etmekte, lafzın tevile açık manasını itibara almaktadır.³⁴³

İmam Mâlik ayrıca, fer'i mes'elelerde nass³⁴⁴ ile zahir³⁴⁵ arasındaki farkı gözetmekte; Kur'ân'da hüküm çıkarırken aynı zamanda, mefhûm-ı muvâfakat'a³⁴⁶ ve mefhûm-i muhâlefet'e³⁴⁷ göre de hareket etmektedir.³⁴⁸

İmam Mâlik, Kur'ân'ı tefsir noktasında hükmün illetine yapılan tenkîh ile de amel etmektedir. Meselâ, Kur'ân'ı Kerîm'de;

“De ki: Bana vahyolunanlar arasında bir kimsenin yiyeceği içinde harcan edilmiş bir şey bulamıyorum. Yalnız ölü, veya akan kan veya domuz eti —ki bu şüphesiz bir murdardır— veya Allah'dan başkasının adına boğazlanmış

³⁴³ Mâlik, *Muvata'* (Leysî rivâyeti), I. 138; Ebû Zehre. *Mâlik*, 278; Ebû Zehre. *Tarîhu Mezâhibu'l-İslâmî*, II. 424

³⁴⁴ Nass, manasına açık bir şekilde delâlet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebini teşkil eden, bununla beraber te'vil ve tahsîs ihtimaline açık bulunan lâfızdır. Nassın hükmü, delil bulunduğu lafzın açıkça anlaşılan manasından çıkarılıp te'vil edilebilmesidir. Bununla birlikte nassın te'vil edilebilme ihtimali, açıklık bakımından lafzın diğer bir çeşidi olan zahire göre daha azdır. Geniş bilgi için bkz. Şa'ban, 371; Karaman, *Fıkıh Usûlu*, 159

³⁴⁵ Zahir, manasının anlaşılması için haricî bir karineye ihtiyaç duyurmayacak şekilde bir manaya açık olarak delâlet eden, fakat te'vil ve tahsîs ihtimaline açık bulunan ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebi olmayan lâfızdır. Şa'ban, 369; Karaman, *Fıkıh Usûlu*, 159.

³⁴⁶ Mefhûm-ı muvâfakat, kelamın siyak-sibakından anlaşılan ve kelamın asıl sevk manasına aykırı olmayan manadır. Mesela, âyette geçen, “Anne ve babanıza öff bile demeyin”(İsrâ, 23) ifadesi söylendiği şeye, yani öff dememeye delâlet ettiği gibi, anne-babayı dövmek, sövmek gibi daha ağır fiillerin yasak olduğuna delâlet eder. Cümleden anlaşılan bu ikinci mana cümlenin manasına uygun(muvafık) mana olması hasebiyle Mefhûm-ı muvâfakat diye adlandırılır. İbn Arabî, Ebî Bekr Muhammed b. Abdullah, *et-Mahsûl fî Usûli'l-Fikh*. Dâru'l-Beyârik, Kahire, 1999, 104; Karaman, *Fıkıh Usûlu*, 150-151

³⁴⁷ Mefhûm-i muhâlefet, kelamın asıl sevk manasının zıttına anlaşılan manadır. Mefhûm-ı muhâlefet zıt istidlallerden sayılmaktadır. İbn Arabî, *Mahsûl*, 104; Karaman, *Fıkıh Usûlu*, 150-151.

³⁴⁸ Ebû Zehre. *Tarîhu Mezâhibu'l-İslâmî*, II. 424; Hacevî, II, 162.

olan hayvan müstesnadır.”³⁴⁹ buyurulmaktadır.

Bu âyetten anlaşıldığına göre buradaki şeylerin haram edilmesinin sebebi, pis ve kötü yiyecek olmalarıdır. Bu vasıfları taşıyan benzeri şeyler de haramdır.³⁵⁰

İmam Mâlik, Kur’ân’ı, hadîs ve diğer delillerin üzerine koyar; bazen hadîsi senediyle rivâyet eder, sonra Kur’ân’a muhalif olanları reddeder. Meselâ; “Köpek, birinin kabına batarsa o bunu, biri temiz toprakla olmak şartıyla, yedi kere yıkasın.” hadîsini rivâyet etmiş, sonra Maide suresinin beşinci âyetinin hükmüne aykırı olduğu için bu hadîsle amel etmemiştir. Çünkü Mâlik bu hadîsi Kur’ân’ın açık lafzına kıyasen sahih ve sabit saymamıştır.³⁵¹ Zira, Kur’ân-ı Kerîm şu âyetiyle köpeğin avladığı hayvanın yenilmesini mubah kılmıştır:

*“Kendilerine hangi şeylerin helâl edildiğini sana sorarlar. De ki: Bütün iyi ve temiz rızıklar size helâl kılınmıştır. Allah’ın size öğrettiğinden öğretilip yetiştirdiğiniz avcı köpeklerin size tutuverdiklerinden de yeyin ve üzerine besmele çekin.”*³⁵²

İmam Mâlik’in hadîsleri Kur’ân’a arz ettiğinin delillerinden birisi de şu hadîstir: “Nâfi’ anlatıyor: Cüruf’ te bulunuyordum, iki kuşa taş attım, ikisini de vurdum. Biri ölmüştü, onun için Abdullah b. Ömer onu attı. Diğerini de Abdullah b. Ömer keserle kesmeye götürmüştü, kesmeden o da ölmüştü, bunun üzerine Abdullah b. Ömer onu da attı.”³⁵³

İmam Mâlik bu rivâyeti zikrettikten sonra, “Sopa bir av hayvanına isabet eder de onu öldürürse, bana göre yenmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de: *‘Ey iman edenter! Ellerinizle ve oklarınızla yakaladığınız av hayvanları ile de Allah sizi dener.’*³⁵⁴ buyuruyor” diyerek hadîsin aksine kanaat

³⁴⁹ Enâm, 5/145

³⁵⁰ Ebû Zehre, *Tarîhu Mezâhibu’l-İslâmî*, II, 424.

³⁵¹ Ebû Zehre, *Tarîhu Mezâhibu’l-İslâmî*, II, 425.

³⁵² Maide, 5/4.

³⁵³ Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), Hadîs no: 1414, I, 635.

³⁵⁴ Maide, 5/94.

belirtir³⁵⁵.

Bu rivâyet göstermektedir ki İmam Mâlik içtihat ederken öncelikle Kur'ân'nın vazettiği hükümlere göre hareket etmekte; Kur'ân'nın lafzına ve mana yapısına aykırı düşen hadîsleri redetmektedir.

İmam Mâlik'e göre Kurân'ın zâhirî anlamı haber-i vâhiden üstün iken, hükmü başka bir delil tarafından desteklenen haber-i vâhid, Kur'ân'nın umûmî ifadelerini tahsîs edebilmektedir. Mesalâ, Mâlik, Medîne'de teşekkül eden amel tarafından bir şâhid ve davacının yeminine dayanarak hükmetme konusundaki hadîsi, "Erkeklerinizden iki şâhid tutun. İki erkek bulunmazsa doğruluğuna emin olduğunuz şâhidlerden bir erkek ve iki kadından da şâhid olabilir"³⁵⁶ ayetinin zâhirine aykırı olmasına rağmen kabul etmiştir.³⁵⁷

Söz konusu rivayetler Muvatta'da şöyle zikredilir: "Malik'e şöyle rivayet edildi: Abdurrahman'm oğlu Ebu Seleme ile Süleymân b. Yesâr'a: 'Bir şahid ve yeminle hükmedilir mi?' diye soruldu. Onlar, 'Evet' dediler."³⁵⁸

"İmam Malik der ki: Amel (uygulama) bir şahitle birlikte yemin edilmesine hüküm vermek şeklinde olmuştur."³⁵⁹

Kur'ân'nın zâhirî lafzı iki erkek bulunmadığı durumlarda bir erkek ve iki kadının şahitliğini öngördüğü ve bunu hiçbir davayla sınırlı kılmadığı halde İmam Mâlik ameli öne sürerek Kur'ân'ın açık lafzını tahsis etmektedir. Bu rivayetler, İmam Mâlik'in fikhî anlayışında amel tarafından desteklenen rivayetlerin Kur'ân'ı tahsîs edebileceğini göstermektedir.

³⁵⁵ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), Hadîs no: 1417, I. 635.

³⁵⁶ el-Bakara, 2/282.

³⁵⁷ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), II, 264.

³⁵⁸ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), II, 264.

³⁵⁹ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivayeti), II, 264.

7.1.2. Sünnet

7.1.2.1. İmam Mâlik'in Anlayışında Sünnet Kavramı

İmam Mâlik'e göre hüküm istinbatında, Kur'ân'dan sonra ikinci sırada sünnet yer almaktadır³⁶⁰. İmam Mâlik, Muvatta'da sünnet kavramına delâlet eden çeşitli ifadeler kullanır.³⁶¹ Sünnet kavramına delâlet eden ³⁶²السُّنَّةُ عِنْدَنَا، ³⁶³السُّنَّةُ الَّتِي لَا اخْتِلَافَ فِيهَا عِنْدَنَا، ³⁶⁴مَضَّتِ السُّنَّةُ، ³⁶⁵السُّنَّةُ عِنْدَنَا الَّتِي لَا اخْتِلَافَ فِيهَا، ³⁶⁶'gibi kendine özgü ifadeler, onun sünnet kavramına nasıl yaklaştığını ve değerlendirdiğini göstermesi açısından dikkate değerdir³⁶⁶.

İmam Mâlik'in sünnet kelimesiyle neyi kastedtiği konusunda çeşitli ihtilaflar vuku bulmuştur. Hadîs metinlerinde geçen sünnetin kaynağı çoğu defa bilinmemekte; sünnet kelimesinin nebevi uygulamaya mı Medîne'nin ameline mi delâlet ettiği tam olarak anlaşılammamaktadır.³⁶⁷ Mesalâ Mâlik, ramazan ve kurban bayramlarıyla ilgili olarak "İmam evinden çıkıp namaz kılınacak yere geldiğinde namazın vakti girmiş olur." şeklinde bir ifade kullanmakta ve bunun kaynağının öteden beri uygulanan ve üzerinde ihtilaf olmayan sünnet olduğu belirtmektedir.³⁶⁸ Bacî, bu hadîste geçen sünnet kavramından kasdın mütevatir

³⁶⁰Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İstâmî*, II, 425; Hudarî, 241; Kattân, 353;Karaman. *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman. *İslâm Hukunda İçtihad*, 133; Atar, 405.

³⁶¹ Aktepe, 178.

³⁶² Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 684, I, 343.

³⁶³ Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 487, 501.

³⁶⁴ Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 2114, II, 264.

³⁶⁵ Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 683, I, 341.

³⁶⁶ Örnek olarak bkz. Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 446, 490, I, 22, 247.

³⁶⁷ Özafşar, Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1998, 44; Aktepe, 178-179.

³⁶⁸ مَضَّتِ السُّنَّةُ الَّتِي لَا اخْتِلَافَ فِيهَا عِنْدَنَا Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), I, 256.

hadîs³⁶⁹ olduğunu söylemektedir.³⁷⁰

Mâlik'e ait olan yukarıda zikrettiğimiz ifadenin nebevî sünnete dayandığı görülmektedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber döneminde bayram namazları şehir dışında musallâ denilen yerde kılınmaktaydı.³⁷¹ Mâlik'in ifadelerinden anlaşıldığına göre İmam musallâya geldiğinde bayram namazının vakti girmiş olur. Bu uygulamanın temeli Hz. Peygamber dönemine dayanır. Dolayısıyla, İmam Mâlik'in kullandığı sünnet kavramı ister mütevatir sünnet ister Medine'nin ameli şeklinde anlaşılın temeli nebevî sünnete dayanmaktadır.³⁷²

İmam Mâlik birçok konuda merfû hadîslere dayanarak hüküm vermekte; nebevî sünneti tesbit etmek için merfû hadîslere öncelik tanımaktadır.³⁷³ Ayrıca İmam Mâlik'in Muvatta'da yer verdiği hadîsleri sıralayış yöntemi onun merfû hadîse öncelik verdiğini göstermektedir. O, bir konuyla ilgili olarak öncelikle merfû hadîse daha sonra sırasıyla mevkûf ve maktû hadîslere yer vermektedir. Mesalâ, İmam Mâlik'in ikindinin vaktiyle ilgili olarak Ebû Hureyre'den rivâyet edilen merfû bir hadîse yer verdikten sonra, nebevî uygulamayı teyid eden dört mevkûf ve bir maktû hadîse yer vermesi, onun merfû hadîsi diğer hadîs çeşitlerine tercih ettiğinin açık bir örneğini teşkil etmektedir.³⁷⁴

İmam Mâlik, mütevatir hadîsi delîl olarak kabul ettiği gibi, mürsel

³⁶⁹ Mütevatir hadîs, aklın, yalan üzerine birleşmelerini âdeten mümkün görmediği râviler topluluğunun, her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği, işitme ve görmeye dayanan hadîstir. Bu nitelikleriyle mütevatir hadîsler, kesin bilgi ifade eder, tetkik ve tenkid dışıdır. Çakan, 91.

³⁷⁰ Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb. *Müntekâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata. Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut, 1999, III, 362.

³⁷¹ Buharî, Buharî, Ebî Abdillâh Muhammed İsmâîl. *Salih-i Buharî*, Dâru'l-İbn Kesir, Beyrut, 2002, İdeyn 6; Müslîm, Hüseyîn b. Haccâc en-Nisaburî, *Câmiu's-Salih*, y. y. trs, İdeyn 9.

³⁷² Özafşar, 44:Aktepe, 178-179.

³⁷³ Aktepe, 186.

³⁷⁴ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), I, 36-40.

hadîsi³⁷⁵ de delîl olarak kabul etmektedir.³⁷⁶ İmam Mâlik, *أَنَّ بَلَّغَهُ* şeklinde başlayarak Muvatta'da 61 tane mürsel hadîs rivâyet etmektedir.³⁷⁷ Muvatta'da bulunan mürsel hadîsler İbn Abdilber tarafından özel bir incelemeye tabi tutulmuştur. İbn Abdilber dördü hariç bu hadîslerin hepsini mevsul olarak tesbit ettiğini belirtir.³⁷⁸ Söz konusu dört hadîsin de mevsul olduğuna işaret eden ve mana yönünden destekleyen hadîslerin olduğu zikredilmektedir.³⁷⁹

İmam Mâlik bir hadîsi kabul şartlarına ulaşıncaya kadar araştırır, kabul şartlarına uyan hadîse Muvatta'da yer verir.³⁸⁰ İmam Mâlik'in bir hadîsi sahih olarak kabul etmesi için öne sürdüğü şartlar hususunda ondan şöyle bir rivâyet zikredilir: "İlim dört kişiden alınmaz; sefihten, bid'at ehlinde, Rasûlullah'a yalan isnad ettiği görülme de insanlara yalan söyleyenden ve ne rivâyet ettiğini anlamayan kimseden."³⁸¹ Bu rivâyet İmam Mâlik'in hadîsin içeriğinden ziyade hadîsin kaynağıyla ilgilendiğini göstermektedir. Nitekim, onun daha ziyade hadîsin kaynağıyla ilgilendiğini gösteren bir rivâyet daha mevcuttur. İmam Mâlik şöyle der: "Bu ilim (hadîs) senin etin ve kemiğindir. Kıyamet günü

³⁷⁵ Fıkıhçıların tarifine göre mürsel hadîs, senedinin neresinde olursa olsun inkita' bulunan, yani senedinde peşpeşe veya ayrı ayrı bir veya birden fazla ravinin ismi atlanmış olan hadîstir. Polat, 64; Çakan, 115.

³⁷⁶ Karâfi, Şahâbuddîn Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs, *Nefâisu'l-Usûl fi Şerhil Mahsûl*, Mekke, trs., VII, 3014; Hâcevî, II, 161; Sebâî, 473.

³⁷⁷ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), Hadîs No: 446. 490, I. 22, 247; Polat, 103; Aktepe, 197.

³⁷⁸ Abdilber, *Temhîd*, XXIV. 161; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nebevî(I-II)*, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1414, I, 185.

³⁷⁹ Suyûtî, *Tedrib*, I, 185.

³⁸⁰ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 211.

³⁸¹ İbn Abdilber, *el-İntikâ'*, 46; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 211; Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 133; Aktepe, 197.

ondan hesaba çekileceksin. Kimden aldığına dikkat et.”³⁸² İki rivayet, İmam Mâlik’in hadîsi kabul şartlarının aynı zamanda ravîlerin ahlakî ve ilmî halleriyle ilgili olduğunu göstermektedir.

7.1.2.2. Ahâd Haber

İmam Mâlik, ahâd haberleri genel kabul şartlarına uyduğu sürece delil olarak almakla birlikte, Amel-i Ehl-i Medîne’yi ve maslahatı ahâd haberlere tercih ettiğine dair rivâyetler vardır.³⁸³

İmam Mâlik’in ahâd haberin kabulü için ileri sürdüğü şartlar, bütün imamların üzerinde ittifak ettiği ve ravînin akil-baliğ olması, ravînin müslüman olması, ravînin âdil olması, râvinin zabt ehli olması şeklinde özetlenebilecek şartlara ek olarak ahad haberin Amel-i Ehl-i Medîne’ye ve kesin olarak sabit şer’î esaslara aykırı olmamasıdır.³⁸⁴

Bir rivâyete göre İmam Mâlik, Abdullah b. Ömer’den rivâyet ettiği alım-satımdaki meclis muhayyerliğini ifade eden hadîsi Amel-i Ehl-i Medîne’ye dayanarak reddetmiştir. Söz konusu hadîs şu şekildedir: “Alıcı ve satıcı, birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler.”³⁸⁵ Yani alıcı ve satıcı birbirinden ayrılmadıkça yaptıkları akdi feshetme hakları vardır. İmam Mâlik bu hadîsi;

³⁸² Râmhürmüzî, Hasan b. Abdîrrahmân, *el-Muhaddisü'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâf*, tahk. M. Accâc el-Hatîb, Beyrut, 1971, 416.

³⁸³ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 210; Kattân, 353; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 133.

³⁸⁴ Şa`ban, 91-92.

³⁸⁵ Mâlik, Muvatta’(leys rivâyeti), Hadîs no: 1958, II, 199; Şâfiî, Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Ümmü'l-XI*, thk. Rifat Fevzî Abdulmutalib, Dâru'l-Vefâ, yer yok, 2001, IV, 6; Buhârî, Buyû 42: Müslim, Buyû 9; Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevreh, *Câmiu's-Sahîh(I-V)*, thk. Muhammed Fevâr Abdulkakî, yer yok, 1968, Buyû 26; Nesâî, Ebî Abdîr'rahman Şuayb ibn-i Alî, *Sünenü'n-Nesâî*, Mektebetü'l Meârif, Riyad, trs., Buyû 8; Bâcî, Muntekâ, Hadîs No: 1348, VI, 425.

“Elimizde bu hususta belli bir sınır ve tarif yoktur.”³⁸⁶ ve “Alıcı ve satıcı için muhayyerlik yoktur”³⁸⁷ diyerek reddetmiş ve akidden sonra feshetme hakkını iptal etmiştir. Çünkü meclisin (akit yapma oturumunun) müddeti belli değildir³⁸⁸.

İmam Mâlik’in ahâd haberle Amel-i Ehl-i Medîne’ye dayanarak amel etmemesinin bir başka örneği, namazda iki selâmı esas alan hadistir. İmam Mâlik, “Peygamber namazdan çıkmak istediğinde biri sağ tarafa diğeri sol tarafa olmak üzere "es-selâmü aleyküm ve rahmetullah" diyerek iki tarafa selâm verirdi.”³⁸⁹ şeklinde rivayet edilen ahâd haberle Amel-i Ehl-i Medîne’ye aykırı olduğu için amel etmemiştir. İmam Mâlik burada Medine tatbikatına dayanarak bir selâmla yetinmiş ve bu hadisle amel etmemiştir.³⁹⁰

Yukarı zikrettiğimiz şartlara ek olarak İmam Mâlik, maslahata aykırı bulduğu durumlarda da ahad haberi red etmektedir. Mesalâ, İmam Mâlik, maslahata aykırı bulduğu için, taksim edilmeden önce ganimet olarak alınan deve veya koyun eti pişirilmiş olan tencereleri Hz. Peygamber’in ters çevirdiği haberini reddetmiştir.³⁹¹ Rivâyete göre Hz. Peygamber, taksimden önce ganimet

³⁸⁶ Mâlik, *Muvatta’* (leys rivâyeti), Hadîs no: 1959. II, 199. İmam Mâlik hadîse yaptığı bu yorum sebebiyle tenkit edilmiştir. Hadîsin Hz. Peygamber’e olan nisbetinin sağlamlığına delil olabilecek başka tariklerinin olmasından dolayı bazı Mâlikîler, İmam Mâlik’in bu hadîsle amel etmemesine sebep olarak amel-i ehl-i Medîne’ye aykırı olmasını ileri sürmüşlerdir. Hadîs hakkında geniş bilgi için baknz. Bâcî, *Müntekâ*. Hadîs No: 1349. VI. 426.

³⁸⁷ İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *Fethu’l Bir fî Tertîbi’l Fıkhî lî Temhîdi Abdilber (I- XII)*, Tahriç: Abdurrahman Megurâvî, Riyad, 1997, XII, 278.

³⁸⁸ Şâtübî, Ebû İshâk İbrahîm b. Mûsâ, *Muvâfakât(I-VI)*, Dâru’l-İbn-Affân, trs., III. 18; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*. 414-415; Şa’ban. 92.

³⁸⁹ Zeylâ’î, Cemâlu’d-Dîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Yusûf, *Nasbu’r-Râye lî Ehâdis-i Hidâye(I-V)*, thk. Muhammed Avâme, Muessetu’r-Reyyân, Cidde, trs., I. 432.

³⁹⁰ Şa’ban. 92.

³⁹¹ Mâlik, *Muvata’* (Leysî rivâyeti). I. 580; Şâtübî, *Muvâfakât*. III. 18-19.

hayvanlarının eti pişirilen tencereleri ters çevirmiş ve eti toprakta yuvarlamıştır. İmam Mâlik, bu haberin Peygamber'e nisbetinin sağlam olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü tencereleri ters çevirip içindeki eti toprakta yuvarlamak, lüzumsuz bir davranış olup, maslahata aykırı ve zararlı bir davranıştır³⁹².

İmam Mâlik, bazen ahad haberleri senedindedi teferrüdden (Râvînin tek kalması) dolayı da kabul etmemiştir. Meselâ, Hz. Peygamber'den vârid olan ve Ramazan Bayramının ikinci gününden itibaren başlayan altı günlük Şevval orucu hakkındaki haberi bu yüzden kabul etmemiştir. Çünkü Mâlik'e göre bütün müslümanları ilgilendiren bir haberin Hz. Peygamber'e olan nisbeti sağlam olmalı ve böyle bir haber çokları tarafından bilinip, rivâyet edilmelidir³⁹³.

İmam Mâlik'in burada, bütün Müslümanları ilgilendiren bir mesele husunda varid olan bir hadisi senedindeki teferrüdden dolayı kabul etmemesi, Hanefîlerin umum-u melvâ ilkesiyle paralellik arz etmektedir. Bilindiği üzere Hanefîlerin ahâd haberi kabul şartlarından birisi de bu haberin umum-u melva hususunda yani herkesi ilgilendiren bir hususta olmamasıdır. Şayet ahâd haber umum-u melva alanında olur ve senedinde teferrüd olursa bu haber Hanefîler tarafından red edilmektedir. Çünkü Hanefîlere göre herkesin ilgilendiren bir husus ahâd haber mertebesinde kalmış olamaz. Böyle bir haber çoğunluk tarafından biliniyor olması gerekir.³⁹⁴ Mesalâ, Hanefîler, Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen “ Hz. Peygamber rükûya giderken ve başını rükûdan kaldırdığında ellerini kaldırır.”³⁹⁵ anlamındaki hadisle amel etmeyerek şu itirazda bulunurlar: Bu durumlarda ellerin kaldırılması, çok sık vuku bulan ve herkesin hükmünü

³⁹²İmam Mâlik. *Muvatta* (Leysi Rivâyeti). Hadîs No: 1303.1304, I. 580: Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 415.

³⁹³İmam Mâlik. *Muvatta* (Leysi Rivâyeti). Hadîs No: 864, I. 415:Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 415

³⁹⁴Aslan, Nâsi. “ Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ Ve MâlikîlerinAmel-İ Ehl-İ Medîne İlkesi BağlamındaHaber-İ Vâhid'in Değeri Üzerine”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, Adana, IV. S. 2, 22-23.

³⁹⁵Tirmizî, Salât. 67.

bilmeye muhtaç olduğu bir olaydır. Şayet bu konuda sünnet sabit olsaydı bunu çok sayıda râvi rivayet eder ve bu meşhur bir uygulamaya dönüştürdü.³⁹⁶

Buna göre İmam Mâlik'in ahâd haberle amel etme yöntemini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İmam Mâlik maslahata aykırı olan ahâd haberi kabul etmemekte; maslahata aykırı olarak rivayet edilen haberlere ihtiyatla yaklaşmaktadır.
2. İmam Mâlik kıyasa aykırı olan ahâd haberle de amel etmemekte; kıyası ahâd habere tercih etmektedir
3. Son olarak İmam Mâlik, senedindeki teferrüdden dolayı zayıf olan; halkın arasında şuyu' bulmamış ve dolayısıyla, Amel-i Ehl-i Medîney'e aykırı olan ahâd haberleri reddetmektedir³⁹⁷

7.1.3. İcmâ (Medinelilerin İcmâsı)

İmam Mâlik'in Muvatta'da, الامر المجتمع عليه عندنا³⁹⁸ gibi tabirleri kullanması onun icmâyı bir delil olarak kabul ettiğini göstermektedir.³⁹⁹ İmam Mâlik, الامر المجتمع عليه عندنا kavramıyla kendine özgü bir icmânın tanımını vermektedir. Kaynaklarda zikredilen bilgilere göre İmam Mâlik, bu kavramı yorumlayarak icmânın tanımı yapmış ve icmâyı şu şekilde tanımlamıştır: “İcmâ, üzerinde ittifaka varılmış emirdir ki, ilim ve fıkıh ehlinin kavlinin birleştiği ve ihtilaf etmedikleri şeydir.”⁴⁰⁰

İmam Mâlik'ten gelen bir başka rivâyet, onun icmâ anlayışının ayrıntılarını yansıtmaları açısından önemlidir. Söz konusu rivâyet şu şekildedir:

³⁹⁶ Şa'ban, 89.

³⁹⁷ İmam Mâlik, *Muvatta'* (Leys Rivâyeti). Hadîs No: 2470, II. 421.

³⁹⁸ Bu kullanımlarla ilgili olarak baknz. İmam Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti). Zekât. Hadîs no. 664. I. 336.

³⁹⁹ Kadı İyâz. I. 35; Ebû Zehre, *Mâlik*. 344; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

⁴⁰⁰ Kadı İyâz. I. 35; Ebû Zehre, *Mâlik*. 344; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

“İsmâil b. Ebî Uveys Mâlik’ten şöyle rivâyet etti: Dayım Mâlik’e Muvatta’da geçen , الامر المجتمع عليه عندنا ve الامر عندنا gibi terimlerin anlamını sordum. (Kavramları) Şu şekilde tefsir etti: الامر المجتمع عليه عندنا لا اختلاف فيه şeklindeki terime gelince, bu terim ne geçmişte ne de şimdilerde kendisinde ihtilaf olmayanları(şeyler) kapsar. Fakat الامر المجتمع عليه عندنا şeklindeki terimse, bazı kimseler itiraz etse dahi kendisine iktidaâ edilenler ile âlimlerin üzerinde ittifak ettiği şeyleri kapsamaktadır. الامر عندنا şeklindeki terime gelince, bu terim, kendisine iktidâ edilenlerden ve kendisinden razı olanlardan duyduklarımı ifade eder.”⁴⁰¹

İmam Mâlik, diğer müctehitlere nazaran İslâm fıkında icmâyı en çok kullanan kişi olarak kabul edilmekle birlikte icmânın İmam Mâlik’in içtihad kaynakları arasındaki yeri ve müstakil bir delil olup olmadığı hususu müelliflerin konuya yaklaşımı noktasında farklılıklar arz etmektedir.⁴⁰² Bu tartışmaların bir uzantısı olarak bazı müellifler İmam Mâlik’in içtihad ederken dayandığı delilleri sıralarken üçüncü sırada icmânın yerine Amel-i Ehl-i Medîne’yi zikrederek, icmâ delilini Amel-i Ehl-i Medîne’nin kapsamında değerlendirmektedir.⁴⁰³ İmam Mâlik’in savunduğu icmâ anlayışının sahâbe ve Tâbiîn’den olan Medînelilerin ittifakını da kapsamaması, onun savunduğu icmân amelden bağımsız olmadığını; dolayısıyla icmâ amel içerisinde değerlendirenlerin tamamen isabetsiz bir fikir ileri sürmediğini göstermektedir.⁴⁰⁴

Bununla birlikte, Ebû Hüseyin el-Basrî, el-Âmidî, el-Gazalî, Şirazî,

⁴⁰¹ Bâcî, Ebi Vefîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, *İhkâmü'l Fusûl fî Ahkâmî'l Usûl*. thk., Abdulmecid Türkî, Dâru'l Garbi'l İslâmî, y.y., 1986. 485; Bûsâk, Muhammed Medenî, *el-Mesâilu'lletî benehâ İmâmu Mâlik alâ Ameli Ehl-i Medîne(I-III)*. Riyad, 2002, I, 111.

⁴⁰² Zehra, *Mâlik*, 344; Özkan, Halid, “Amel-i Ehl-i Medîne’nin Klasik Usûl-i Fıkıh Literatüründeki Yeri”. Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu”. MÜİFAV Yay., İstanbul, 2009, 98.

⁴⁰³ Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*. II, 426; Hudarî, 241; Kattân, 353; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 415; Karaman, *İslâm Hukunda İçtihad*, 134.

⁴⁰⁴ Cuveynî, Burhân. I, 720; Şevkânî, Muhammed b. Alî, *İrşadu'l Fıhul. (I-II)*, Daru'l Fadîle baskısı. Riyad. 2000. I, 389; Karaman, *İslâm Hukuku Tarihi*, 106; Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medîne”, 21.

Fahreddîn Râzî⁴⁰⁵, Serahsî, Bâcî⁴⁰⁶ gibi âlimlerin de içinde bulunduğu büyük bir çoğunluk, tam tersi bir durumu savunarak amelî icmâm bir cüzü olduğunu ileri sürmektedirler.⁴⁰⁷ Bu gruba giren âlimlere göre İmam Mâlik amel ile Medîne icmâsını; Medîne icmâıyla da ümmetin icmâmını kasetmektedir.⁴⁰⁸ Mâlik'in icmâ dediği şey tamamen kendisine has olan ve onun tarafından şekillendirilen Medîne icmâmıdır⁴⁰⁹.

Medînelilerin icmâmını Medînelilerin ittifakı şeklinde tanımlayan Mâlik, Medînelilerin icmâmını, hiç kimsenin muhalefet etmediği icmâ, Medîne halkından başkalarının muhalefet ettiği icmâ ve Medîne halkının aralarında ihtilafa düştükleri icmâ şeklinde üçe ayırır.⁴¹⁰ Ona göre kesin bağlayıcı olan icmâ hiçkimsenin muhalefet etmediği icmâmıdır.⁴¹¹ Çoğunluğun görüşüne aykırı olarak bu icmâmın senedi tevkifidir.⁴¹² Ona göre kimsenin muhalefet etmediği Medîne icmâmının zıddına başka bir yol itiyad haline getirilemez.⁴¹³ Bu hususta Mâlik şöyle der: “Eğer Medîne bir şeyde icmâ ederse onların hilafına bir yol ihtiyat

⁴⁰⁵ Râzî, IV, 162.

⁴⁰⁶ Şevkânî, *Irşâdu'l-Fuhul*, I, 390.

⁴⁰⁷ Bûsâk, I, 67.

⁴⁰⁸ Bûsâk, I, 67.

⁴⁰⁹ Ebû Huseyin. Muhammed b. Alî b. Tayyib el-Basrî el-Mu'tezilî. *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkhi(I-II)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., II, 492; Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhîm, *Şerhu'l-Lumâ'(I-II)*, thk. Abdulmecid Türkî, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 1988, II, 705; Serahsî, Ebî Bekir b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlu's-Serahsî(I-II)*, thk. Ebû'l-Vefâ Afganî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 314; Âmidî, Ali ibn Muhammed, *İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm(I-IV)*, Riyad, 2003, I, 349; Cüveynî, Burhân, I, 720; Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed, *Mustasfâ min İlmi'l-Usûl(I-IV)*, Medîne, trs., I, 187; Fahreddîn Râzî, *Mahsûl*, II, 228; Bûsâk, I, 67-70.

⁴¹⁰ Kadî İyâz, I, 17-18; Cüveynî, İmamü'l-Harameyn Ebî Meâlî Abdil Melik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Kitâbu't-Telhîs(I-III)*, Dâru'l-Beşâiril İslâmiyye, Beyrut, 1996, I, 114; Cüveynî, *Burhân*, C. I, 720; Zevâvî, 91.

⁴¹¹ Şafak, 75.

⁴¹² Karâfî, Karâfî, Şahabuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûli fî İhtisâri'l-Mahsûl fî'l-Usûl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003, 262.

⁴¹³ Şevkânî, II, 389.

haline getirilemez.”⁴¹⁴

İmam Mâlik’e göre geçerli olan tek icmân hiç kimsenin itiraz etmediği ve kıyasa, sahîh hadîse takdim olunan Medînelilerin icmâdır.⁴¹⁵ Bu tür icmâ Muvatta’da kırktan fazla yerde yer almaktadır.⁴¹⁶ Mesalâ Mâlik Mecusîye ait av köpeğiyle ilgili olarak icmâdan bahsederek şöyle der: “Biz Medîneliler şu hususta ittifak halindeyiz: Bir müslüman bir ateşperestin eğitilmiş köpeğini bir av hayvanı üzerine gönderse köpek de bu hayvanı öldürse, köpek eğitilmiş olduğu için bu avı yemekte bir sakınca yoktur. Her ne kadar müslüman o hayvanı kesmese de.”⁴¹⁷ Yine Mâlik, el kesmenin cezası ile ilgili olarak icmâdan bahsederek şöyle der: “Bize göre, üzerinde ittifak edilen görüş şudur: Evde çalacağı eşyaları toplayıp henüz dışarı çıkarmamış olarak yakalanan hırsızın eli kesilmez. Bu, önüne içmek için şarap koyup da henüz içmemiş, kadınla zina yapmak için bir araya gelmiş de henüz yapmamış olan kimselerin durumu gibidir. Bunlara had gerekmediği gibi, hırsızlık yaptığı evde yakalanana da gerekmez.”⁴¹⁸

Mâlik’e göre icmâ’ın senedi kitap, sünnet, kıyas ve haber-i vâhid olabilir.⁴¹⁹ Ayrıca delâletler ve işaretlerde icmâ için sened olmaya müsaittir.⁴²⁰ İcma’ın senedi kıyas olduğu zaman, kıyasla verilen hüküm zann olmaktan çıkar ve kesinlik mertebesi kazanır. İcmâ şeklinde tezahür eden bu yeni delîl, kıyasa

⁴¹⁴ Şirâzî, *Şerhu’l-Lumâ’*, II, 705; Cuveynî, *Tellûs*, III, 113-115.

⁴¹⁵ Gazâlî, II, 345; Karâfî, Şahabuddin Ebû’l-Abbas Ahmed b. İdris, *ez-Zahîra(I-X)*, thk. Muhammed Hacî. Dâru’l-Garbu’l-İslâmî, Beyrut, 1994, Mukaddime, I, 116; Ahmed Emin, *Duha’l-İstâm*, II, 211; Ebû Zehre, *Mâlik*, 350.

⁴¹⁶ Ahmed Emin, *Duha’l-İstâm*, II, 212.

⁴¹⁷ Mâlik, *Muvatta’*, I, 638.

⁴¹⁸ Mâlik, *Muvatta’*, II, 406.

⁴¹⁹ Karâfî, Şahabuddin Ebû’l-Abbas Ahmed b. İdris, *Tenkîhu’l-Usûl fi İhtisari’l Mahsûl*, Daru’l Fikr, Beyrut, 2003, 266; Karâfî, *Zahîra*, Mukaddime, I, 116; Ebû Zehre, *Mâlik*, 349.

⁴²⁰ Karâfî, *Zahîra*, Mukaddime, I, 116.

dayandığı halde kesinlik ifade eder. Aynı durum haber-i vâhid için de geçerlidir.⁴²¹

Yukarıda zikrettiğimiz üzere Mâlik için geçerli olup hiçkimsenin muhalefet etmediği Medîne icmânının hücciyeti en azından Mâlik tarafından kabul edilmesine rağmen, bu delilin tam olarak neye işaret ettiği ve neleri kapsadığı tartışmalı bir husustur. Zira, kaynaklarda delilin tanımı etrafından birbirinden farklı, birçok tanıma rastlamak mümkündür.

Mâlikî âlimlerden Ebherî'ye göre İmam Mâlik Medîne icmâıyla, ezan vaktinin, minber yerinin tesbiti yada sâ' gibi ölçü aletlerinin miktarının tayini gibi yerel özellik taşıyan hususlarda gerçekleşen İcmâı kastetmektedir.⁴²² Bazı Mâlikîlere göre ise İmam Mâlik'in Medine icmâsıyla kastedtiği icmâ çeşidi, sahâbe icmâsı yada dört halifenin ittifakiyle gerçekleşen icmâdır.⁴²³ Bunun yanı sıra Mâlik'in Medine İcmâsıyla, sahâbeden gelen rivâyetler arasında tercihte bulunması şeklinde tahakkuk eden icmâyı kastedtiği de zikredilmektedir.⁴²⁴ İmam Şafî'den rivâyet edilen bir görüşe göre ise İmam Mâlik'in Medinelilerin icmâsı ile kastedtiği, Fukaha-i Seb'a'nın düşünceleri etrafında oluşan icmâdır.⁴²⁵

İmam Mâlik'in fıkıh usûlünün genel yapısında naklin çok önemli yere sahip olduğu dikkate alındığında, bu durumun onun icmâ anlayışını da aynı şekilde etkilediği söylenebilir. Zira, Mâlik'in icmâ anlayışı kendi yaşadığı devirden çok geçmişi yani sahâbeden ve tâbîinden üstadlarının yaşadığı devri alakadar etmektedir. Bu, ister icmân kapsamıyla isterse icmân senediyle ilgili olsun, Medîne İcmânının tanımında Mâlik'in yaşadığı dönemin öncesine vurgu yapan tanımların tamamen isabetsiz olmadığı göstermektedir. Mâlik'in benimsediği icmâ daha çok rivâyetlerden çıkarılan hükümlerin tasdiki üzerinde

⁴²¹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 349.

⁴²² Şirâzî, *Şerhu'l-Lumâ*, II, 705.

⁴²³ Şirâzî, *Şerhu'l-Lumâ*, II, 705.

⁴²⁴ Cuveynî, *Telhîs*, II, 114.

⁴²⁵ Şevkânî, II, 389.

gerçekleşen bir icmâ çeşididir.

Aşağıda zikredeceğimiz üzere İmam Mâlik genel manada Medîne icmainının tanımını ve kapsamını hususunda eleştiriye uğramasına rağmen, Medîne İcmâının senedinin naklî olup-olmaması noktasında daha ılımlı yorumlarla değerlendirmeye tabii tutulduğu görülmektedir. Medîne İcmâına dair müsbet yorumda bulunanların başında İbn Subkî (ö.h.771) ve İbn Teymiyye (ö. h. 652) gelmektedir.⁴²⁶

İbn Subkî'ye göre senedi Sahâbeden gelen rivâyetlere dayanan Medîne icmâına muhalefet yersizdir. Zira, sahâbe Kur'ân'ın nazil oluşuna şahit oldukları gibi Hz. Peygamber'in yaptığı te'villere de kulak vermişlerdir. Ayrıca, onların Hz. Peygamber'in ahvâline dair verdikleri haberlerde şüphe olmaz.⁴²⁷

İbn Subkî'ye göre Mâlik'in Medîne icmasıyla kastettiği icmâ, bütün zamanları kapsayan bir icmâ çeşidi değildir. Aksine Mâlik, Medîne icmasıyla Hz. Peygamber devrinden Mâlik'in yaşadığı devre kadar Medîne şehrinin ilmî atmosferiyle alakalı olarak, Medine halkının örfüne ve Hz. Peygamber'in ahvaline dair hususiyetleri haiz bir icmâ çeşidini kastetmektedir. Dolayısıyla Medîne İcmâının bütün zamanları kapsayan bir icmâ olmaması yada sadece bir bölgeye has olması noktasında eleştirilmesi doğru değildir.⁴²⁸

İmam Mâlik'in icmâ anlayışına ihtiyatla yaklaşan diğer bir âlim İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye Medîne icmâsını senedinin içtihat ya da nakil oluşuna göre farklı değerlendirmelere tabii tutmaktadır. Ona göre, ister bir şey yapmaya ister bir şeyi terk etmeye dair olsun senedi nakil olan icmâ, hükmü bakımından kesinlik ifade eden bir delil mesabesinde değildir. Fakat bu durum senedi içtihadı dayanan icmâ için geçerli değildir. Senedi içtihad olan icmâ hücciyeti

⁴²⁶ Cuveynî, *Tellîs*. II, 114.

⁴²⁷ Cuveynî, *Tellîs*. II, 114.

⁴²⁸ Cuveynî, *Tellîs*. II, 114.

ona göre tartışmalıdır.⁴²⁹

İmam Mâlik, icmâ konusundaki görüşlerinden dolayı eleştiriye uğramıştır.⁴³⁰ Medineliler ve diğer şehirlerde yaşayanların icmâ konusunda eşit olmaları gerekliliğine yapılan vurgu eleştirilerin temel noktasını oluşturur.⁴³¹ Meselâ, Fahreddin Râzî, İmam Mâlik'i Medinelilerin icmâına delil olarak öne sürdüğü “ Körüğün demirdeki kiri giderdiği gibi, Medine şehri, kirleri giderir” şeklindeki hadîs çerçevesinde eleştirir. Ona göre Medine'nin diğer şehirlerden hiçbir farkı yoktur. Medine'de birçok sahâbe ikamet ettiği gibi, diğer şehirlere de birçok sahâbe intikal etmiştir.⁴³²

Fahreddin Râzî'ye göre Medinelilerin ittifak ettiği şeye başka şehirlerden itiraz gelirse bu icmâ olmaktan çıkar. Bu yönüyle Medinelilerin sözleri diğerlerinden evlâ değildir.⁴³³

Denilebilir ki İslâm âlimlerinin icmâ için öne sürdüğü şartlar dikkate alındığında, İmam Mâlik'in icmâ dediği ve kapsamı, tanımı noktasında farklı görüşlerin olduğu Medîne icmâsının, ümmet icmâi kapsamında değerlendirilmesi şüphelidir. Zira, ümmeti alakadar eden bir icmâ anlayışı sadece bir şehre ait olması düşünülemez. Mâlik'in icmâ ile kastedtiği şey olsa olsa Medîne şehrinde zamanla ihtiyat haline gelen selefin tatbikî ve kişisel bir sünnet anlayışıdır.

⁴²⁹ İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât Abdi's-Selâm. *Müsevvede fî Usûli'l-Fıkh(I-II)*. thk. Ahmed b. İbrâhîm b. Abbâs ez-Zeravî, Dâru'l Fadîle, Riyad, 2001. II. 646;Cuveynî, *Telhîs*. II, 114.

⁴³⁰ Cuveynî, *Telhîs*. II, 114-120.

⁴³¹ Şevkânî, II, 389.

⁴³² Geniş bilgi için bkz. Râzî, IV, 162-165; İbn Hazm, IV, 202-203.

⁴³³ Râzî, IV, 162; Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ el-Hanbelî, *Udde fî Usûli'l-Fıkh(I-V)*, Riyad, 1990. IV, 1142.

7.1.4. Kıyas

İmam Mâlik diğer delillerinde olduğu gibi kıyas delilinin ana kaidelerini belirten bir eser vaz etmememle birlikte Muvatta'daki⁴³⁴ bazı rivâyetlerden hareketle onun hüküm istinbatında kıyas deliline müracaat ettiği zikredilmektedir.⁴³⁵

Mâlik'e göre kıyas illet birliği sebebiyle birbirine benzeyen iki mesele hakkında aynı hükmü vermek; şartlar ve sebepler uygun olunca, birbirinin benzeri olanları, aradaki bağlayıcı sıfat dolayısıyla, birbirine bağlamaktır. Buna göre arada benzerlik tam olarak bulununca, benzerliğin gereği kadar hükümde de eşitlik sağlanmış olur.⁴³⁶

Meselâ, İmam Mâlik, ölümüne hükmolunan mefkudun, vefat iddetini bekledikten sonra başkasıyla evlenen karısının mefkudun dönüşündeki durumu hakkında açıkça kıyasa başvurmuştur. İmam Mâlik bu meseleye çözüm ararken kıyasa başvurarak meseleyi gurbette karısını boşayan adamın durumuna benzetmiştir.⁴³⁷ Kıyasa dayanan söz konusu içtihadın dayanağı şu şekilde rivâyet edilmiştir:

İmam Mâlik der ki: “Koca kayıpken karısını boşar; sonra karısına döner; fakat kocasının boşadığını öğrenip, döndüğünü öğrenemediği için başka koca ile evlenen kadın hakkında Ömer b. Hattab: İkinci kocası birleşsin ya da birleşmesin birinci kocasının ona dönme hakkı yoktur” der. Aynı hususta İmam Mâlik Hz. Ömer'in görüşünü benimseyerek şöyle der: “Eğer kadın, iddeti bittikten sonra evlenirse, kocası ister birleşsin, isterse birleşmesin, ilk kocası onunla

⁴³⁴ Mâlik, *Muvatta'*, I. 98; II, 33; II, 88; II, 409.

⁴³⁵ İbn Abdilber, *Câmiû' Beyâni't-İlm ve Fadlihü*, II, 889; Zehra, Mâlik, 367; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 416; Zeydan, *İslâm Hukuna Giriş*, 247; Ferîgamı Musâ, I, 98.

⁴³⁶ Ebû Zehre, *Mâlik*, 365-370; Musâ, I, 98.

⁴³⁷ Ebû Zehre, *Mâlik*, 366-367.

evlenemez”⁴³⁸

İmam Mâlik mefkudun durumunu gurbette olup yeri bilinmeyen adamın durumuna kıyas ederek, buluşma olsun olmasın, kadının ikinci kocanın karısı olduğunu belirtmiştir.⁴³⁹ Söz konusu rivâyet şu şekildedir: “Ömer b. Hattab şöyle dedi: Kocasını kaybeden ve onun nerede olduğunu bilmeyen her hangi bir kadın dört sene bekler, sonra da dört ay, on gün iddet bekler, bundan sonra evlenmesi helâl olur.”⁴⁴⁰

İmam Mâlik burada, ölümüne hükmolunan mefkudun, vefat iddetini bekledikten sonra başkasıyla evlenen karısının durumunu aralarındaki illet birliği sebebiyle gurbette olup yeri bilinmeyen adamın durumuna benzeterek açıkça hem kıyasla hem de kıyas için asl kabul ettiği sahâbe kavliyle amel etmiştir.

İmam Mâlik’in hüküm istinbatında kıyas deliline başvurduğu bir diğer husus madenlerin zekâtıdır. İmam Mâlik madenlerin zekâtında gereken şartları belirlemek için kıyas deliline başvurarak madenlerin zekâtını nisabı yönünde altının ve gümüşün zekâtına; üzerinde bir senenin geçip geçmemesi hususunda ise ziraat mahsullerinin zekâtına benzetmiştir.⁴⁴¹

İmam Malik madenlerin zekâtıyla ilgili olarak şöyle der:

“ Allah daha iyi bilir ama bana göre çıkarılan madenlerin değeri yirmi dinar altına veya iki yüz dirhem gümüş miktarına erişmedikçe bunlara zekât gerekmez. Bu miktara ulaşıncaya zekât alınır. Çıkarılan maden miktarı arttıkça ve maden de çıkmaya devam ettikçe zekâtı hesaplanarak alınmaya devam edilir. Şâyet maden bir ara kesilir; çıkmaz olur da sonra tekrar çıkmaya devam ederse, ilk defa çıkarmaya başlanıyormuş gibi zekâtı hesaplanır.”⁴⁴²

⁴³⁸ İmam Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti). Talak 20. Hadîs No: 1697. II. 88.

⁴³⁹ Ebû Zehre, *Mâlik*, 366-367; Karaman, *İslâm Hukunda İçtihad*, 136.

⁴⁴⁰ İmam Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti). Talak 20, Hadîs No: 1697, II, 88; Bâcî, *Müntekâ*, V, 358.

⁴⁴¹ Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), I. 98.

⁴⁴² Mâlik, *Muvatta’* (Leysî rivâyeti). I. 339.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi İmam Malik, zekâta tabi bir malın üzerinde sene geçme şartıyla ilgili olarak da madenlerin zekâtını ziraat mahsüllerinin zekâtına kıyaslamaktadır.⁴⁴³ Mâlik şöyle der: “Madenler de ziraat ürünleri gibidir; elde edilen malın bizzat kendisi zekât olarak alınır, ziraattan elde edilen mahsulde olduğu gibi madenlerde de çıkarılan malın üzerinden bir sene geçmesi beklenmez.”⁴⁴⁴

İmam Mâlik, son misalde görüldüğü üzere kıyasın dört unsuru olan asl, fer, aslın hükmü ve illeti tam bir şekilde uygulamaktadır. Burada, ziraat mahsulleri(الزَّرْع), asl; madenler(الْمَعَادِن), fer; zekâtın fevrî olarak çıkarılması, aslın hükmü; ziraat mahsülleri ile madenler arasında bulunan ortak özellik olan yerden çıkmaları ise illet hükmündedir.⁴⁴⁵

İmam Mâlik, bir meselenin hükmü hakkında kitapda, sünnette, Sahâbî sözünde, Medîne halkının icmâında bir delîl bulamadığı zaman kıyasa başvurduğu zikredilmekle birlikte onun sahâbe kavline aykırı ve kıyasa dayanan görüşlerine rastlanmaktadır.⁴⁴⁶ Mesalâ, Mâlik hayvanlara karşı işlenen cinâyete ödenecek tazminatın miktarı hususunda hayvanın değerinin dörtte birini esas alan Hz. Ömer’in görüşünü esas almayıp kıyasa başvurmaktadır. İmam Mâlik bu durumu, mala karşı işlenen suça kıyas ederek, bu suç hayvanın değerinden ne kadar eksiltiyorsa, suçlunun o miktarı tazmin edeceğini savunarak kıyası Hz. Ömer’e ait sahâbe kavline tercih etmektedir.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Zurkânî, II, 138; Musâ. I. 98.

⁴⁴⁴ وَالْمَعْدُنُ بِمَثَلِ الزَّرْعِ Mâlik, *Muvatta* (Leysî rivâyeti), I. 339.

⁴⁴⁵ Mâlik, *Muvatta* (Leysî rivayeti), I. 98.

⁴⁴⁶ Kattân, 355; Apaydın. H. Yunus. “IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler”. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, (379-397). Kayseri, 1990. 393:Aktepe. 185.

⁴⁴⁷ İbn Rüşd. Ebî Vefîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endülisî el-Hafid. *Bidâyetul-Müçtehid ve Nihâyetu'l-Muktesid(I-II)*. Dâru'l-Fikr, y.y., trs., II, 271.

İmam Mâlik, hadler, keffaretler, miktarlar ve ruhsatlar konusunda manası anlaşılacak şartıyla kıyasa başvurmakta; bu hususlarda kıyas delilinin uygulanmasına cevaz vermektedir.⁴⁴⁸ Meselâ Mâlik, içki içmenin haddiyle ilgili olarak kıyasa dayanan sahâbe görüşüyle amel etmekte ve Hz. Ali'ye ait olan bir görüşü içeren bir rivâyete eserinde yer vermektedir. Söz konusu rivâyet şu şekildedir:

“Sevr oğlu Zeyd ed-Dîlî'den rivayet olunduğuna göre: Ömer b. Hattab kişinin içtiği şarap konusunda insanların fikrini sorunca Hz. Ali; Ona seksen kırbaç vurma görüşündeyiz. Çünkü bu adam içince sarhoş olur; sarhoş olunca da saçmalamaya başlar; saçmalayınca ise iftira eder. Bunun üzerine Hz. Ömer de şarap içenlere seksen kırbaç vurmaya başladı.”⁴⁴⁹

Yukarıda zikrettiğimiz üzere Mâlik kefaretlere hususunda da kıyasa cevaz vermektedir. İmam Mâlik'in Ramazan ayında bilerek yeme-içmeyi, cimaya kıyas etmesi ve her iki durum için aynı cezayı ön görmesi bunun açık bir örneğidir. Burada ortak illet Ramazana hürmetsizlik olmasından hareketle, Mâlik her iki durumu aynı kategoride değerlendirmekte; her iki fiilin Ramazana hürmetsizliğe sebep olduğunu belirtmektedir⁴⁵⁰. Bu durum, kıyasdan kaynaklanan şer'i konulardaki teabbüdün İmam Mâlik'e göre, aklen câiz olduğunu göstermektedir⁴⁵¹.

İmam Mâlik'in aynı şekilde miktarlar hususunda da kıyasa başvurmakta⁴⁵². Mesala Mâlik, bir kadına verilmesi gereken mihrin en az miktarını hırsızlık suçunda el kesmeyi gerektiren en az miktara kıyas ederek tesbit etmektedir. Mâlik şöyle der:“Kadının mehri çeyrek dinardan eksik olamaz. Hırsızlıkta el kesilmesini gerektiren en az meblağ da budur.”⁴⁵³

⁴⁴⁸ Ferîgâm Musâ, I, 226.

⁴⁴⁹ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), II, 409.

⁴⁵⁰ Mâlik b. Enes, Ebî Abdillâh, *Müdevvenetu'l-Kübrâ(I-IV)*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 287-288; Ferîgâm Musâ, I, 227.

⁴⁵¹ Âmidî, *İhkâm*, IV, 9.

⁴⁵² Ferîgâm Musâ, I, 229.

⁴⁵³ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), II, 33.

İmam Mâlik'in haber-i vâhidi kıyasa takdim edip etmediği hususu tartışmalıdır.⁴⁵⁴ İbn Kassâr, Karâfî, İbn Rüşd, Bâcî gibi bir kısım âlimlere göre şâyet Haber-i vâhid ile kıyas bir meselede teâruz eder ve ikisinin bir arada kullanılması mümkün olmazsa, kıyas haber-i vâhide tercih edilir⁴⁵⁵. Hanefî alimlerinden Debûsî de “*Te'sîsu'n-Nazar*” adlı eserinin “Asahabımız ile Mâlik Arasındaki İhtilaflar” adlı bölümünde İmam Mâlik'in kıyası haber-i vâhide tercih ettiğini bildirir ve buna dair örnekler sıralar.⁴⁵⁶ Buna göre İmam Mâlik, unutarak yiyip-içenin durumunu bilerek orucunu yiyenin durumuna benzeterek kıyası haber-i vâhide takdim etmektedir.⁴⁵⁷

Söz konusu alimlerin görüşü genelde İbn Rüşd tarafından ileri sürülen haber-i vâhidde nesh, kizb, galat, tahsîs gibi durumların caiz olup, aynı durumların kıyasta caiz olmaması görüşüne dayandığı görülmektedir. Yani bu alimlerin görüşleri İmam Mâlik'ten herhangi bir rivâyete değil kişisel görüşlerine dayanmaktadır⁴⁵⁸.

İmam Mâlik'in kıyası haber-i vâhide takdim ettiği genel bir kabul olmakla birlikte, Muvatta'da haber-i vâhidi kıyasa takdim ettiğine dair örnekler yer almaktadır. Meselâ, Mâlik, delk (iyice ovma) hususunda Ümmü Seleme'den rivâyet edilen bir haber-i vâhiden hareketle guslü, abdeste kıyas etmekten vazgeçmektedir.⁴⁵⁹

Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla kıyas delîlinin, İmam Mâlik'in başvurduğu delîllerin arasındaki konumu tartışmalıdır. Bazıları bu delîli, İmam

⁴⁵⁴ İbn Kayyim, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb. *İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Alemîn(I-VII)*. Dâru'l-İbn Cevziyye, Riyad, 1423. II. 59; Ferîgâm Musâ, I. 262-265.

⁴⁵⁵ Bacî, *Müntekâ*. IV, 262; Bâcî, *İhkâm*. 599; İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-Tahsîl*. XVII, 604; Karâfî, *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûl*. 387; Ferîgâm Musâ, I, 262-263.

⁴⁵⁶ Debûsî, Ebî Zeyd Abdillâh Ömer b. İsâ, *Te'sîsu'n-Nazar*. thk. Mustafâ Muhammed Kabbânî Dîmeşkî, Dâru'l İbn-i Zeydûn, Kahire, trs., 99-103.

⁴⁵⁷ Debûsî, *Te'sîsu'n-Nazar*, 100.

⁴⁵⁸ İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-Tahsîl*. XVII. 604

⁴⁵⁹ Mâlik. *Muvatta* (Leys rivayeti). I, 88.

Mâlik'in başvurduğu deliller arasında dördüncü,⁴⁶⁰ bazıları da altıncı sırada zikretmişlerdir⁴⁶¹. İmam Mâlik bazen merfu hadîslerin hükümlerinden hareketle kıyasa başvururken, bazen de haber-i vâhiden hareketle kıyası terk etmektedir. Bu durum, Mâlik'in fıkıh usulünde kıyasın yerini tartışmalı hale getirmekte; kıyas delilinin hangi delillere nazaran bir önceliğe sahip olduğunu ya da hangi delillerin kıyas deliline göre öncelik sırasına sahip olduğunu belirsiz hale getirmektedir.

7.2. Fer'i Kaynaklar

7.2.1. Amel-i ehli Medîne

İmam Mâlik'in hakkında en çok tartışma yapılan, fıkının ana iskeletini oluşturan, fer'i mi yoksa aslî deliller içinde mi olduğu hususunda tartışmaya doğuran en önemli delili Amel-i Ehl-i Medîne'dir⁴⁶².

İmam Mâlik'den Amel-i Ehl-i Medîne'yle ilgili herhangi bir tanım rivâyet edilmiş değildir. Ayrıca Mâlikîler arasında da bu delilin tanımı noktasında tam bir ittifak mevcut değildir. Zira, bu delilin fıkıh usulünde kullanılması İmam Mâlik'ten önceki dönemlere dayanmakta; İmam Mâlik ise sadece bu delili şöhrete kavuşturma ve delili biraz daha sistemli hale getirme noktasında bir vazife icra etmiştir⁴⁶³.

Amel-i Ehl-i Medîne'yle ilgili yaklaşımlar genelde bu delilin neye delalet ettiği ve delilin bağlayıcılığı hususundaki tasniflerle ilgilidir. Söz konusu

⁴⁶⁰ Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134:Atar, 405.

⁴⁶¹ Kattân, 355

⁴⁶² Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 211; Zeydan, *Medhal*, 163:Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'l-İslâmî*, II, 426; Hudarî, 241; Kattân, 353; Bûsâk, I, 66; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134.

⁴⁶³ Kadı İyâz, *Tertîb*, I, 13; Şalân, Abdurrahman b. Abdullah, *Usûlu'l-Fıkhî'l- İmâm Mâlik(I-II)*, Riyâd, 2003, II, 1037-1045; Ebû Zehre, *Mâlik*, 355:Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medine", 21.

delilin tanımı noktasında tam bir ittifak mevcut değildir. Mâlikîlerin bir kısmı, bu delilin icmâya, bir kısmı da mütevâtir sünnete delâlet ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁶⁴ Bununla birlikte bu delilîn sürekli devam eden nakle (المنقولات) , sahâbe ve tâbîinden varid olan Medîne icmâına, Medînelilerin geçmiş rivâyetlerine delâlet ettiği de zikredilmektedir⁴⁶⁵.

Amel-i Ehl-i Medîne'yle ilgili farklı yaklaşımların sebebi, İmam Mâlik'in Muvatta'da kullandığı tabirlerin farklılığı ve bu tabirlerin delaleti, bağlayıcılığı husunda kendisinden herhangi bir rivayetin olmamasıdır. İmam Mâlik sadece Muvatta'da merfû, mevkuf hadîsleri zikrettikten sonra, " الأمر المجتمع عليه عندنا " ⁴⁶⁷وذلك الأمر عندنا⁴⁶⁶ , وهذا الأمر هو الذي أدركت عليه الناس، وأهل العلم gibi tabirlere dayanarak kendi görüşünü belirtir. İmam Mâlik, bu kavramların Medîne icmâsına yada Amel-i Ehl-i Medîne'ye delalet ettiği ve kavramların bağlayıcılığı noktasında en küçük bir imada dahi bulunmamaktadır.⁴⁶⁸ Bu kavramların yorumlanması ve bağlayıcılığı hususunda ihtilafların ve tartışmaların görülmesi sonraki dönemlere ait bir olgudur.

Amel-i Ehl-i Medîne delilinin etrafında gerçekleşen tartışmaların bir uzantısı olarak, Fıkıh usûlüne dair yazılmış eserlerde Amel-i Ehl-i Medîne konusunun bazen Medîne'nin icmâ başlığı altında ele alınması bu kavramın Mâlikîler tarafında hem icmâ hem de Amel-i Ehl-i Medîne için kullanıldığını; onlar için Amel-i Ehl-i Medîne'nin icmâdan bağımsız anlaşılmadığını

⁴⁶⁴ İbn Rüşd. *Bidâye*. I, 174; Şalân, II, 1038-1039.

⁴⁶⁵ Şalân, II, 1037-1040; Bûsâk, I, 72.

⁴⁶⁶ İmam Mâlik. *Muvatta'* (Leys rivâyeti), I, 42.

⁴⁶⁷ İmam Mâlik. *Muvatta'* (Leys rivâyeti). I, 103.

⁴⁶⁸ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*. II, 211; Ebû Zehre, *Mâlik*. 353-354; Hâlidî. Semâin. Menhecü Fıkhîyyu li'l-İmam Mâlik fi Muvatta', 309.

göstermektedir.⁴⁶⁹ Bu tasarrufun sebebi, bir yandan Amel-i Ehl-i Medîne konusunun icmâ konusunu yakından ilgilendirmesi, diğer yandan Hz. Peygamber devrinden Mâlik'in yaşadığı döneme kadar Amel-i Ehl-i Medîne ve icmâ terimlerinin çoğu yerde eşanlamlı olarak kullanılmasıdır.⁴⁷⁰

Muvatta'daki kullanımların sıklığı ve delil hakkında gelen rivayetler göstermektedir ki, Amel-i Ehl-i Medîne, İmam Mâlik için önemli bir delil konumundadır. İmam Mâlik'in Amel-i Ehl-i Medîne'yi deliller hiyerarşisinde üçüncü sıraya koymuş olmasının yanında kimi zaman sünnet ve hadisleri Amel-i Ehl-i Medîne'ye arz ederek, kabul etmesi de dikkate alınır, Amel-i Ehl-i Medîne'nin Kitap'tan sonra ikinci sırada olduğu söylenebilir. Ona göre Amel-i Ehl-i Medîne bir topluluğun bir topluluktan rivayeti gibi güçlü bir delil hükmündedir.⁴⁷¹ Çünkü Medînelilerin amelinin Hz. Peygamber'den sadır olma ihtimali vardır. Zira, İmam Mâlik'e göre Medînelilerin amelinin çok kişi tarafından rivâyet edilen bir habere benzerliği söz konusudur.⁴⁷² Bu açıdan Hocası Rabîa b. Abdirrahman gibi İmam Mâlik'de; "Bin kişinin bin kişiden rivâyeti, tek kişinin tek kişiden rivâyetinden daha üstündür." demiştir.⁴⁷³

İmam Mâlik'in önde gelen talebesi İbn Vehb'den gelen iki rivâyet Amel-i Ehl-i Medîne'nin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu rivâyetlerden ilki şöyledir: " İbn Vehb dediki, Mâlik'ten işittim: Ömer b. Abdulazîz, beldelere orada bulananlara sünneti öğretme konusunda mektup yazdı. Medîne halkına ise orada ne geçtiğine (amel) dair sorgulayan bir mektup

⁴⁶⁹ Ebû Hüseyîn el-Basrî. *Mu'temed*. II, 492; Serahsî. I, 314; Âmidî. *İhkâm*, I, 349; Cuveynî, *Burhân*, I, 720; Gazâlî. *Mustasfâ*, I, 187; Râzî. *Muhsûl*, II, 228; Dönmez. "Amel-i Ehl-i Medîne". 21.

⁴⁷⁰ Dönmez. "Amel-i Ehl-i Medîne". 21; Özkan Halit. *Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet Ve Hadîsin Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2006, 23.

⁴⁷¹ Kadî İyâz. I, 17; Ebû Zehre. *Mâlik*. 353; Aktepe, 213.

⁴⁷² Zevâvî, 92.

⁴⁷³ Zevâvî, 91.

yazdı.”⁴⁷⁴ Rivâyetlerin ikincisi ise şu şekildedir: “İnsanlar bizim rivâyet ettiğimizin benzerini rivâyet etmediler. Biz bu hususta onlarla eşitiz.”⁴⁷⁵

Amel-i Ehl-i Medîne'nin İmam Mâlik için önemli olduğu gösteren daha başka rivâyetler de vardır. Bunlardan biri Ebû Yûsuf'un (ö.h.182) Halife Reşîd'in huzurunda İmam Mâlik ile yaptığı tartışmadan sonra eski görüşünden döndüğü ve Ebû Hanife'yi kasederek söylediği, “Şâyet dostum (Ebû Hanife) ve Medîne'nin önde gelen âlimleri hadîsi ve ümmetin önde gelenlerinin, sahâbenin amelini bilme husunda benim gördüklerimi görselerdi, tam dönerlerdi. Bu öyle bir emr(iş)dir ki inkarcı onu inkar edemez, muarız ona itiraz edemez.”⁴⁷⁶ şeklindeki sözleridir.

Bir diğer rivâyet ise İmam Mâlik'in Leys b. Sa'd'e yazdığı risalesinde, Leys b. Sa'd'e yönelttiği eleştirilerdir. Söz konusu mektubun bir yerinde Mâlik şöyle söylemektedir:

“Bana gelen haberlere göre sen, bizim bulunduğumuz bu memleketteki cemaatın bağlı olduğu şeylere aykırı olarak halka çeşitli fetvalar veriyormuşsun. Sen emanet ve fazilet ehli oluşuna, senden öncekilerin sana olan ihtiyacına ve senin söylediklerine itimat etmelerine rağmen nefsinin tehlikeye atmaktan korkmalısın.”⁴⁷⁷

Bütün bu rivayet Amel- Ehl-i Medîne'nin İmam Mâlik için önemli olduğunu göstermektedir. Zira, rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Amel-i Ehl-i Medîne Mâlik için sünnet mesabesinde. İmam Mâlik'e göre Medîne'den başka hiçbir yerin varis olmadığı miras amel olup; Medîne'de amel edilen bir şeye kimsenin muhalefet etme hakkı yoktur. Ayrıca İmam Mâlik diğer şehirlerin

⁴⁷⁴ Zevâvî, 92.

⁴⁷⁵ Zevâvî, 92.

⁴⁷⁶ Kadı İyâz, I, 68; Zevâvî, 92; Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medîne”, 22.

⁴⁷⁷ Kadı İyâz, I, 64-65; Zehra, *Mâlik*, 353-354; Aktepe, 213.

de yerleşik bir amele sahip olabileceğini, ancak bunun Medîne'deki amel gibi güvenilir olmayacağını söyler.⁴⁷⁸

Amel-i Ehl-i Medîne'nin, haberi vâhid karşısındaki konumu haberin sıhhatine göre farklılık arz etmektedir.⁴⁷⁹ Haber, eğer Amel-i Ehl-i Medîne'ye uygun bulunursa, haberin dayanağı ne olursa olsun, Amel-i Ehl-i Medîne haber tarafından takviye edilmiş olur.⁴⁸⁰ Şayet Amel-i Ehl-i Medîne birbirine zıt iki haberden birine uygun düşerse, uygun olan haber tercih edilir.⁴⁸¹

Amel-i Ehl-i Medîne haber-i vâhid ile tearuz ederse üç görüşün olduğu zikredilmektedir:

1)- Amel-i Ehl-i Medîne nakle dayanırsa, haber-i vâhide takdim olunur. Çünkü, nakle dayanan Amel-i Ehl-i Medîne, mütevatir nakil hükmündedir. Oysa zannî olduğundan dolayı haber-i vâhid, mütevâtir bir nakille tearuz edemez.⁴⁸²

2)- Haber-i vâhid ile tearuz eden Amel-i Ehl-i Medîne'nin dayanağının icthad olması ilgili olan görüştür. Bu görüşe göre haber-i vâhid, Amel-i Ehl-i Medîne'ye takdim olunur.⁴⁸³

3)-Son ve üçüncü görüşe göre ise, Amel-i Ehl-i Medîne dayanağı ister nakil ister icthad olsun, amel haber-i vâhide takdim olunur.⁴⁸⁴

İmam Mâlik her ne kadar Muvatta'da Amel-i Ehl-i Medîne'yi sünnetten sonra zikretse de Amel-i Ehl-i Medîne'yi merfû hadîse tercih ettiğine dair rivâyetler vardır. Merfû olmasına rağmen İmam Mâlik'in Ameli Ehl-i Medîne'ye

⁴⁷⁸ Kadı İyâz, I, 41-43.

⁴⁷⁹ Kadı İyâz, I, 19.

⁴⁸⁰ Kadı İyâz, I, 19;Ebû Zehre, *Mâlik*, 360;Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134.

⁴⁸¹ Kadı İyâz, I, 19; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 134.

⁴⁸² Kadı İyâz, I, 19-20; Ebû Zehre, *Mâlik*, 355.

⁴⁸³ Kadı İyâz, I, 19-20;Ebû Zehre, *Mâlik*, 360.

⁴⁸⁴ Kadı İyâz, I, 19-20;Ebû Zehre, *Mâlik*, 360.

tercih ettiği bir rivâyet şu şekildedir: “Abdullah b. Abbas’dan. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Dul kadının rıza veya izni velisinden daha önemlidir. Bâkire kızların da izni alınır. Onların sükûtu izin sayılır.”⁴⁸⁵

İmam Mâlik bu merfu hadîsi zikrettikten sonra Kâsım b. Muhammed ve Sâlim b. Abdillâh’ın (ö. 107/725) bekar kızlarının iznini almadan evlendirdiğine dair bir rivâyete Muvatta’da yer verir.⁴⁸⁶ Belağ türü olan bu rivâyeti tercih eden Mâlik’in gerekçesi ise Amel-i Ehl-i Medîne’nin söz konusu iki tâbînin uygulaması doğrultusundan olmasıdır.⁴⁸⁷

İmam Mâlik Amel-i Ehl-i Medîne’nin kullanımı yüzünden âlimler tarafından eleştiriye maruz kalmıştır.⁴⁸⁸ Bunların başında Muvatta’yı İmam Mâlik’ten rivâyet edip, rivâyet ettiği nüshada Medîne’nin ameline işaret eden tabirlere hiçbir şekilde yer vermeyen İmam Muhammed gelmektedir. İmam Muhammed’e göre Medîne’nin ameline işaret eden “الامر عندنا” tabiri hiçbir anlam ifade etmemektedir.⁴⁸⁹

İmam Şâfiî de Mâlik’i bu hususta eleştirmiştir.⁴⁹⁰ İmam Şâfiî’ye göre Medîne’nin icmâsını kastetmek için kullanılan “الامر مجتمع عليه” tabiri icmâ ifade etmediği gibi bizatihi bu tabirin kendisi hakkında da ihtilaflar vardır.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ İmam Mâlik. *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti). Hadîs No:1493, II, 28; Buhârî, Sahîh, “Nikah” 5136. s. 1310; Müslîm, Nikâh 68, IV, 140; Ebû Davud, Süleymân b. Eşhas es-Sicistânî, *es-Sünen*(I-V). Dâru’l-İbni’l-Hazm, Beyrut, 1997, “Nikah” 24, II, 396; Tirmizî, Nikah 18, III, 406; Nesaî, Nikâh 31-32:

⁴⁸⁶ İmam Mâlik. *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti). Hadîs No:1495, II, 28

⁴⁸⁷ İmam Mâlik. *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti). II, 29.

⁴⁸⁸ Cuveynî. *Burhân*. I, 720.

⁴⁸⁹ Şeybânî. Muhammed b. Hasan, *Kitâbu’l-Hucce ‘alâ Ehlî Medîne*(I-IV). Beyrut, 1983, II, 621.

⁴⁹⁰ Şâfiî amel hususunda Mâlik’i şu sözlerle eleştirir: “Bugüne kadar amelle neyi murad ettiğini anlayabilmiş değiliz, ölene kadar da anlayabileceğimizi düşünmüyorum.” Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *İhrilâfu Mâlik ve’s-Şâfiî* (Ümm içinde, VIII, (513-788). thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib, Dâru’l-Vefâ, Beyrut, 2001, VIII, 513; Ahmed Emin. *Duha’l-İslâm*, II, 212; Bûsâk, I, 66.

⁴⁹¹ Aktepe. 208

İmam Mâlik'i Amel-i Ehl-i Medîne hususunda en sert şekilde eleştiren âlim İbn Hazm'dır. Ona göre, Mâlikîler tarafından öne sürülen Amel-i Ehl-i Medîne'yle takviye edilmemiş haberle amel edilmemesi hususu tam bir saçmalaktır. Zira, Amel-i Ehl-i Medîne'den önce haber vardır. Eğer haberin Amel-i Ehl-i Medîne'ye uygunluğu bir kriter olarak ele alınırsa, o zaman Amel-i Ehl-i Medîne'nin teşekkül etmediği dönemlerdeki heberlerin sıhhati zedelenmiş olur.⁴⁹²

İbn Hazm'a göre Mâlikîler Amel-i Ehl-i Medîne'nin tanımı ve kapsamı hususunda iki yüz yıl boyunca diğer mezhepler tarafından kendilerine sorulan sorulara ikna edici cevap verememişlerdir.⁴⁹³

İmam Mâlik'in Amel-i Ehl-i Medîne'yi kayıtsız şartsız kabul ettiği ve bu konuda eleştiriye maruz kalması gerçeği yansıtmamaktadır. Zira, İmam Mâlik'in ameli terk ettiği, amel arasında tercih ettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. Özetle, Mâlik Medîne'nin ameline çok önem verse de onun ameli her şatta kritiğe tabi tutmadan kabul ettiği savunulamaz⁴⁹⁴.

7.2.2.Sahâbe Kavli

İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle ilgili görüş ve yaklaşımı tezimizin ana konusu olduğu için ikinci bölümde bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. O nedenle burada konuya girmiyoruz.

⁴⁹² İbn Hazm, *İhkâm*, II, 97.

⁴⁹³ İbn Hazm, *İhkâm*, II, 97.

⁴⁹⁴ İmam Mâlik'in ameli farklı şekillerde kullandığına dair örneklerin genel bir sıralaması için bkz. Pekcan, Ali, "İmam Muhammed'in Medîne Ehli İle Yaptığı Fıkhi İçerikli Tartışmalarda İzlediği Diyalektik Yöntem Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi*, S. 5,(145-162), Konya, 2005. 152-162.

7.2.3.Mesâlihu’i Mürsele

Şeiatın amaçlarına uygun olan ve hakkında müteber veya ilgâ edilmiş özel bir delîl bulunmayan maslahatlar demek olan mesâlihu'l-mürsele'yi İmam Mâlik, hakkında nass bulunmayan konularda bir delîl olarak kabul ve tatbik etmektedir⁴⁹⁵. İmam Mâlik'in mesâlih-u mürseleyi tatbik ettiği sâha ise genelde muâmelâtır⁴⁹⁶. Ayrıca İmam Mâlik'in mesâlih-u mürseleyi İstihsân olarak adlandırdığı ve İstihsânın ilmin onda dokuzu olduğunu söylediği zikredilmektedir⁴⁹⁷.

İmam Mâlik'in mesâlih-u mürseleyi uygularken şeriatın sınırları dışına çıktığı iddia edilmiş ve hususta eleştiriye maruz kalmış olduğunu görmekteyiz.⁴⁹⁸ Şâtıbî, bu hususta İmam Mâlik'in yanlış anlaşıldığını belirterek şöyle der: “İmam Mâlik, masâlih-u mürseleye göre hüküm verirken şeriatın amaçlarına riâyet ederek, maslahatın mânâsını derinlemesine kavrayan bir kimse olarak hareket etmiş, şeriatın amaçlarının dışına çıkmadığı gibi, onun herhangi bir esasına da aykırı davranmamıştır. Fakat, çoğu zaman âlimler, onun masâlih-u mürsele anlayışını tenkit etmiş ve onun daha ileri giderek teşri' (yasama) kapısını açtığını sanmışlardır.”⁴⁹⁹

İmam Mâlik her ne kadar mesâlih-u mürselenin tatbiki hususunda eleştiriye maruz kalmışsa da onun bu delille içtilhat etmekten geri durmadığı görülmektedir. İmam Mâlik mesâlih-i mürseleye dayanarak verdiği fetvaların bazıları şunlardır:

⁴⁹⁵ Karâfi, *Şerhu’r Tenkîh*, 170; Gazalî, *Mustasfâ*, II, 478; Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ, *’İtisâm(I-IV)*, Mektebetu’l-Tevhîd, trs., III, 5-6; Ahmed Emin, *Duha’l-İslâm*, II, 212; Ebû Zehre, Mâlik, 393; Hudarî, 241; Kattân, 354; Ferîgâm Musa, II, 407; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 194; Karaman, *İslâm Hukunda İçtilhad*, 144; Şafak, 76; Atar, 82

⁴⁹⁶ Şâtıbî, *’İtisâm*, II, 133.

⁴⁹⁷ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 417

⁴⁹⁸ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 417.

⁴⁹⁹ Şâtıbî, *’İtisâm*, II, 119; Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 417

1. Rivâyete göre yemîninden dönen Harun Reşîd bütün ulemayı toplayıp yemini bozmanın keffaretinin ne olması gerektiğine dair ulemaya danışmıştır. Bütün ulema yemini bozmanın keffaretinde birinci sırada olan köle azat etmeyi savunurken⁵⁰⁰, İmam Mâlik bu görüşe karşı çıkmıştır. Ona göre Hârûn Reşîd için yeminin bozmanın keffareti, bir köle azat etmek değil, üç gün oruç tutmaktır. Oysa Harun Reşîd'in sahip olduğu köleler ona ait değil, sadece onun tasarrufu altında çalışan kölelerdir. Bu yüzden Mâlik'e göre Harun Reşîd'in köle azat etmesi değil üç gün oruç tutması gerekmektedir.⁵⁰¹ İmam Mâlik bu fetvasında, maslahatı esas almakta, devletin malı olan kölelerin şahsî bir iş olan keffaretin ödenmesi için kullanmanın uygun olmadığına işaret etmektedir. Burada maslahat Harun Reşîd için kolay olan köle azat etmenin önüne geçmek değildir. Zira, ona göre yemek yedirmek ancak ekonomik durumu iyi olanlar için gereklidir⁵⁰².

2. Toplu olarak bir kimseyi öldürenlerin hepsine kısas yapılır. Bunu nas ifade etmemiş olmakla beraber, kısasın terkinde, hem masûm bir kanın ve canın haksız olarak heder edilmesi, hem de insanları toplu halde katle teşvik vardır. Bu hükümde İmam Şâfi'î de Mâlik'e iştirak etmektedir.⁵⁰³

3. İmam Mâlik'in mesâlih-i mürsele ile hüküm verdiği bir başka husus hayız görmeyen kadının boşanma iddetinin miktarıdır. Mâlik, hayız görmeyen kadının iddetini normal gebelik müddeti olan 9 ay ile normal üç temizlenme süresi olan üç ay olmak üzere toplam bir yıl olarak belirliyor. İmam Mâlik'in gerekçesi ise bu durumdaki kadının hayız görmemesi yüzünden yıllarca beklemesidir. İmam Mâlik burada açıkça maslahata göre hareket ederek hayız görmeyen ve boşanan kadının iddetini bir seneye sınırlandırmıştır. Bu örnekte maslahat hayız görmeyen ve boşanan kadının yıllarca bekleyip, mağdur

⁵⁰⁰ Maide, 5/89

⁵⁰¹ Şâtübî, *f'îsâm*, III, 10.

⁵⁰² Gazalî, *Mustasfâ*, II, 478-485.

⁵⁰³ Şâtübî, *f'îsâm*, II, 125; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 194-195

olmasının önüne geçmektir.⁵⁰⁴ Zira, ayetlerde sadece yaşlandığı için hayızdan kesilen kadınlar hakkında hüküm vazedilmekle⁵⁰⁵ beraber, yaşlı olmayıp hayızdan kesilen kadınlar hakkında hüküm vaz edilmemiştir. Bunun yanı sıra diğer mezhep imamlarının boşanma iddetiyle ilgili hükümleri sadece hayız gören kadının durumuyla ilgilidir.⁵⁰⁶

4. Ulema zanlının hapsedilmesi ve dövülmesi husunda ihtilaf halindeyken, İmam Mâlik, maslahata göre hareket ederek maznûnun tevkifini câiz görmüştür. Buna dair bir nas yoksa da, zanâatkârların zayi ettikleri müşteri malını ödemeleri gibi bu da zarûrîdir. Aksi halde şahid bulunmadığı zaman, maznun itiraf da etmezse adâlet tevzîi mümkün olmaz.⁵⁰⁷ Adaletin tecelli etmesi bir maslahattır. Dolayısıyla Mâlik bu maslahatın gerçekleşmesi için maznûnun hapsedilmesine cevaz vermiştir.

7.2.4. İstihsân

İmam Mâlik'in uygulamalarına göre İstihsân, cüz'î maslahatın hükmünü, kıyasın hükmüne tercih etmektir.⁵⁰⁸ Kıyasa göre hakkında nass bulunmayan meselenin hükmünü, hakkında nass bulunan bir meselenin hükmüne bağlamak gerektiği halde, bazen cüz'î maslahat bunun aksini icap ettirebilmektedir. İşte İmam Mâlik, bu maslahata göre hükmetmekte⁵⁰⁹ ve buna İstihsân adını vermektedir.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ Hudaî, 242.

⁵⁰⁵ et-Talak, 65/4.

⁵⁰⁶ Karaman, *İslâm Hukukunda İctihât*, 350.

⁵⁰⁷ Şâtıbî, *İ'tisâm*, III, 23.

⁵⁰⁸ Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 303.

⁵⁰⁹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 212; Zerkâ, *İslam Hukuk Ekolleri*, 109; Zerka, Mustafa Ahmed, *İstislâh ve Mesâlihü Mürsele fî Şerî'yeti İslâmiyyeti ve Usûli Fikhiha*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1988, 60; Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 248; Ebû Zehre, *Mâlik*, 375; Karaman, *İslam Hukukunda İctihât*, 134; Şafak, 75; Atar, 405.

⁵¹⁰ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 417; Ferîgâm Musa, I, 340.

İmam Mâlik'in istihsânı şu şekilde tarif ettiği zikredilmektedir: “İstihsân, iki delîlden en güçlü olanıyla amel etmek yada küllî delil yerine cüz'î delîli almaktır. Bir bakıma istihsân, mürsel istidlalin kıyasa takdim edilmesidir.”⁵¹¹

İstihsan sözlük manası itibariyle, “güzel saymak, güzel bulmak”⁵¹² olması itibariyle ,Muvatta'da İmam Mâlik, “ قَالَ مَالِكٌ : وَأَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي الذِّي ” şeklinde bir ibare kullanarak istihsanın kelime manasına işaret etmektedir.⁵¹³

Mâlik'e göre İstihsân, mürsel istidlalin bir koludur.⁵¹⁴ İmam Mâlik'in içtihadında İstihsâna önem verdiği ve İstihsân hakkında, “İstihsân ilmin onda dokuzudur.” dediği rivâyet edilmektedir.⁵¹⁵

İmam Mâlik, istihsânı bütün maslahatları içine alacak şekilde tanımlamıştır. Bu noktadan hareketle Mâlik istihsânın şöyle tanılamaktadır: “İstihsân, bir meselede kıyas bulunsun veya bulunmasın, nass bulunmayan yerde maslahatın hükmüne uymaktır.” Öyle anlaşılıyor ki İmam Mâlik'in İstihsân tâbiri, hem ıstilahî mânada İstihsânı, hem de masâlih-i mürseleyi içerisine almaktadır.⁵¹⁶

İmam Mâlik'e göre İstihsân ta'îlin taalluk etmediği alan olan ibadat alanında geçerli değildir. Ona göre İstihsân, kulların maslahatıyla muallel olan teşrî' faaliyetlerin alanında geçerlidir.⁵¹⁷ Mesala İmam Mâlik, insanların maslahatı olduğu için, terzi gibi insanların eşyalarını onaran kişilerin yanında

⁵¹¹ Zuhaylî, Vehbe, *Usûlu'l Fıkh'î-İslâmî(I-II)*. Daru'l-fikr baskısı. Dimeşk. 1986, II. 738.

⁵¹² Hallâf. İslâm Hukuk Felsefesi. 227; Şa'ban, 178; Atar, 71;Kahraman, Abdullah. *Fıkh Usûlî*, Rağbet Yay., İstanbul, 2010, 167.

⁵¹³ Mâlik. *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), I. 637, 644; Mâlik, *Müdevvene*. II. 252.

⁵¹⁴ Ebû Zehre. *Mâlik*. 384.

⁵¹⁵ Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*. 417;Ebû Zehre, *Mâlik*. 375; Zerkâ. *İstislâh*. 63; Zuhaylî, *Usûlu'l-Fıkhî'l-İslâmî*. II, 735; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 180.

⁵¹⁶ Ebû Zehre. *Mezhepler Tarihi*. 417.

⁵¹⁷ Zerkâ, *İstislâh*. 63.

kaybolan eşyaların tazmini, terziye ait olması hükmüne istihsan ile ulaşmıştır.⁵¹⁸

İmam Mâlik, İstihsân deliline başvurmakla birlikte, onun bu delîle Hanefiler kadar başvurmadığı ve sadece beş yerde İstihsâna başvurduğu da zikredilmektedir.⁵¹⁹ Bununla birlikte İmam Mâlik'in sadece dört yerde istihsana başvurduğunu tesbit edebildik. Söz konusu dört istihsân örneği şunlardır: 1. Senedi maslahat olan terzilikte bir eşyanın zayi olması durumunda ecir-i müşterekin temin edilmesine dair istihsan örneği. 2. Senedi örf olup bir adamın yemininden dolayı evine girmediği bir adamla mescide mülaki olması hasebiyle yemininde hânis olmayacağına dair istihsan örneği. 3. Kâdının görev icabı bindiği bineğinin kuyruğunu koparan bir kişiye bineğin bütün kıymetinin ödenmesini vacip gören ve senedi icmâ olan istihsan örneği. 4. Dirhemlerin kıymetleriyle değişime cevaz veren ve senedi insanlarda haracı kaldırma olan istihsan örneği.⁵²⁰

Örneklerden ve Muvatta'da geçen bazı ibarelerden anlaşıldığı kadarıyla İmam Mâlik istihsân deliline başvurmakta; hakkında nass olmayan fakat insan için faydanın hasıl olacağı durumlarda istihsân deliline göre hüküm vermektedir.

7.2.5.Örf

İmam Mâlik'in içtihad ederken örfe başvurduğu zikredilmekle birlikte onun bu delîli ne şekilde kullanıldığı ve örnekleri hakkında fazla bilgiye rastlanılmamaktadır.⁵²¹ Bununla birlikte, genel bir kaide olarak Mâlikî müctehitlerin, diğer müctehitler gibi nass tarafından onaylanan örfle amel ettikleri ve nass tarafından red edilen örfle amel etmedikleri belirtilmektedir.⁵²²

⁵¹⁸ Ahmed Emin, *Duha'l-İstâm*, II, 212.

⁵¹⁹ Serahsî, *Usûl*, II, 207; Şafak, 75.

⁵²⁰ İbn Rüd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, IX, 328; Şâtübî, *l'tisâm*, II, 373; Ferîgâm Mûsâ, I, 347-348.

⁵²¹ Ebû Zehre, Mâlik, 447; Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 421; İzmirî, İsmâil Hakkı, *İlm-i Hilaf* (sadeleştiren. Ali Duman), Malatya 2004, 138; Atar, 405

⁵²² Ebû Zehre, *Mâlik*, 448-49.

Ayrıca örfün kısımlarından sayılan kavli örfün büyük bir önem taşıdığı, akitlerin sıhhatinin amelî örften ziyade kavli örfle bağlı olduğu; kavli örfün değişmesiyle hükümlerin değişeceği ifade edilmektedir⁵²³.

Her ne kadar İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde örfün kullanım şekline ve örneklerine dair bir belirsizlik mevcut olsa da İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde örfü bir delil olarak kabul ettiği ve nassın olmadığı yerde bir asıl olarak ileri sürdüğü zikredilmektedir⁵²⁴. Hatta İmam Mâlik'in örfle amel etmeyi emrettiği rivâyet edilmektedir⁵²⁵.

İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde örfün mesâlih ile yakın bir ilgisi bulunmaktadır. Örfle hareket etmek mesalihin çeşitlerinden birisi olarak kabul edilmektedir⁵²⁶.

Ayrıca örf kelimesi, İmam Mâlik'in fıkıh usûlü açısından özel bir anlamda kullanılmaktadır. Bu nokta itibariyle İmam Malik'in hükümlerinin çoğunu, Medîne halkının örfüne dayandırdığı zikredilmektedir.⁵²⁷ Medîne uygulamalarına dayanan örfün öneminden dolayı Mâlikîler, örfle muhalif olan kıyası terkeder. Onlara göre bu tür bir örf, âmı tahsîs eder, mutlâkı takyîd eder.⁵²⁸ Ayrıca Mâlikîler, örf ile sabit olan her şartı muteber kabul etmektedirler.⁵²⁹

Bu açıdan İslâm hukukunda kullanılan örf ile İmam Mâlik'in önem verdiği Medîne örfü arasında yakın bir ilişki vardır. Amel-i Ehl-i Medînenin bir kısmını oluşturan naklî amelin özel örf kapsamında değerlendirilebilir. Zira, özel örf bir topluluğun ıstılahlarını izah etmek için kullanılmaktadır.⁵³⁰ Aynı şekilde

⁵²³ Şâtübî, *Muvâfakât*, II, 198; Ebû Zehre, *Mâlik*, 449; İzmirli, 138.

⁵²⁴ Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 421; Atar, 405

⁵²⁵ Zehebî, *A'lâm*, III, 3148.

⁵²⁶ Ebû Zehre, *Mâlik*, 448.

⁵²⁷ Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 238.

⁵²⁸ Ebû Zehre, *Mâlik*, 448-449.

⁵²⁹ Zeydan, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, 234.

⁵³⁰ İzmirli, 137.

naklî amel de sadece Medîne halkına has sâ', müd gibi ölçülerin tanım ve miktarını içermektedir.⁵³¹ Naklî amel, Medîne'de geçerli olan ve sadece Medîne'ye has olan kullanımından dolayı özel örfe benzemektedir denilebilir.

7.2.6. Seddü'z Zerâyi

İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde dayandığı delîlerden biri de seddü'z zerâyidir.⁵³² Seddü'z-zerâyi', İmam Mâlik'e göre aslî bir delîdir. Hatta, İmam Mâlik seddü'z zerâyiyi çok kullandığı için bazı alimler seddü'z zerâyii onun mezhebinin temel özelliklerinden saymışlardır.⁵³³ Sedd-i Zerâyi, İmam Mâlik'in mezhebinin sayesinde yayılmıştır.⁵³⁴

Ondan rivâyet edilen birçok fûrû' meselelerinde bu delîlin onun fıkıh usûlünde önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir.⁵³⁵ Mesela, İmam Mâlik Şevval ayının hilalini görenin orucu hakkında, "Şevval ayının hilalini tek başına gören bir kimsenin orucuna devam etmesi lazımdır. Ta ki, fasıklar bunu delîl göstererek oruç tutmama yolunu seçmesinler." diye fetva vermiştir ki; onun bu fetvası seddü'z-zerâyî deliline dayanmaktadır. Ayrıca Mâlik, Kabe'yi İbn Zübeyr'in rivâyeti doğrultusunda Hz. İbrahim'in ön gördüğü temeller üzerine inşa etmek isteyen Halife Mansur'a şu cevabı vererek karşı çıkmıştır:"

"Ey mü'minlerin emiri! Allah için senden Beytullah'ı sonraki hükümdarların oyuncağı haline getirmemeni istiyorum, çünkü hükümdarlardan biri onu değiştirmek istediğinde muhakkak değiştirir, bu değiştirme işi adet haline gelir ve Beytullah'ın heybeti mü'minlerin

⁵³¹ Kadı İyâz, *Tertîb*, I. 18; Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", 22.

⁵³² İbn Rüşd, Ebî Velîd Muhammed b. Ahmed, *Mukaddimâd*(müddevene'nin içinde), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, 39; Ebû Zehre, *Mâlik*, 431; İbn Arabî, Ebî Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân(I-IV)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., II. 331; Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II. 429; Kattân, 356.

⁵³³ Kattân, 356; İzmîrî, 154; Ferîgâm Musâ, II, 601.

⁵³⁴ İzmîrî, 154.

⁵³⁵ Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II. 429.

kalbinden gider.” Bu fetvasıyla da İmam Mâlik seddü zeraiye göre hareket etmektedir.⁵³⁶

Kâbe'nin inşası konusunda İmam Mâlik'in sedd-i zeraiye prensibine göre hareket etmesinin temelleri daha önce Hz. Peygamber tarafından uygulanan bir uygulamaya dayandığı görülmektedir. Hz. Peygamber Kureyşin şirkten henüz kurtulduğunu gerekçe göstererek Kabe'yi Hz. İbrahim'in ön gördüğü temeller üzerine inşa etmekten vazgeçmesi İmam Mâlik tarafından örnek alındığı söylenebilir.⁵³⁷

Bu prensibe göre, mefsedete götüren şey haramdır, helâla götüren şey helâldir.⁵³⁸ Mefsedete sebep olan şeyler ise şu şekilde dörde ayrılır: **1.** Kesin olarak mefsedete götüren şeyler. İçeri giren kimsenin düşmesine sebep olacak şekilde kapının arkasına kuyu kazmak gibi.⁵³⁹ **2.** Çoğunlukla mefsedete götüren ve bu hususta galip zan hâsıl olan şeyler. Üzümlü, şarap yapan kimseye satmak gibi. **3.** Nâdir olarak mefsedete sürükleyen şeyler. Kimseye zararı olmayan bir yerde kuyu kazmak gibi. **4.** Çoğunlukla mefsedete sebep olan, fakat bu hususta galip zan hâsıl olmayan şeyler. Vadeli satış (buyû-ı âcâl) gibi.⁵⁴⁰

Birinci ve ikinci kısma giren şeyler, İmam Mâlik'e göre kesin olarak haramdır. Aynı zamanda bu iki kısma giren hususların haram olduğuna dair icmâ hasıl olmuştur.⁵⁴¹

Üçüncü kısma girenler ise, ümmete göre haram olmadığı gibi İmam Mâlik'e göre de haram değildir. Çünkü, nâdir olan şeyler üzerine hükümler bina edilmez.⁵⁴² Mesela, içki üretmek korkusundan dolayı üzüm yetiştiriciliği

⁵³⁶ Kattân, 356.

⁵³⁷ İzmirî, 162.

⁵³⁸ Ebû Zehre, *Mâlik*, 432; İzmirî, 154; Atar, 99.

⁵³⁹ İzmirî, 154.

⁵⁴⁰ Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 429.

⁵⁴¹ Zehra, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 429; İzmirî, 154; Atar, 99; Ferîgâm Musa, II, 590.

⁵⁴² Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 429.

engellenemez. Zina korkusundan dolayı aynı çatı altında ikamet engellenemez.⁵⁴³

İmam Mâlik'in genelde hükmü konusunda çoğu müctehitten ayrıldığı husus dördüncü maddede zikredilen husustur. Çoğunlukla mefsedete sebep olan, fakat bu hususta galip zan hâsıl olmayan şeyler husunda Mâlikîler diğer mezheplerle ihtilaf halindedirler.⁵⁴⁴ Mesela, İmam Mâlik vadeli satışın hükmü konusunda şüphe içinde olan birçok müctehit ile ihtilaf halindedir. İmam Mâlik, bir ay vade ile on dirhem karşılığında bir kumaşı satıp sonra aynı kumaşı bir aydan önce beş dirhem karşılığında satın almak şeklinde gerçekleşen vadeli satış (buyû-ı âcâl)ın hükmü konusunda, şüphe içinde olan müctehitlerin aksine kesin bir fikir sahibidir. Ona göre böyle bir satış ribaya yol açtığı için kesin olarak haramdır.⁵⁴⁵

⁵⁴³ İzmirî, 154-155.

⁵⁴⁴ İzmirî, 155.

⁵⁴⁵ İzmirî, 156.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM MÂLİK VE SAHÂBE KAVLI

1. İMAM MÂLİK'İN USÛLÜNDE SAHÂBE KAVLINİN YERİ

1.1. Sahâbe Kavlinin Tanımı ve Delil Değeri

Sahâbe kelime,-ب-ح-ص kök harflerinden türemiş bir mastar olup sözlük anlamı itibariyle arkadaşlık yapmak, yarenlik yapmak, dostluk etmek manalarına gelmektedir.⁵⁴⁶ *Sahâbe* kelimesinin manasına yakın kullanılan *ashâb* kelimesi de ب-ح-ص kök harflerinin iştikakından doğan *sâhib* kelimesinin çoğuludur.⁵⁴⁷

Hadis ilminde *Sahâbe*, örfen Hz. Peygamber'i gören ve onunla uzun bir zaman geçiren fakat ondan bir şey aktarması şart olmayan kimseye denir.⁵⁴⁸

Fıkıh usûlünde *sahâbe* kavramı daha dar bir çerçevede ele alınmaktadır. Usûlde *sahâbe*, iman etmek kaydıyla örfen arkadaş sayılabilecek kadar Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuş kimseye denir.⁵⁴⁹ Usûlde *sahâbe* kavramının dar bir çerçevede değerlendirilmesinin sebebi, kendilerinden şeriatın alınacağı kimselerin, en azından peygamberle arkadaş denilebilecek kadar bir müddet

⁵⁴⁶ Zebidî. Muhammed Muttedâ Huseynî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt, 1965. III. 185; Curcânî. Ali ibn Muhammed Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrut 1985. 137.

⁵⁴⁷ Zebidî. *Tâcu'l-Arûs*. III. 186.

⁵⁴⁸ Curcânî. *Ta'rifât*. 137.

⁵⁴⁹ Sahâbenin tanımı için etrafında oluşan tartışmalar için bkz. İbn Hazm. *İhkâm*. V. 89; Ebû Huseyin. *Mu'temed*. II. 172; Ebû Ya'lâ. *El-Udde fî Usûli'l-Fıkh*. III. 988; Karâfî. *Nefâisu'l-Usûl*. VII. 2908; Şevkânî. II. 341-342; Zerkeşî. Bedreddin Muhammed b. Bahavar b. Abdullâh. *Bahru'l Mülhîr fî Usûli'l-Fıkh(I-VI)*. Kuveyt. 1992. IV. 301; Apaydın. H. Yunus. "Sahâbî Kavli". *DİA*. C. XXXV. s. 500-504. İstanbul. 2008. 500; Duman. Ali. *Fıkıh Usûlü Dersleri*. Basılmamış ders notları, Mâlatya. 2011. 115.

birlikte olmayı gerektirecek kadar uzun bir süre Hz. Peygamber'in yanında bulunmayı gerektirmesidir.⁵⁵⁰

Sahâbe kavli ise, sahâbe görüşü, sahâbe içtihadı, sahâbe fetvası başlığı altında ele alınan; sahâbenin, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki bir dönemde, nasta hükmü bulunmayan bir meselenin hükmü konusunda belirtmiş olduğu görüşünü, yani sahâbenin içtihadını ifade etmek üzere kullanılan bir tabirdir.⁵⁵¹ Sahâbî sözünü ifade etmek için yaygın olarak kavlü's-sahâbî ve mezhebü's-sahâbî tabirleri de kullanılmıştır. Fetva's-sahâbî ve hükmü's-sahâbî gibi tabirler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁵⁵²

Sahâbe kavlinin hüküm istinbatında delil olup olmadığı meselesi usûl âlimleri tarafından tartışılmış; sahâbî kavlinin delil değeri konusunda ihtilaflar meydana gelmiştir. Bu ihtilafların ana sebebi, sahâbî kavlinin, sonraki dönem müctehitleri için bağlayıcı bir hüccet olup-olmadığı, ya da en azından delil olarak kabul edilip edilmemesi meselesidir.⁵⁵³ Bütün âlimler içtihadî meselelerde sahâbî görüşünün, ister imam, ister hakim, isterse müfti olsun diğer müctehit sahâbîler için hüccet olmadığı fikrinde ittifak etmekle birlikte kendilerinden sonra gelen tabî müctehitleri için hüccet olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁵⁵⁴

Fıkıh usûlünde genel manada Sahâbî kavlinin hüccet olup olmadığı konusunda sekiz farklı görüş ileri sürülmektedir:

⁵⁵⁰ Apaydın, H. Yunus. "Sahâbî Sözünün Hukuki Değeri". Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, (323-353), Kayseri, 1990, 324; Çolak, 221.

⁵⁵¹ Cuveynî. *Burhân*, I, 649; Duman, *Fıkıh Usûlü Derstleri*, 116.

⁵⁵² Apaydın, "Sahâbî Kavli, 500.

⁵⁵³ Duman, *Fıkıh Usûlü Derstleri*, 116-117.

⁵⁵⁴ Ebû Huseyin. Mu'temed, I, 172-174; Âmidî. *İhkâm*, IV, 182; İsnevî, Abdurrahman b. Hasan, *Temhîd fî Tahrici'l-Furui' ala'l-Usûl*, thk. Muhammed Han Heytû, Muessetu'l-Risale, Beyrut, 1981, 499; İzmirî, 147; Apaydın, "Sahâbe Sözünün Hukuki Değeri", 324.

1.Sahâbe kavli kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir. 2. Mutlak olarak hüccet değildir. 3. Kıyas ile bilinmeyen yerde hüccettir. 4. Kıyasa aykırı olduğu zaman hüccettir. 5. Dört halifenin tamamından naklediliyorsa hüccettir. 6. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den sadır olmuşsa hüccettir. 7. Hakkında ittifak hasıl olup, sukutî icmâ sayılan sahâbe kavli hüccet hükmündedir. 8. Dört halifenin icmâsı şeklinde gerçekleşen sahabî kavli tek başına hüccet değildir.⁵⁵⁵

Görüldüğü gibi sahabî kavlinin hüccet olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Sahâbî kavlini hüccet olarak kabul edenler bir takım şartlar ve kayıtlar ileri sürdüğü gibi, hüccet olarak kabul etmeyenler de şartlar ve kayıtlar ileri sürmüşlerdir.⁵⁵⁶

1.2. Sahâbe Kavlini Hüccet Olarak Kabul Edenler ve Defîleri

Sahâbî kavli, birçok müçtehide göre, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir. İmâm Mâlik⁵⁵⁷, kavli-i kadîminde İmâm Şâfiî⁵⁵⁸, Ebû

⁵⁵⁵ Serahsî, *Usûl*. II, 106; Râzî, IV, 174; Ebû Huseyin, *Mu'temed*. II, 172-174; Gazâlî, *Mustasfâ*. II, 450; Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhîm, *el-Luma Fi Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-İbn Kesîr, Dımeşk, 1994, 194; Âmidî, *İlhâm*. IV, 182; İznevi, *Temhîd*. 499; Zeydan, *el-Vecîz*. 262; Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*. 316; İzmirli, 150; Atar, 93.

⁵⁵⁶ Âmidî, *İlhâm*. IV, 182; İzmirli, 148; Atar, 93; Duman, *Fıkıh Usûlü Dersleri*. 116-118.

⁵⁵⁷ Abdulazîz Buhârî, Alâddin, *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fıhri'l-İslâm Pezdevî(I-IV)*. Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, Beyrut, trs, III, 217; Gazâlî, *Mustasfâ*. II, 450; Âmidî, *İlhâm*. IV, 182; Ebû Zehre, *Tarihü Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 428; Ebû Zehre, *Mâlik*. 328; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; İzmirli, 147; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*. 134; Atar, 405; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 501.

⁵⁵⁸ İmâm Şâfiî'nin eski görüşünde Sahâbî sözüne dayanarak kıyası terk ettiği; yani sahabî sözünü delil olarak kabul ettiği zikredilmektedir. İmâm Şâfiî kitap, sünnet, icmâ ile hüküm verme imkanı bulunmadığı veya mevcut bir kıyasın sahabî sözü paralelinde olması durumunda sahabî sözüne uyacağını belirtmektedir. Bunun yanında İmâm Şâfiî Sahâbîlerin icmâ ettiği konularda, bir sahabînin görüş belirtip olumlu-olumsuz herhangi bir düşüncenin belirtilmediği durumlarda ve sahabîlerin ihtilafa düştükleri konularda da sahabî kavlini hüccet olarak kabul etmiştir. Özetle, İmâm Şâfiî eski görüşünde fıkıh usûlünde mümkün merteye sahabî kavline yer vermiştir. Hatta,

Hânife⁵⁵⁹, Ahmed b. Hanbel⁵⁶⁰, Ebû Said Berdâî (ö. h. 317),⁵⁶¹ Ebû Yusuf⁵⁶², İmam Muhammed,⁵⁶³ Ebu Bekr er-Razi⁵⁶⁴, Cürcânî (ö. h. 816), Ebu Zeyd

sahâbî görüşüne aykırı olan fikirleri bidat olarak isimlendirmiştir. İmam Şâfiî, Muhammed ibn İdris, *er-Risâle*, Neş. Ed. Muhammed Şakir, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Trs., 596-597; İbn Kayyim, II, 150-151; İsnevî, *Temhîd*, 499; Ebû Zehre, *Mezâhibi'l İslâmî*, II, 367-369; Ebû Zehre, Muhammed, *Şâfiî: Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fıkhuhû*, Dâru'l Fikri'l Arabî, y. y., 1978, 321; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 139; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 501-502.

Şâfiî'nin yeni görüşünde sahâbe kavlini red ettiği belirtilmekte birlikte bunun doğru olduğuna ciddi deliller ileri sürülmemiştir. Debûsî Safî'nin sahâbeyi taklit etmeyi doğru bulmadığını belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz. Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsâ, *Takvîmü'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, 256; Cüveynî, *Burhân*, II, 1362; Habbâzî, Celâleddîn Ebî Muhammed Ömer b. Muhammed, *el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkh*, Mektebetu Turasiyye Arabiyye, Mekke, 1403, 266; İzmirli, 148.

⁵⁵⁹ Ebû Hanîfe sahâbe fetvalarıyla amel ettiğine dair rivâyetler vardır. Ayrıca Ebû Hanîfe'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Allah'ın Kitabında ve Resulünün Sünnetinde bulamazsam Aşhabın kavlinden alırım. Onlardan dilediğimi kavlini alır, dilediğimi bırakırım. Onların sözünden başkalarının sözüne itibar etmem." Bununla birlikte Ebû Hanîfe'nin sahâbe fetvaları arasında tercih yaptığı ve bazen sahâbî kavlini bırakıp kendi re'yiyle fetva verdiği zikredilmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *Kitâbu'l-Asl(I-VI)*, Âlemü'l-Kutub, Beyrut, 1995, II, 27-27; Şerahsî, *Usûl*, II, 106; Pezdevî, Fâhru'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefî, *Kenzu'l Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl(Usûlu'l-Pezdevî)*, Karâfî, trs., 232; İbn Abdilber, *el-İntikâ'*, 142; Debûsî, *Takvîmü'l Edille*, 256; Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Ebû Zehre Muhammed, *Ebû Hanîfe: Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fıkhuhû* Dâru'l Fikri'l Arabî, y. y., 1947, 344; Ünal, 82

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel'in fıkıh usûlünde ikinci dayanağı sahâbe kavlidir. Ona göre kıyasın muhalefet etmediği sahâbe kavli icmâ hükmündedir. Geniş bilgi için bkz.: Ebû Ya'lâ, *Ulde*, III, 1000; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 142; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 502.

⁵⁶¹ Ebû Said Berdâî'ye göre her halükarda sahâbe taklid edilir. Sahâbenin görüşü olduğu yerde kıyas terk edilir. Pezdevî, II, 927; Debûsî, 256; Abdulazîz Buharî, III, 217; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Habbâzî, 267; Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, 345; : İzmirli, 147. Bununla birlikte Ebû Said Berdâî'nin fâkih olmayan sahabilerin taklid edilmemesi gerektiği yönünde fikir beyan ettiği zikredilmektedir. İzmirli, 151.

⁵⁶² Ebû Yusuf'a göre sahâbe kavli haber-i vâhid şeklinde gelirse kıyasa takdîm edilir. Fakat bununla birlikte Ebû Yusuf'un bazı durumlarda sahâbe kavliyle amel eden Ebû Hanîfe'ye karşı

Debusî (ö. h. 430)⁵⁶⁵, Pezdevî (ö. h. 382)⁵⁶⁶, Serahsî (ö. h. 390)⁵⁶⁷, Ebü Bekir el-Cassâs⁵⁶⁸, Şirâzî (ö.h.476), İbn Kayyim (ö. h. 751)⁵⁶⁹, Zerkeşî (ö. h. 794),⁵⁷⁰, Şâtıbî (ö. h.790)⁵⁷¹ ve Hanefîlerden bir grup müctehid sahâbe kavlinin hüccet olduğu görüşünü kabul etmektedirler. Bu görüşü savunanlara göre sahâbî, ileri sürdüğü görüşü Peygamberden veya ondan işitenden işitmiş olabilir.⁵⁷²

Bazı müctehidler de Sahâbî kavlini, kıyasa aykırı olan durumlarda delîl olarak kabul etmektedirler. Bu görüşü Hanefîlerin çoğunluğu, kavli cedidinde İmam Şâfiî ve bazı Şâfiî usûlcüler tercih etmektedir.⁵⁷³

Sahâbî kavlini delîl olarak kabul edenlerin delîlleri şunlardır:

çıktığı da görülmektedir. Geniş bilgi için bkz. Serahsî, *Usûl*, II, 105-106; Debûsî, 256; Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Atar, 93

⁵⁶⁵ Debûsî, 256; Atar, 93

⁵⁶⁴ Abdulazîz Buharî, III, 217; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182.

⁵⁶⁵ Debûsî'ye göre sahâbî kavli kıyas ile bilinmeyen yerde hüccettir. Geniş bilgi için bkz. Debûsî, 257; İzmirli, 148; Atar, 93

⁵⁶⁶ Pezdevî, *Usûl*, 234; Abdulazîz Buharî, III, 217; Atar, 93.

⁵⁶⁷ Serahsî'ye göre tearuz eder bir nas bulunmayan her yerde sahâbenin kavline tâbi olmak vaciptir. Serahsî, *Usûl*, II, 105-107; Ebû Zehre, *Ebu Hanîfe*, 347; İzmirli, 148

⁵⁶⁸ İzmirli, 148; Atar, 93.

⁵⁶⁹ İbn Kayyim, I, 67.

⁵⁷⁰ Zerkeşî'ye göre sahâbenin rivâyeti onların hallerini arştırmaksızın kabul edilir. Zerkeşî *Bahru'l-Mühit*, IV, 299.

⁵⁷¹ Şâtıbî'ye göre hakkında lehte ve aleyte hiçbir delil olmayan sahâbî kavli(sünnet) Hz. Peygamber'den rivâyet edilen sünnet mesabesindedir. Çünkü hakkında lehte ve aleyte delil olmayan durumlarda sahâbe kendi fetvasına göre hareket etmesi mümkün değildir. Geniş bilgi için bkz. Şâtıbî, *Muvâfakât*, IV, 446.

⁵⁷² Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Atar, 93.

⁵⁷³ Bu durum İbn Abbâs'dan rivâyet edilen rivâyette açıkça görülmektedir. Rivâyete göre İbn Abbâs şöyle demiştir: "Her kim kendini yada çocuğunu kesmeyi adarsa, bir oğlak kessin." Bu rivâyet kıyasa aykırıdır. Bazı Hanefîler'e göre kıyasa aykırı sahâbî kavli, kıyasa mukaddemdir. Geniş bilgi için bkz. Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Şirâzî, *el-Lüma'*, 194.

1. *"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız"*⁵⁷⁴ Bu âyette sahâbenin iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak şeklinde bir görev ifa etmeleri sebebiyle en hayırlı ümmet oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca bu âyette hitap, sahâbe de dahil olmak üzere iyiliği emredenlerin hepsine yönelik bir hitaptır, iyiliği emretmek ise kabulü vacib olan bir iştir.⁵⁷⁵

2. *"(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellekle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur"*⁵⁷⁶ âyeti sahâbî kavli için delil olarak ileri sürülmektedir. Âyette, Peygambere tabi olan ilk Müslümanlar ile onlara tabi olanlar övülmekte ve Allah'ın onlardan razı olduğu dile getirilmektedir. Allah'ın kendilerinden razı olduğu bu topluluk sahâbîlerdir.⁵⁷⁷

3. *"Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtulursunuz"*⁵⁷⁸

4. *"En hayırlı nesil, benim aralarında bulunduğum nesildir"*⁵⁷⁹

5. *"Benim sünnetime ve benden sonra Rasit halifelerin sünnetine bağlı"*

⁵⁷⁴ Al-i İmran, 3 / 110

⁵⁷⁵ Âmidî, IV, 387; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 502.

⁵⁷⁶ Tevbe, 9 / 100

⁵⁷⁷ Ebû Zehre, Ebû Hanîfe, 346; Apaydın, "Sahâbî Kavli", 502.

⁵⁷⁸ İbn Kayyîma göre söz konusu hadîs sened itibarıyla zayıftır. İbnü'l Kayyîm, II, 221. İbn Abdilber'e göre ise hadîsin senedinde bulunan Hâris b. Guseyn meçhul olduğu için, hadîsle ihticac edilmez. Ayrıca hadîsin senedinde bulunan Abdurrahîm b. Zeyd el-Amî'nin yalancı, metruk olduğu, hadîsin başka tarihinin senedin de yer alan Hamza en-Nasîbî'ni zayıf, münkeru'l-hadîs, meçhul, bütün merviyatının mevzû olduğu zikredilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *Câmiu'l-İlm*, II, 895; Debûsî, 256; Şirâzî, *el-Luma'*, 196; Âmidî, *İhkâm*, IV, 186; Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed b. Abdulhâdî, *Keşfu'l-Hafâ'(I-II)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I, 118; Şevkânî, II, 337.394-395

⁵⁷⁹ Buhârî, "Fezâ'il", I.

kalınız”⁵⁸⁰

6. “*Benden sonraki iki kişiye , Ebû Bekîr ve Ömer'e uyun*”⁵⁸¹

7. “*Ümmetim yetmiş üç fırkaya bölünecek. Onlardan biri hariç hepsi cehennemdedir. Orada bulunanlar dediler: Kimdir onlar(kurtulanlar) ya Rasullullah? Hz. Peygamber şöyle dedi: Onlar, benim ve ashabımın yolunda olanlardır.*”⁵⁸²

8.“*Ashâbım tuz gibidir. Tuz olmadan yemek güzel olmaz.*”⁵⁸³

Bu hadîsler de sahâbe kavlinin hüccet olduğuna dair delil olarak getirilen hadîslerdir. Hadîslerde açıkça, Resulullah'ın ashabına uyulmasına işaret edilmektedir. Sahâbîler Resulullah ile sohbet edip, ona arkadaş oldukları için, sahâbî kavli şer'i hükümlerde bir hüccet olduğu zikredilmektedir.⁵⁸⁴

9.Sahâbî fetvasında, Hz. Peygamber'den rivâyet olması ihtimali vardır. Sahâbenin yanında bir nass olduğu zaman bazen rivâyet edip, bazen rivâyet etmeksizin mutlak olarak nass üzerine uygun fetva vermeleri onların adetlerindedir. Buna göre Sahâbenin bunu Hz. Peygamber'den işitmeleri ihtimal dahilindedir. Bu ise re'yden öncelikli olmasını gerektirir. Bu yönüyle

⁵⁸⁰ Tirmizî, 'İlim, 12; Ebû Dâvud. Sünnet. 34; İbn Mace. Mukaddime. 42; Debûsî, 256; Şîrâzî. *e-Luma'*, 196; Şevkânî. II. 393-395.

⁵⁸¹ Tirmizî. Menâkıb. 16; İbn Mace. Mukaddime. 97; Hakim. Ebî Abdillâh Nisâbûrî. *Müstedrek alâ Sahîhain(I-V)*. Dâru'l-Harâmeyn. Kahire. 1997. III. 84; Gazâlî. *Mustasfâ*. II. 450; Şîrâzî. *el-Luma'*, 197.

⁵⁸² Tirmizî, İman 25; Ebû Dâvud. Sünnet 197-198; Şâtübî. *Muvafakât*, IV, 449.

⁵⁸³ Hadsin senesinde bulunan Ebû Muaviye'nin tek kalması ve İbn Mübarek'in İsmâil'den rivâyetinin bilinmemesi sebebiyle hadîsin zayıf olduğu zikredilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Aclûnî, II. 177;Şâtübî, *Muvafakât*, IV, 450.

⁵⁸⁴ Serahsî. Usûl. II,109; Debûsî. *Takvim*. 256; Şîrâzî. *el-Luma'*, 197; Âmidî, *İhkâm*, IV. 186; Şâtübî. IV. 449-450.

sahâbî kavlini re'ye takdim etmek, haber-i vâhidi kıyasa takdim etmek konumundadır.⁵⁸⁵

10. Onların görüşleri re'yden sadır olsa bile, onların re'ylere, başkalarının re'yelerinden daha kuvvetlidir. Çünkü onlar Resulullah'ın hadîselerin hükümlerini beyan yöntemlerine şahit olmuşlardır. Aynı zamanda hakkında nass inen durumlara şahit olmuşlardır⁵⁸⁶

11. Sahâbe kavlini hüccet kabul edenler, karşıt görüşte olanların delilleri karşısında da akıl yürüterek cevaplar vermişlerdir. Ebu Said el-Berdâî, sahâbe kavline karşı olanların delil olarak ileri sürdüğü iki âyeti "*Ey akıl sahipleri ibret alın*"⁵⁸⁷ ve "*Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a Resulüne götürün*"⁵⁸⁸ ele alarak, her iki âyetin sahâbe kavlinin hüccet olmadığı konusunda delil olamayacağını söyler. Berdâî'ye göre Haşr suresindeki âyet delil olamaz. Çünkü, sahâbe kavlinin böyle sunulması ibret alma şekillerinden biridir, bu durum ise iki delilden kuvveti fazla olanı tercih etmektir. Nisa suresindeki âyet de delil olamaz. Çünkü, sahâbe fetvasının kıyasa takdim edilmesi, hükmü Allah ve Resulüne götürmektir.⁵⁸⁹

12. Kitap ve Sünnet'te hükmü bulunmayan bir konuda sahâbeden bir görüş naklediliyorsa, bunun için iki ihtimal vardır. Ya sahâbe bu sözü Hz. Peygamberden işitmiştir ki bu takdirde bu görüş sünnet olur. Sünnetin hüccet olarak kullanılmasında zaten bir beis yoktur. Ya da sahâbe o görüşü kendi içtihadıyla söylemiştir. Bu durumda da ashabın, Peygambere yakınlığı, vahyin nüzul ortamını çok iyi bilmeleri sebebiyle, sözlerin manalarını bilen, ilahi vahyin ve Hz. Peygamberin maksatlarını anlayan kişiler olarak içtihadının üstün olduğunu inkar edemeyiz. Ayrıca ashaptan gelen tek bir

⁵⁸⁵ Pezdevî, *Usûl*, 236.

⁵⁸⁶ Serahsî, *Usûl*, II.108:Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, 347-348.

⁵⁸⁷ Haşr, 59 / 2

⁵⁸⁸ Nisa, 5 / 59

⁵⁸⁹ Duman, *Fıkıh Usûlü Derleri*, 120.

görüşü bile yalana hamletmek caiz değildir. Zira, nassların ve nasslar yoluyla dinin bize ulaşması ancak onların rivâyetleriyle mümkün olmuştur. Onların görüşlerini yalana hamletmek ise, onların fasık olduklarını söylemek olur.⁵⁹⁰

13. Sahâbenin çoğu fesahat ehlindedir. Onlar Kur'ân'ın indirilişine ve te'vîl edilmesine şahit oldular. Şâyet onlar Hz. Peygamber'den bir şeyin emir yada nehiy olduğuna dair rivâyette bulunurlarsa bu hakikate hamledilir. Bu açıdan sahâbe kavli uyulması gereken bir hüccettir.⁵⁹¹
14. Allah, Kur'ân, İncil ve Tevrat'ta sahâbeyi övmüştür. Aynı şekilde sahâbe Hz. Peygamber'in dilinde de sonrakilere nasip olmayan bir övgüye mazhar olmuştur. Onlar sünneti bize aktardılar. Vahyin inişine bizzat şahit oldular. Hz. Peygamber'in umumen ve hususen neyi irade ettiğini bildiler. Sünnet hususunda bizim bildiğimiz bilmediğimiz herşeyi onlar bize bildiler. İlmî kendisinden istinbat edildiği bütün aklî naklî hissî işlere onlar vakıf oldular. Bu yüzden onların görüşü hüccet olarak bizim görüşümüzden ileri bir seviyededir.⁵⁹²
15. Sahâbînin kavlinin hüccet olduğu noktasında icmâ hasıl olmuştur. Rivâyete göre Abdurrahman b. Afv, iki şeyhe iktida etmek şartıyla önce Hz. Alî'yi hilafete aday gösterdi. Hz. Alî bu şartı kabul etmeyince, Abdurrahman b. Avf bu sefer Hz. Osman'ı hilafete aday gösterdi. Hiçkimse bu durumu kötülemedi. Bu konuda icmâ gerçekleşti.⁵⁹³
16. Sahâbe kavlinin hüccet olarak kabul edilmesinin bir başka gerekçesi sahâbeye izafe edilen sözlerin(mevkuf hadîs) hadîs olma ihtimalidir. Sahâbe hadîs rivâyeti konusunda çok titiz davrandığı ve bu konuda yanlış anlamalardan şiddetle kaçındığı için bazen Hz. Peygamber'e ait hadîsleri kendi aralarında

⁵⁹⁰ Ebû Zehre. *Ebû Hanîfe*, 347-348.

⁵⁹¹ Ebû Ya'lâ, *Udde*, III, 1003.

⁵⁹² İbn Kayyım, II, 150.

⁵⁹³ Âmidî, *İhkâm*, IV, 186.

muzakere ederken söz konusu hassasiyetlerden dolayı hadîsleri Hz. Peygamber'e izafe etmekten kaçınırlardı.⁵⁹⁴ Bu durumu İbn Kayyım şöyle açıklar: "Sahâbîlerin hal ve yaşayışını bilmeyenler, herhangi bir olay hakkında sahâbeler bir şey bilselerdi, onu rivâyet ederlerdi derler. Halbuki sahâbeler Hz. Peygamber'den bir şey rivâyet ederlerken fazla veya eksik yaparız diye korkarlardı. Rasulullah'tan işittikleri şeyleri kendi aralarında defalarca konuştukları halde, onu Hz. Peygamber'den işittiklerini açıklamazlar ve (Hz. Peygamber şöyle buyurdu) demezlerdi."⁵⁹⁵

1.3. Sahâbe Kavlini Hüccet Olarak Kabul Etmeyenler ve Delilleri

Kavl-i cedîdinde İmam Şafiî,⁵⁹⁶ Kerhî (ö. h. 340),⁵⁹⁷ Mutezilî alim Ebü'l Hüseyin el-Basrî (ö. h. 432)⁵⁹⁸ İbn Hazm (ö. h. 456)⁵⁹⁹, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. h. 478)⁶⁰⁰, Gazâlî (ö. h. 505)⁶⁰¹, Hanbelî usûlcü İbn Akil (ö. h.

⁵⁹⁴ Toksarı, Ali, "Hadîs İlmi Açısından Sahâbî Kavli ve Değeri". Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, 1985, S. 2. 345.

⁵⁹⁵ İbn Kayyım, IV, 129.

⁵⁹⁶ Yeni görüşünde Şafiî, kıyasla bilinmeyen hususlarda bile sahâbe kavlinin taklid edilemeyeceğini belirtir. Abdulazîz Buhârî, III, 217.

⁵⁹⁷ Kerhî'ye göre sadece kıyasla bilinmeyen hususlarda sahâbenin kavliyle hareket etmek vaciptir. Ona göre kıyasa açık alanlarda iki görüşün doğruluğa ihtimalinden dolayı sahâbe kavli taklid edilmez. Kerhî, Ebû Yusuûf tarafından kabul edilen sahâbenin kavliyle kıyasın terki hususuna şiddetle karşı çıkar. Serahsî, *Usûl*, II, 105;Pezdevî, III, 927;Debûsî, 256; Abdulazîz Buhârî, III, 217; Habbâzî, 266;Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, 345; İzmirî, 148;Atar, 93.

⁵⁹⁸ Ebû Hüseyin, *Mu'temed*, II, 172-174; Apaydın, "Sahabî Kavli", 502.

⁵⁹⁹ İbn Hazm'e göre sahâbinin görüşü dinde hüccet değildir. Sahâbe hiçbir şekilde taklid edilemez. İbn Hazm, *İhkâm*, VI, 73-74;Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 567.

⁶⁰⁰ Cüveynî sahâbe kavlini delil olarak kabul etmemekle birlikte, sahâbe kavlini semaya dayalı olan ve kesinlik ifade eden hususlarda delil olarak kabul etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Cüveynî, *Burhân*, II, 1359; Apaydın, "Sahabî Kavli", 503.

513)⁶⁰², Fahreddin er-Râzî (ö. h. 544)⁶⁰³, Âmidî (ö. h. 631)⁶⁰⁴, İbn Hâcib (ö. h. 643), Beyzâvî (ö. h. 685)⁶⁰⁵, Şevkânî (ö. h. 1250)⁶⁰⁶ gibi âlimlerin aralarında bulunduğu bir kesime göre sahâbî kavli mutlak olarak hüccet değildir. Bu âlimlere göre sahâbî de bir insandır, hata edebilir. Dolayısıyla bunların her görüşü hüccet olarak kabul edilemez.⁶⁰⁷ Eşârilerin, Mu'tezîlenin ve sonraki dönem Hanefîlerin görüşü de bu şekildedir.⁶⁰⁸

Sahâbî kavlini hüccet olarak kabul edenler bir takım aklî ve naklî deliller ileri sürdüğü gibi, sahâbe kavlini hüccet olarak kabul etmeyenler de bir takım deliller ileri sürmüşlerdir. Onların delillerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Allah Kur'ân'da şöyle buyuruyor: " *Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı,*

⁶⁰¹ Gazâlî sahâbî kavlini mevhum deliller kısmında zikrediyor. Ona göre sahâbî kavli ne mutlak olarak ne dört halifenin ittifakı şeklinde ne de kıyasa aykırı olması halinde hüccettir. Geniş bilgi için bkz. Gazâlî, *Mustasfâ*. II, 450; Apaydın, "Sahabî Kavli", 502.

⁶⁰² İbn Akil'e göre Sahabî kavlinin terk edilmesi veya alınması delil olmaksızın caiz değildir. Bu hususta delisiz hareket etmek taklîd sayılmaktadır. Ayrıca, ona göre eğer bir konuda iki farklı sahâbî kavli varsa müctehit olan birinin onlardan birisini alması da taklîd sayılmaktadır. İbn Akil, . Alî b. Akil b. Muhammed el-Bağdadî el-Hanbelî. *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh(I-V)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Muessetu'l Risâle. Beyrut, 1999 V, 228; Apaydın, "Sahabî Kavli", 502.

⁶⁰³ Râzî. IV, 174.

⁶⁰⁴ Âmidî, *İhkâm*. IV, 182-184.

⁶⁰⁵ Beyzâvî'ye göre kıyasla bilinmeyen hususlarda olsa bile sahâbe kavli taklid edilemez. Ona göre sahâbe arasında bir sahâbenin başka bir sahâbeye muhalefet etme hususunda icmâ hâsıl olmuştur. Abdulazîz Buharî. III, 217; Cezerî. Şemseddîn Muhammed b. Yusuf. *Mi'râcu'l-Minhâc Şerhî Minhâci'l-Vusûl ile 'İlm(I-II)*, thk. Şabân Muhammed İsmâîl. Kahire, 1993. II, 240.

⁶⁰⁶ Şevkânî sahâbî kavlini delil olarak kabul etmemektedir. Ona göre dört halifenin icmâsı ile gerçekleşen sahâbî kavli de hüccet değildir. Geniş bilgi için bkz. Şevkânî, II, 394.

⁶⁰⁷ İzmirli, 147; Atar, 93.

⁶⁰⁸ Ebû Huseyin, *Mu'temed*. II, 172-174; İzmirli, 147.

*hem de netice bakımından daha güzeldir.*⁶⁰⁹ Burada bir hususta tartışma çıktığı zaman onun Allah'a ve Hz. Peygamber'e arzedilmesi emrediliyor. Burada meselelerin sahâbeye arzından bahsedilmiyor. Dolayısıyla meselelerin sahâbeye arzedilmemesi vacibin terki sayılmaz.⁶¹⁰

2. Bazılarının müçtehid sahâbelerin bir diğer müçtehid sahâbelere muhalefet etmesinin mübahlığı üzerine icmâin hâsıl olduğunu iddia etmeleri sahâbî kavlinin uyulması vacip olan bir delil olmadığını göstermektedir. Zira, bütün sahâbenin tek bir sahâbenin görüşü üzerinde ittifak etmesi muhaldir.⁶¹¹
3. Sahâbenin içtihad ehlinde olması onların içtihad noktasında hata etmeye müsait olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sahâbe veya tabiîn olan müctehitlerin bir sahâbenin görüşüyle amel etmesi vacip değildir.⁶¹²
4. Muaz hadîsi diye meşhur olan hadîs sahâbenin görüşünün hüccet olmadığına delil olarak öne sürülmüştür. Buna göre, Kur'ân ve sünnetin olmadığı yerde sahâbe görüşüyle değil re'yle amel edilir.⁶¹³
5. Hz. Ömer'den gelen bir rivâyet sahâbe kavlinin delil olmağını göstermektedir. Rivâyete göre Hz. Ömer bir amile şöyle talimat vermiştir: "Önce Allah'ın kitabıyla, sonra sünnet ile fetva ver. Daha sonra re'yle hareket et." Burada Hz. Ömer Kur'ân ve sünnetten sonra benim re'yimle hareket dememiştir. Bu da sahâbî kavlinin hüccet olmadığını göstermektedir.⁶¹⁴
6. Sahâbenin görüşü ne vahiy yönünden ne de sabit olan şeriatın usûllü açısından hüccettir. Bu da sahâbenin görüşünün hataya açık olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bazısı bazısına muhalefet edebiliyordu. Bazıları kendi görüşünden dönüp

⁶⁰⁹ Nisâ. 4/59.

⁶¹⁰ Serahsî, *Usûl*, II. 106; Âmidî, *İhkâm*. IV. 182-183

⁶¹¹ Âmidî, *İhkâm*. IV. 183

⁶¹² Âmidî, *İhkâm*. IV. 183

⁶¹³ Serahsî, *Usûl*. II, 107.

⁶¹⁴ Debûsî. 256.

başka sahâbenin görüşüne uyabiliyordu. Meselâ İbn Mesud bir defasında şöyle demiştir: “Eğer hata edersem şeytandandır” Bu da sahâbenin görüşünün hataya açık olduğunu göstermektedir. Hataya açık olan görüşün hüccet olması mümkün değildir.⁶¹⁵

7. İctihad ve re'ye başvurmanın yolunu açan “Akıl sahipleri ibret alın”⁶¹⁶ mealindeki âyet sahabî kavlinin kıyasa takdim edilmemesi yönünde değenlendirmelere tabi tutulmuştur. Buna göre âyette geçen “ibret alın” ifadesi kıyasın bir delil olduğunu göstermektedir. Sahabî sözünü kıyasın önüne geçirmek emre aykırıdır. Aynı şekilde sahabinin yaptığı bir istidlâli öne almayı gerektirecek bir âyette de mevcut değildir.⁶¹⁷
8. Sahabe kendi zamanında birbirine muhalefet edebiliyordu. Hiçbirinin fetvası diğerini bağlamıyordu. Nitekim Hz. Ebû Bekîr ve Hz. Ömer, kendilerine içtihat etmek suretiyle muhalefet edenleri tenkit etmemiş, aksine içtihadî konularda her müctehidin kendi içtihadına tâbi olması gerektiğini belirtmişlerdir.⁶¹⁸ Bu durum, bir sahâbenin fetvası diğer bir sahâbe için bağlayıcı olmadığını ve sahâbeden sonra gelen nesil için de bağlayıcı olmadığını göstermektedir.⁶¹⁹
9. Sahâbe kavlinin hüccet olduğuna delîl gösterilen hadîsler farklı şekilde yorumlanıp, sahâbenin görüşüne delil olmayacağı ileri sürülmüştür. Meselâ, “Ümmetim yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz⁶²⁰” hadîsindeki uymanın takva ve ahlak yönünde olduğu, “Benden sonrakilere uyun” hadîsi hilafete ya da onların iktida etmeye ehil olduğuna işaret ettiği

⁶¹⁵ Pezdevî. *Usûl*, 236; Abdulazîz Buharî. III. 220-221; Cüveynî. *Burhân* . II. 1358-1359; Debûsî, 257; Gazâlî. *Mustasfâ*. II. 451; Apaydın. “Sahâbî Kavli”. 502.

⁶¹⁶ Haşr, 59/2

⁶¹⁷ Serahsî. *Usûl*. II. 106; Apaydın, “Sahâbî Kavli”. 502.

⁶¹⁸ Gazâlî. *Mustasfâ*, II. 451-452.

⁶¹⁹ Cüveynî, *Burhân*. II. 1358-1359.

⁶²⁰ Aclûnî. *Keşfu'l-Hafâ (I-II)*, I, 118.

belirtilmiştir.⁶²¹ Sahâbeyi öven âyet ve hadîsler onların sözlerinin hüccet olduğunu belirtmek için değil, onları senâ etmek içindir.⁶²² Ayrıca sahâbeye uymayı isteyen hadîsler, sahâbe döneminde yaşayan avama yönelik olduğu; fetva yönünde avamın dilediği sahâbeye uymayı belitmek için varid olduğu zikedilmektedir.⁶²³

10. Sahâbe kavlini hüccet olarak kabul etmeyenlere göre “*Benim sünnetime ve benden sonra Raşit halifelerin sünnetine bağlı kalınız*”⁶²⁴ hadîsine göre hareket etmek mümkün değildir. Zira, halifeler arasında çeşitli hususlarda derin ihtilaflar meydana gelmiştir. Birbirinden ayırmaksızın bütün halifelerin görüşleriyle hareket etmek, zıtları bir araya toplamak olur ki bu da mümkün değildir.⁶²⁵ Halifelere ittibayı emreden söz konusu hadîs halifelerin emirlerine ve uygulamalarına uymayı yada onlara takva ve yaşayış yönünde benzemeyi ifade etmek için varid olmuştur.⁶²⁶

11. Sahâbî kavlinin kıyasa aykırı olması halinde de hüccet değildir. Bu durum sahâbî kavlinin ancak haber olması halinde hüccet olabileceğinin itirafı sayılır. Ayrıca, sahâbenin kıyasa aykırı düşen sözü, bunu doğrudan Hz. Peygamber’den duyduğuna delâlet etmez. Tam tersine, sahâbî delil zannettiği zayıf bir delilden hareketle bir sözü söylemiş ve hataya düşmüş olabilir.⁶²⁷

Sahâbe kavlini hüccet olarak kabul edenle aksini iddia edenlerin hemen hemen benzer âyet ve hadîslerden hareket ettiği görülmektedir. Sahâbe kavlini hüccet olarak kabul edenler, sahâbeye yönelik övgü ifade eden âyet ve hadîsleri

⁶²¹ Cüveynî. *Burhân*. II, 1359.

⁶²² İbn Hazm, *İhkâm*. VI. 60-76; Şevkânî. II. 394.

⁶²³ Serahsî, *Usûl*, II. 107; Gazâlî, *Mustasfâ*. II. 452.

⁶²⁴ Tirmizî, *İlim*. 12; Ebû Dâvud, *Sünnet*. 34; İbn Mace, *Mukaddime*. 42; Debûsî. 256; Şirâzî. *e-Luma'*, 196.

⁶²⁵ İbn Hazm, *İhkâm*, VI. 74.

⁶²⁶ Gazâlî, *Mustasfâ*. II, 453-454.

⁶²⁷ Gazâlî. *Mustasfâ*. II, 453-455.

kendi argümanları için delil olarak sunabildiği gibi, tam aksini savunanlar da aynı aynı ayet ve hadîsleri argümanları için delil olarak ileri sürmüşlerdir. İki kesimin arasında göze çarpan tek fark hadîslere ya da ayetlere yaklaşım farklılığıdır.

2. İMAM MÂLİK'İN SAHÂBE KAVLİNE YAKLAŞIMI

2.1. İmam Mâlik'in Fıkıh Usûlünde Sahâbî Kavlinin Yeri

İmam Mâlik'in öğreniminin ve çalışmalarının ilk yıllarında sahâbe fetvalarını, istinbat ettikleri meseleleri öğrenmeğe çok meraklı olması; bu merak sebebiyle Abdullah b. Ömer'in fetvalarını, azadlısı Nâfî'den öğrenmeğe önem vermesi sahâbe kavlinin onun için çok önemli olduğunu göstermektedir.⁶²⁸ Nitekim İmam Mâlik'in aynı sebepten dolayı Medîne'nin yedi fâkihi olarak bilinen Fukaha-i Seb'a'dan ilim aldığı; onlara sahâbenin fetvaları hususunda soru sorduğu, ayrıca aynı hassasiyetten dolayı Zeyd b. Sabit, Hz. Aişe gibi sahabîlerin fetvası konusunda uzman olduğu zikredilmektedir.⁶²⁹

İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbe kavlinin yerini ve hem sıralama hem keyfiyeti açısından konumunu belirleyebilmek için öncelikle bu delilin İmam Mâlik'in başvurduğu diğer deliller arasındaki yerine bakmak gereklidir. Buna göre İmâm Mâlik, herhangi bir meselenin hükmünü araştırırken öncelikle sırasıyla Kur'ân⁶³⁰, sünnet⁶³¹ ve icmâ'a⁶³² başvurmaktadır. Bunlardan bir hüküm bulmadığı zaman kıyasa müracat etmektedir.⁶³³

⁶²⁸Ebû Zehre, *Mâlik*, 328; Özel, 511.

⁶²⁹Ebû Zehre, *Mâlik*, 328-329; Özel, "Mâlik b. Enes", 511.

⁶³⁰Zehra, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 424; Hudarî, 241; Kattân, 352; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 412; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 133; Atar, 405;

⁶³¹Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 425; Hudarî, 241; Kattân, 353; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 414; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 184; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 133; Atar, 405;

Zikredilen bu dört delil, genelde İmam Mâlik'in aslî delilleri olarak zikredilmektedir. Bu delillerden sonra zikredilen amel-i ehl-i Medîne ise fer'î delillerin başında zikredilmektedir.⁶³⁴

İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbî kavli aslî delillerden ve fer'î delillerin ilki olan Amel-i Ehl-i Medîne'den sonra bazen altıncı sırada bazen de dördüncü sırada yer alan kıyas delilinin yerine dördüncü sırada zikredilmektedir.⁶³⁵ İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde Sâhabe kavli bazen de müstakil bir delil olarak değil sünnet içinde telakki edilmektedir.⁶³⁶

İmam Mâlik Muvatta'da âyetlere, hadîslere yer verdiği gibi sahâbe kavline ve fetvalarına da yer vermiştir. Mâlik Muvatta'nın içeriğiyle ilgili olarak şöyle der: "Kitabımda olan Hz. Peygamber'in hadîsleri, sahâbenin sözleri, tabiînin sözleri ve fetvalardır."⁶³⁷ İmam Mâlik'in Muvatta'da 600 müsned hadîse karşılık 613 sahâbe fetvasına yer vermesi, hem onun sahâbe kavliyle amel ettiğini hem de sahâbe kavlinin sünnetten bağımsız ya da onu destekleyen bir delil olarak kabul ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.⁶³⁸

Denilebilir ki Mâlik'in fıkıhında sahâbe kavli, subutu kat'î olan Kur'ân, hadîs ve bazen Medîne'nin bazen de ümmetin ittifakıyla meydana gelmiş icmâdan aşağı; içtihadı açık alanlar olan kıyas, istihsan, sedd-i zeria gibi delillerden üstün bir mertebede yer almaktadır. Özetle Mâlik'in fıkıh usûlünde

⁶³² Râzî, IV, 162; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusul*, 226; Atar, 405.

⁶³³ Kadî İyâz, I, 76, 94; Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 417; Hudarî, 241-43.

⁶³⁴ Zeydan, *Medhâl*, 163.

⁶³⁵ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Mezahibi'l-İslâmî*, II, 427; Ebû Zehre, *Mezhepler Tarihi*, 416; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405.

⁶³⁶ Hafîf, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, 263; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134.

⁶³⁷ Kadî İyâz, I, 192; Hâlidî, İsmâil, "Muhtevâ Muvattâi'l-İmam Mâlik ve Menhecuhu fi'l-Hadîs". *Hadîs Tedkikleri Dergisi*, V, S. 1, (101-116), y. y., 2007, 101.

⁶³⁸ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213; Zehra, *Mâlik*, 330-331; Toksarı, 354.

Sahâbe kavli subutunun zayıflığı ya da sağlamlığına göre delillerin sıralanması açısından konum değiştirmektedir.

2.2. İmam Mâlik'e Göre Sahâbî Kavlinin Delil Değeri

Sahâbe kavlinin İmam Mâlik'e göre hüccet olup olmadığı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birincisine göre sahâbe kavli, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir.⁶³⁹ Bu görüş sahiplerine göre İmâm Mâlik, sahâbe kavlini mutlak hüccet olarak kabul eden Pezdevî, Serahsî, Ebü Bekir el-Cassas gibi âlimlerin oluşturduğu grubun içerisinde sayılmaktadır.⁶⁴⁰

Diğer bir görüşe göre İmam Mâlik, kıyasa ve Amel-i Ehl-i Medîne'ye aykırı olan haber-i vâhid ile amel etmediği için kıyasa ve Amel-i Ehl-i Medîne'ye aykırı olan durumlarda sahâbe kavlini hüccet olarak kabul etmez. Bu görüşe göre sahâbe kavli haber-i vâhid konumunda olup, kıyasa da takdim edilmemektedir.⁶⁴¹

Esasen bu görüş Kâdî Abdulvahhâb⁶⁴²'a nisbet edilmektedir. Abdulvahhâb'a nisbet edilen bu görüş Zerkeşî tarafından şöyle nakledilmektedir:

“Abdulvahhâb, sahâbe kavlinin mutlak olarak hüccet olmadığı

⁶³⁹Serahsî, *Usûl*. II, 106; Abdulazîz Buharî, III, 217; Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Ebû Zehre, *Tarihü Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 428; Ebû Zehre, *Mâlik*, 328; ; Kattân, 353; Hudarî, 241-242; İzmirli, 147; Karaman, *İslam Hukunda İctihad*, 134; Atar, 405; Apaydın, “Sahâbî Kâvli”, 501.

⁶⁴⁰ Atar, 93.

⁶⁴¹ Apaydın, “IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler”, 380.

⁶⁴² Tam adı, Kadı Ebu Muhammed Adulvahhâb b. Alî b. Nasr b. Ahmed b. Harun b. Mâlik b. Tavk e-Teğlebî el-Bağdâdî'dir. Önemli Mâlikî fakihlerindendir. Hicrî 422 yılında vefat etmiştir. Hallikan, III, 219.

hususundaki görüşünün sahih olduğunu ve bunu Mâlik'in görüşünün gerektirdiğini iddia eder. Çünkü Mâlik içtihadın vucubiyetini ve sahih bir nazarın gerektirdiği ittibâyı kabul etmektedir. Mâlik der ki: Sahâbenin ihtilafında sınır yoktur. Sahâbenin ihtilafında ya hata ya da sevab vardır.”⁶⁴³

Abdulvahhâb'a nisbet edilen yukarıdaki görüşün sadece sahâbe arasındaki ihtilafı konular için söz konusu olduğu görülmektedir. Zira, doğrudan Mâlik'e izafe edilen “Sahâbenin ihtilafında ya hata ya da sevab vardır.” cümlesi başka bir kaynakta daha zikredilmektedir. Söz konusu eserde şu ifadeler yer almaktadır: “Eşheb şöyle dedi: Mâlik'e ashâb arasındaki ihtilaf hakkında soruldu. O da şöyle dedi:” Ya sevabdır ya da hata. Bu konuda araştır.”⁶⁴⁴ “Mâlik İbn Kâsım'a hitaben sahâbenin ihtilafı konusunda şöyle dedi: “Hatadır ya da sevabdır. Sana düşen bu hususta içtihat etmektir.”⁶⁴⁵

Sahâbe arasındaki ihtilaf konusunda İmam Mâlik'in içtihat etmeyi uygun görmesinin gerekçesi, hakkında ihtilaf edilen hususun sadece bir hükme ihtimali olmasıdır. Hakkında ihtilaf edilen husus aynı anda hem doğruya hem hataya ihtimali yoktur. Bu konuda İmam Mâlik şöyle der: “Hak (doğru) ancak bir tanesindedir. İki ihtilafı konunun aynı anda doğru olması mümkün değildir. Hak ve doğruluk sadece birisindedir.”⁶⁴⁶

İmam Mâlik sahâbe kavliyle her durumda amel ettiği söylenemez. İmam Mâlik bazen kıyasa bazen de Amel-i Ehl-i Medîne'ye aykırı olmasından dolayı sahâbe kavliyle amel etmemiştir.⁶⁴⁷ Mesalâ İmam Mâlik amele aykırı olduğu için rızası olmadan bir adamın malının devlet eliyle satın alınması konusunda Hz.

⁶⁴³ Zekeşî, *Bahrü'l-Muhît*. III, 145; Zekeşî'den naklen: Şa'lân, II, 1114.

⁶⁴⁴ Abdilber, *Câmiu Beyâni'i-İlm*, II, 905

⁶⁴⁵ Abdilber, *Câmiu Beyâni'i-İlm*, II, 906.

⁶⁴⁶ Abdilber, *Câmiu Beyâni'i-İlm*, II, 922.

⁶⁴⁷ Bâcî, *İhkâm*. 427; Şa'lân, II, 1116.

Ömer'in sözüyle amel etmez.⁶⁴⁸ Yine, İmam Mâlik hayvanlara karşı işlenen cinâyette ödenecek tazminatın miktarı hususunda, hayvanın değerinin dörtte birini uygun gören Hz. Ömer'in fetvasını kıyasa aykırı bulmuştur.⁶⁴⁹ Mâlik bu durumu mala karşı işlenen suça kıyas edip, söz konusu suç malın kıymetinden ne kadar eksiltiyorsa o kadar tazminat ödenmesi gerekli fikrini ileri sürmektedir.⁶⁵⁰

İmam Mâlik bazı durumlarda sahâbe kavliyle amel etmediği vaki olsa bile Kâdı Abdulvahhâb'ın iddia ettiği gibi sahâbe kavlinin Mâlik'e göre mutlak olarak hüccet olmadığı hususu eleştiriye uğramıştır.⁶⁵¹ İmam Mâlik çoğu müctehid gibi bazen sahâbe kavlini haber-i vâhid konumunda görüp redetmekle birlikte onun sahâbe kavlini toptan reddettiği iddia edilmemektedir.⁶⁵²

Bir diğer görüşe göre İmam Mâlik sahâbenin sözünü ancak nakil ile bilinebilecek olan bir meselede hüccet kabul etmektedir.⁶⁵³ Mâlik'in sahâbelerin icmâsına ve onların görüşlerinden güzel gördüklerine tabi olduğu belirtilmektedir.⁶⁵⁴

Bir başka görüşe göre İmam Mâlik, sahâbe kavlini en genel manada amel edilmesi vacip olan bir hadîs olarak kabul etmektedir.⁶⁵⁵

Ömer b. Abdülaziz'in; "Hz. Peygamber ve ondan sonra emir sahipleri sünnetler ortaya koydular... Kim onların koyduğu sünnetlere iktidâ ederse hidâyet bulur... Kim de bu sünnetlere muhalefet ederse, müminlerin yolundan başka bir yola uymuş olur. Allah onu yüz çevirdiği şeyle baş başa bırakır ve onu cehenneme atar. Cehennem ne kötü bir gidiş yeridir" dediği, bu sözün İmam Mâlik tarafından beğenildiği rivâyet

⁶⁴⁸ Mâlik, *Müdevvene*, IV, 385; Şa'lân, II, 1116.

⁶⁴⁹ İbn Rüşd, *Bidaye*, II, 271.

⁶⁵⁰ Apaydın, "IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler", 393.

⁶⁵¹ Zekeşî, *Bahrü'l-Muhît*, III, 145.

⁶⁵² Şa'lân, II, 1114.

⁶⁵³ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), II, 138; Bâcî, *Müntekâ*, V, 128-129.

⁶⁵⁴ Ebû Zehre, *Tarîhu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 467; Hafîf, *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, 263.

⁶⁵⁵ Ebû Zehre, *Mâlik*, 328-329; Özen, 511.

edilmekte ve Mâlik'in bu rivâyete dayanarak sahâbilerin uygulamalarını sünnet olarak gördüğü ifade edilmektedir.⁶⁵⁶

Mâlik'in sahâbe kavlini hadîs statüsünde değerlendirmesinin nedenlerinden biri olarak, sahâbenin çoğu durumda Hz. Peygamber'e yalan isnad etmek korkusuyla hadîsleri Rasullah'a izafe etmeksizin kendi görüşüymüş gibi nakletmeleri olduğu söylenebilir.⁶⁵⁷

İnam Mâlik'in sahebe kavlini hadîs kategorisinde görmesinin doğal sonucu olarak, kimi durumlarda sahâbe kavli ile hadîs çeliştiğinde sahâbe kavlini hadîse tercih ettiği vaki olmuştur. Onun sahâbe kavlini hadîse tercih etmesinin re'yi nassa tercih etmek olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Bu olsa olsa Mâlik'in sahâbeden gelen hadîse aykırı sözün de Peygamber'e izafe edilmeksizin nakledilen bir hadîs olarak gördüğünün delili olarak kabul edilebilir. Temelde Mâlik, sahâbe görüşünü sünnet olarak gördüğü için bu noktada söz konusu olan, daha güçlü rivâyetin daha zayıf rivâyete tercih edilmesidir.⁶⁵⁸

İmam Mâlik'in sahâbe kavlini sünnet gibi değerlendirmesinin altında yatan ana nedenin İmam Mâlik yaşadığı dönemde hadîs usûlü ve fıkıh usûlünü bugünkü anlamda tam teşekkül etmemiş olması ve İmâm Mâlik'in rivâyetlerin kime izafe edildiğinden ziyade rivâyet kanalının sağlamlığıyla ve konuya hakimiyetiyle ilgilenmesi olduğu söylenebilir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Şâtıbî, *Muvâfakât*, IV, 79;Ebû Zehre, *Mâlik*, 329.

⁶⁵⁷ İbn Kayyim, *İ'lâm*, IV, 147-148;Ebû Zehre, *Mâlik*, 265.

⁶⁵⁸ Özel, "Mâlik b. Enes" 511.

⁶⁵⁹ Bardakoğlu bu hususu şöyle açıklar: "Gerçekten de bazı Hanefilerin ve ayrıca Şianın, ilk usûl kitabını mezhep imamlarının yazdığı iddiası mevcutsa da, bugün için rahatlıkla ifade edebiliriz ki İslâm Hukuk Usûlünün ilk telif eseri İmam Şâfiînin er-Risâle'sidir. Fakat, gerek Ebû Hanîfe'nin, İmam Mâlik'in ve gerekse Muhammed Bâkır ve İmam Cafer'in ve diğerlerinin rey ve içtihadlarında bağlı oldukları ve takib ettikleri bir takım usûl ve esaslar mevcuttu, fakat telif ve tedvin edilmemişti." Bardakoğlu, Ali, *İslâm Hukunda Metodolojik İhtilaflar ve Sonuçları*, Kayseri, 1987, 21.

Sahâbe kavlinin İmam Mâlik tarafından sünnet gibi algılanmasının diğer bir gerekçesi Mâlik'in haberin kime ait olmasından ziyade kimin kanalıyla geldiğine daha çok dikkat etmesidir. Bizzat İmam Mâlik hakkında rivâyet edilen bazı bilgiler bu gerçeği doğrular niteliktedir. Mesâla, Abdurrahman b. Mehdî (ö. h. 198), "Hadîsin sıhhati konusunda hiç kimse Mâlik'e takdim edilemez."demektedir. Yine bu yönde Ebû Ömer'den, "İmam Mâlik şaz ilimleri terk etme hususunda insanların en şiddetlisiydi. İnsanların hallerini araştırma-eleştirme konusunda en hassasıydı. Hıfzetme konusunda o insanların güçlüsüydü." şeklinde bir görüş nakledilmektedir.⁶⁶⁰

Bu konuda bizzat İmam Mâlik'ten rivâyet edilen görüşler de vardır. Bunların bir kısmı şu şekildedir: "Bu beldede hadîs rivâyet eden birçok fazilet ve doğruluk ehline mülaki oldum. Fakat onlardan kesinlikle bir şey rivâyet etmedim. Ona niçin ya Ebâ Abdillah denildi. Dedi ki: Onlar ne rivâyet ettiklerinin farkında değillerdi."⁶⁶¹ "Bu ilim borç hükmündedir. Borcu kimden aldığınıza dikkat edin. Şu mescidin yanında "Fulan dedi", Resullah şöyle dedi" diye hadîs rivâyet eden yetmiş kişi gördüm. Ben onlardan bir şey almadım. Eğer onlardan biri şu beytu'l-malın başkanlığına tayin edilseydi, bu görevi hakkıyla yerine getirirdi. Fakat onlar bu ilmin (hadîs) gereğini yerine getirmezler."⁶⁶²

Bu rivâyetlerin Mâlik'in hadîsin kime izafe edildiğinden ziyade hadîsin kaynağının sağlamlığına ve hadis ilmine vukufiyetiyle ilgilendiğini göstermekte olduğu söylenebilir.

İmam Mâlik'in sahâbe kavillerini mücerred taklîd ve ittibâ etmek bağlamında değil de sünnet olarak ele alması, onun sahâbe kavline yaklaşımı noktasında İmam Şafiî ve Ebû Hanife'den farklı bir konumda olduğuna delalet

⁶⁶⁰ Abdilber, *Temhîd*, I, 65.

⁶⁶¹ Abdilber, *Temhîd*, I, 66.

⁶⁶² Abdilber, *Temhîd*, I, 67.

etmektedir. Zira, Ebû Hanife⁶⁶³ ve İmam Şafî⁶⁶⁴ sahâbe kavlini İmam Mâlik'in yaklaşımından farklı olarak taklîd ve ittibâ bağlamında ele almaktadır. Bu iki görüş arasında sahâbe kavlinin haber-i vâhide takdim edilip-edilmemesi hususunda önemli farklar vardır. İmam Mâlik Sahâbe kavillerini sünnet mesabesinde gördüğü için, tearuz halinde sahâbe kavlini haber-i vâhidlere tercih etmesine karşılık, İmam Şafî ve Ebû Hanife sahâbe kavlini mücerred taklîd ve ittiba' olarak kabul ettikleri için ancak hadîs olmadığı zaman sahâbe kavlini haber-i vâhide tercih etmektedirler.⁶⁶⁵ Mesela hac aylarında umre yapıp yapılmaması konusunda İmam Mâlik ve İmam Şafî'den iki farklı görüş rivâyet edilmektedir. Buna göre, Mâlik'e göre hac aylarında umre mekruhtur. İmam Mâlik, bu konuda Hz. Ömer'in kavlini alıyor, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği hadîsi almıyor.⁶⁶⁶ Mâlik'in dayandığı söz konusu rivâyet şu şekildedir:

“Mâlik İbni Şihab'dan O da Muhammed Abdullah b. Haris Nevfel'den, o diyor ki: Muâviye b. Ebû Süfyan'ın hac ettiği yıl, Sa'd b. Ebî Vakkas'la Dahhâk b. Kays'ı dinlendim. Onlar hac zamanı umre yapmayı müzakere ediyorlardı. Dahhak, “Bunu Allah'ın emrini bilmeyen yapar”, dedi. Sa'd,

⁶⁶³ Ebû Hanife'ye ait olan “Sahâbe kavlinde dilediğimi alır, dilediğimi terk ederim” şeklindeki ifadeler onun sahâbe kavlinde bir takım tercih unsurlarına başvurduğunu göstermektedir. Bu durum, Ebû Hanife'nin sahâbe kavlini sünnet zemininde değil, farklı görüşler arasında tercihi gerektiren ittiba edip-etmeme zemininde değerlendirdiğini göstermektedir. Abdilber, el-İntikâ, 142: Ünal, 82: Duman, Ali. “Ebû Hanife'nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fukaha Usûlünde'ki Rolü”. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi. Konya. 2009. S. 13, 86-87.

⁶⁶⁴ İmam Şâfî'ye göre sadece Hz. Peygamber'den rivâyetler sünnet konumundadır. Sünnet, merfû hadîslere dayanılarak tesbit edilmektedir. Hz. Peygamber'in sözünde aşağı mertebede bulunan hiçbir rivâyet, kıyas mahsulü içtihatlar sünnet olarak değerlendirilemez. İmam Şâfî, sahâbe kavline dayanılarak Hz. Peygamber'in sözünün terk edilmesini caiz görmez. Merfû hadîsle sabit olan sünnet bulunmayan hususlarda ona göre yapılması gereken şey aksi isbatlanana kadar bir sahabinin sözüne uymak(ittiba etmek)tir. Sahâbe Merfû hadîsle karşılaşınca kendi görüşlerinde rucu edebiliyorlardı. Geniş bilgi için bkz. İmam Şâfî, er-Risâle, 321; Aktepe, 237-238.

⁶⁶⁵ Ebû Zehre, *Mâlik*, 336-337.

⁶⁶⁶ Ebû Zehre, *Mâlik*, 337.

“Ey kardeş oğlu, çok kötü söyledin” dedi. Dahhak da “Hz. Ömer bunu nehyetti” dedi. Sa’d da “Bunu Hz. Peygamber yaptı, onunla beraber bizde yaptık.”⁶⁶⁷ dedi.⁶⁶⁸

İmam Mâlik bu rivâyeten hareketle, Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’i Sa’d’dan daha iyi bileceğini öne sürerek sahâbe kavlini, haber-i vâhid konumunda bulunan sünnete tercih etmiştir.⁶⁶⁹ İmam Şafî ise bu konuda haberi-i vâhidi sahâbe kavline tercih ederek hac aylarında umreyi güzel gördüğünü belirtir.⁶⁷⁰ Ümm’de geçen şu ifadeler bunun açık bir delilidir: “Şafî’ye hac mevsiminde umreyi sordum. İyidir, mekruh değildir, dedi. Bu konuda delilin nedir? dedim. Birkaç yönden sabit olan hadîsler” dedi.⁶⁷¹

İmam Mâlik sahâbe kavlini haber-i vâhid şeklinde subut bulmuş sünnete tercih etmesinden dolayı İmam Şafî tarafından eleştirilmiştir. Şafî’ye göre İmam Mâlik bu hususta aslı fer’in mevkiine, fer’i de aslın mevkiine koymuştur. Çünkü, Hz. Peygamber (S.A.V.)’in sözü asıl, sahâbinin sözü ise ona dayanan fer’dir.⁶⁷²

İmam Mâlik’in, sünnet olarak kabul ettiği sahâbe kavlinin bazı şartlar taşıdığı görülmektedir. Bu şartlar şöyle sıralanabilir: 1. Sahâbe kavlinin içtihadı dayanmaması. 2. Sahâbe kavlinin nakille ilgili olması. 3. Sahâbe kavlinin sahâbe indinde amel edilen bir hususla ilgili ya da öteden beri ehl-i ilmin iktida ettiği bir mesele olması. Bu şartları taşıyan sahâbî kavli İmam Mâlik’e göre sünnet mesabesindedir.⁶⁷³ Bunun için Mâlik, haccın bir kısım vecibelerini yerine getirirken, bâzı sahâbîlerin fetvalarına göre amel edip Hz. Peygamber (s.a.v.)’den

⁶⁶⁷ Söz konusu rivâyetin aynısına Leysî kanalıyla rivâyet edilen Muvatta’ nushasında rastlamadık. Tam aksine hac aylarında umreyi mubah gösteren rivâyetlere rastladık. Geniş bilgi için bkz. Mâlik, *Muvatta’* (Leys rivâyeti), I, 460-461.

⁶⁶⁸ Ebû Zehre, *Mâlik*, 337.

⁶⁶⁹ Şafî, *Ümm*, VIII, 761; Ebû Zehre, *Mâlik*, 337-338.

⁶⁷⁰ Şafî, *Ümm*, VIII, 761.

⁶⁷¹ Şafî, *Ümm*, VIII, 761.

⁶⁷² Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi’l-İslâmî*, II, 467; Ebû Zehre, *Mâlik*, 336-337.

⁶⁷³ Hafîf, *Esbâbu İhtilâfi’l-Fukahâ*, 263.

bu hususta rivâyet edilen bir hadisi terketmiştir. Çünkü bu sahâbîlerin, hac sırasında Hz. Peygamber'in emri olmaksızın herhangi bir fiili yapması imkânsızdır. Zira, hacc ile ilgili ibâdetler nakle dayanır ve başka türlü bilinemez.⁶⁷⁴

Mâlik'e göre sahâbenin re'yle yaptıkları ictehad da dine ve sahih sünnete en yakın olandır. Çünkü onlar vahyin inişi zamanında bulundular, onların sözü, sahih sünnet değilse de, sünnetin mana ve ruhuna yakın bir sözdür. Ayrıca Mâlik, sahâbe bir meselede ittifak etmişlerse, icmâ' olması itibariyle o meseleyi hüccet ve delil sayar, onlara tabi olur. Eğer sahâbe bir meselede ihtilaf etmişlerse o zaman sünnete en yakın olanı veya sahih \ kıyasa uygun düşeni alır. Eğer yalnız sahâbeden bir kavil naklolunmuşsa o sözü olduğu gibi alır. Mâlik'e göre sahâbenin içtihadı, sonraki dönem müçtehidlerin içtihadından daha hayırlıdır.⁶⁷⁵

Mâlik'in bazı hususlarda sadece içtihadı dayanan sahâbe kavline yer vermesi; aynı hususta merfû hadîsi zikretmemesi onun sahâbe içtihadını kendi içtihadından daha fazla önemseydiğini ve hüküm koymak için merfû hadîse ihtiyaç duymadığının delillerinden biridir. Mâlik'in rüyeti hilal meselesinde ihtilafı hususların birinde sadece Hz. Osman'a ait bir içtihadı yer vermesi ve akabinde de bu içtihadın lehine kanaat belirtmesi bu durumun bir örneğidir: "İmam Mâlik'den: Duyduğuma göre Osman b. Affan zamanında sabahtan hilâl görünmüş, fakat Hz. Osman orucunu bozmayarak akşama, güneş batıncaya kadar oruca devam etmiştir."⁶⁷⁶

İmam Mâlik, Hz. Osmân'a ait bu içtihadı zikrettikten sonra içtihadın lehine kanaatini şu şekilde belirtir:

"Şevval hilalini sadece kendisi gören kimse orucunu bozmasın. Çünkü

⁶⁷⁴Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*. II. 467.

⁶⁷⁵Ebû Zehre, *Mâlik*. 334.

⁶⁷⁶Mâlik, *Muvatta* (Leysî rivâyeti), I. 387.

ona inanmayanlar onu itham ederler. Kendileri hilâli gördüklerinde “biz hilâli gördük!” derler. Kim gündüzden Şevval hilâlini görürse orucunu bozmasın. O gün akşama kadar oruca devam etsin. Çünkü gördüğü hilâl ertesi günün hilâlidir⁶⁷⁷.”

İmam Mâlik'in sahâbe kavline önem vermesinin çeşitli sebepleri vardır. Zira, onlar, Muhacir ve Ensar'dan ilk Müslüman olanlar olup İslâm'a hizmet etmişlerdir. Allah, onlara uyanları medih ve sena etmiştir; onları Kur'ân'da övmüştür. Onlar, Hz. Peygamberin döneminde yaşadıkları için, vahyin nazil oluşuna şahitlik etmişlerdir. Hz. Peygamber'in emirlerini harfiyen yerine getirir; sünnet olanı beyan eder, kendileri de tâbi olurlar. Onlar bu dini en iyi bilenlerdir. Hz. Peygamberin sünnetini en iyi tanıyanlardır. Bu yüzden onların kavillerini almak, sünneti almaktır, ona uymaktır.⁶⁷⁸

2.3. İmam Mâlik'in Sahâbî Kavliyle İhticac Etmesi

Kadî Abdulvahhâb'dan rivâyet edilen iddia hariç, genel kanaate göre İmam Mâlik sahâbe kavlini hüccet olarak kabul etmiş ve sahâbe kavliyle amel etmeyi tercih etmiştir.⁶⁷⁹ Muvatta'da ve Müdevvene'de zikredilen sahâbe görüşleri bunun açık bir göstergesidir.⁶⁸⁰

Muvatta'da yer verilen sahâbe görüşlerinin içinde özellikle Hz. Ömer ve oğlu İbn Ömer'in fetvalarının çokluğu dikkat çekmektedir.⁶⁸¹ İmam Mâlik'in Muvatta'da zikredip amel ettiği sahâbe sözlerinin çoğunluğu Hz. Ömer⁶⁸² ve

⁶⁷⁷ Mâlik, *Muvatta* (Leysî rivâyeti), I, 387.

⁶⁷⁸ Ebû Zehre, *Mâlik*, 330.

⁶⁷⁹ Serahsî, II, 102; Abdulazîz Buhârî, III, 217; İbn Kayyim, IV, 120; Karâfî, *Tenkîh*, 445; Gazâlî, *Mustasfâ*, II, 450; Âmidî, *İhkâm*, IV, 182; Ebû Zehre, *Tarihu Mezâhibi'l-İslâmî*, II, 428; Ebû Zehre, *Mâlik*, 328; : Kattân, 353; Hudarî, 241-242; Şa'lân, II, 1117; İzmirî, 147; Karaman, *İslam Hukunda İçtihad*, 134; Atar, 405; Apaydın, “Sahâbî Kâvli”, 501; Çolak, 105.

⁶⁸⁰ Mâlik, *Müdevvene*, I, 156 vd.; İbn Kayyim, *İ'lâm*, IV, 120; Şa'lân, II, 1121.

⁶⁸¹ Simâin Hâlidî, 299; İsmâil Hâlidî, 101; Özel, 511.

⁶⁸² Mâlik, *Muvatta* (Leysî Rivâyeti), I, 6-7-8-9-12-20-21-24-26-36-40-41-45-49-50-72-82-102.

oğlu Abdullah'a⁶⁸³ aittir. Hz. Ömer ve oğlu Abdullah b. Ömer'den zikredilen görüş sayısı yaklaşık olarak ikiyüz atmış olmakla birlikte, diğer sahâbelerin tümünden zikredilen görüş sayısı yüz seksen civarındır.⁶⁸⁴

İmam Mâlik sahâbe sözlerini aktarmada farklı metodlar uygular. Bazı sahâbe sözlerini aktarırken amel ettiğine veya etmediğine dair yorum yapmaz. Mesala Hz. Ömer'in fetvasını içeren şu hadîsi aktardıktan sonra yorum yapmadan bir diğer hadîse geçer: "Abdullah b. Ömer'in âzadlısı Nâfi" der ki: Ömer b. el-Hattab (r.a.) valilerine şunu yazdı: "Bana göre en önemli vazifeniz namazdır. Kim onu vaktinde kılsa, dinini korumuş olur. Kim de namazlarını ihmal ederse, diğer vazifelerini haliyle daha çok ihmal eder." Hz. Ömer daha sonra da şunları yazdı:

"Öğle namazını, bir şeyin gölgesi fey-i zevalin dışında bir arşın oluşundan itibaren, gölgeniz bir misli oluncaya kadar kılın. İkinci namazını, henüz güneş yüksekte, beyazken kılın. Namazdan sonra, güneş batmadan önce bir atlının iki veya üç fersah gidebileceği kadar bir zaman olsun. Akşamı, güneş batınca kılın. Yatsıyı, kırmızılığın (akşam şafağının) kaybolmasından itibaren gecenin üçte birine kadar kılın. Yatsıyı kılmadan yatanların gözüne uyku girmesin. Yatsıyı kılmadan yatanların gözüne uyku girmesin. Yatsıyı kılmadan yatanların gözüne uyku girmesin! Sabah namazını, yıldızlar batmadan parlakken kılın."⁶⁸⁵

İmam Mâlik her ne kadar bazen sahâbe sözlerine olumlu veya olumsuz yönde yorum yapmasa da o aynı hükmü teyid edici hadîslerle kanaatini izhar etmeye çalışır. Mesala Hz. Ömer'in namaz vakitlerine dair yukarıdaki fetvasını kabul ettiğini belirtmemekle birlikte benzer hükmü taşıyan mütakip hadîsleri eserine alarak aynı hükmü kabul ettiğini gösterir.⁶⁸⁶ Nitekim İmam Mâlik'in namaz vakitlerine dair Hz. Ömer'in yukarıdaki fetvasını kabul ettiğine dair bir rivâyet

⁶⁸³ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), I, 13-22-25-34-38-43-47-52-56-65-76-81-86-91-95-104.

⁶⁸⁴ Şa'î'n. II, 1122.

⁶⁸⁵ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), 7 nolu hadîs, I, 37.

⁶⁸⁶ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), 7-8-9-10 nolu hadîsler, I, 37-38.

de Müdevvene'de zikredilmektedir.⁶⁸⁷

İmam Mâlik sahâbe kavline eserinde yer verirken takip ettiği bir diğer yöntem hadîs hakkında olumlu yada olumsuz yönde doğrudan kanaat belirtmesidir. Meselâ, yetimlerin mallarında zekât alınmasına dair Hz. Ömer ve Hz. Aişe'ye ait iki görüşü aktardıktan sonra, bu iki fetvayla amel ettiğini belirtmesi bunun açık bir örneğidir.⁶⁸⁸

İmam Mâlik sahâbe kavliyle ihticac ederken kullandığı bir diğer yöntem tercih ettiği hükmü gerçekçelendirme babında rivayet mahsulü olmaksızın yorum yapmaktır. İmam Mâlik Hz. Ömer'den rivayet edilen bir görüşe Muvatta'da yer verdikten sonra rivayetin çerçevesinde yorum yapması bu durumun bir örneğini teşkil etmektedir. Hz. Ömer'den aktarılan rivayet şu şekildedir: "Halid b. Eslem'den; Ömer b. Hattâb, bulutlu bir Ramazan gününde güneş battı, akşam oldu zannederek orucunu açtı. Biraz sonra bir adam gelerek: Mü'minlerin emiri! Güneş çıktı! dedi. Bunun üzerine Ömer; Telifisi kolay! Biz içtihat ettik diye karşılık verdi."⁶⁸⁹ İmam Mâlik bu rivayeti aktardıktan sonra kanaatini şu şekilde belirtir: "Hz. Ömer, "telafisi kolay" sözüyle bize göre —Allah bilir ya— kaza etmeyi, kaza etmenin kolaylığını kasetmiş ve "yerine bir gün oruç tutarız" demek istemiştir.⁶⁹⁰

İmam Mâlik burada tamamen kişisel kanaatine dayanarak hüküm vermekte ve Hz. Ömer'in sözlerine dair yorum yapmaktadır. Bu durum İmam Mâlik sahâbe kavlini tercih ederken istihsana başvurduğu göstermektedir.

İmam Mâlik hüküm açısından birbirine zıt iki sahâbe kavli ile karşı karşıya

⁶⁸⁷ قول عمر بن الخطاب

قال سحنون قال ابن القاسم: قال مالك: أحب ما جاء في وقت صلاة الظهر إلي

Mâlik. *Müdevvene*, I. 156.

⁶⁸⁸ Mâlik. *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I. 342-343.

⁶⁸⁹ Mâlik. *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I. 407-408.

⁶⁹⁰ Mâlik. *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I. 408.

kaldığında, kendine mahsus tercih vecihlerinden bulunarak, o görüşlerden birini tercih etmiş ve böylece sahâbe kavliyle amel hususundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Meselâ, cem'u's-salateyn (iki namazın birleştirilmesi) hususunda birbirine aykırı hüküm bildiren iki sahâbe kavli varid olmuştur. Her ne kadar Mâlik eserinde namazların cem'i hususunda doğrudan bir görüş belirtmese de onun namazların cem'ini esas alan sahâbe kavliyle amel ettiğini İmam Şafî'nin İhtilâfu Mâlik ve 'ş-Şafîi adlı eserinde öğrenmekteyiz.⁶⁹¹ İmam Mâlik bu hususta Muvatta'da sadece namazların cem'ini esas alan hadîslere yer verip namazlarda cem'i belli kayıtlara tabii tutan hadîslere yer vermemesi dikkat çekicidir. Mesala Mâlik, İmam Şafîi tarafında da sabit bulunan ve farklı senedlerle zikredilen "Rasûllullah Tebük seferinde öğle ile ikidi namazını ve akşam ile yatsı namazını cem ile kıldı"⁶⁹² şeklindeki hadîse yer vermesine rağmen İmam Şafîi'nin zikrettiği ve İbn Mesud'dan gelen "Resullullah Müzdelife dışında namazları cem ile kılmadı"⁶⁹³ şeklindeki hadîse yer vermez. Bu durum Mâlik'in Muvatta'da zikrettiği rivâyetleri benimsediği görüşe göre tercih ettiğini göstermektedir. Mâlik hadîslere eserinde yer verirken bazen parçaçı bir yaklaşım sergilemekte; İmam Şafîi'nin eserinde uyguladığı gibi lehine ve aleyhine olan bütün hadîslere yer verip tercih ettiği rivâyet etrafında yorumda bulunmak şeklinde bir yöneme başvurmamaktadır. Bu nokta itibariyle, İmam Mâlik'in namazlarda cem'i esas alan rivâyeti tercih edip, cem'i belli kayıtlarla esas alan rivâyeti tercih etmemesinin sebebini Muvatta'da rastlayamıyoruz. Bunu da yine İmam Şafîi'den öğreniyoruz. Ona göre Şafîilerin ve Mâlikîlerin cem'i esas alan rivâyeti tercih etmesinin sebebi müşahedeye dayanan rivâyetin isbat açısından daha kolay olmasıdır.⁶⁹⁴

İmam Mâlik amel ettiği sahâbe görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

⁶⁹¹ Şafîi, *İhtilâfu Mâlik ve 'ş-Şafîi*(el-Ümm içinde), VIII, 519-520.

⁶⁹² Şafîi, *İhtilâfu Mâlik ve 'ş-Şafîi*(el-Ümm içinde), VIII, 519-520; Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), I, 205.

⁶⁹³ Şafîi, *İhtilâfu Mâlik ve 'ş-Şafîi*(el-Ümm içinde), VIII, 520.

⁶⁹⁴ Şafîi, *İhtilâfu Mâlik ve 'ş-Şafîi*(el-Ümm içinde), VIII, 520-521.

2.3.1. İçki İçmenin Cezası

Mâlik, içki içmenin haddiyle ilgili olarak kıyasa dayanan bir sahâbe fetvasıyla amel etmekte ve Hz. Ali'ye ait olan görüşe eserinde yer vermektedir. Söz konusu rivâyet şu şekildedir:

“Sevr oğlu Zeyd ed-Dîlî'den: Ömer b. Hattab kişinin içtiği şarap konusunda insanların fikrini sorunca Hz. Ali; Ona seksen kırbaç vurma görüşündeyiz. Çünkü bu adam içince sarhoş olur; sarhoş olunca da saçmalamaya başlar; saçmalayınca ise iftira eder. Bunun üzerine Hz. Ömer de şarap içenlere seksen kırbaç vurmaya başladı.”⁶⁹⁵

Görüldüğü gibi Mâlik, Kitap ve sünnette hükmü bulunmayan bir meselede sahâbe kavlini naklederek o hususta uygulamanın sahâbe kavli doğrultusunda olacağına işaret etmektedir. Buna göre, Kur'ân'da haram kılınan hamrı içen kimseye ne ceza verileceği belirtilmemiştir. Her ne kadar bunun nassta belirlenmemiş olması farklı gerekçelere matuf olabilirse de daha sonraki dönemlerde şarap içenlerin cezalandırılması zarureti hasıl olmuş; fakat verilecek cezanın nasıl olacağı ve keyfiyeti re'ye bırakılmıştır. Hz. Ali, iftira cezasına kıyasla 80 celde vurulacağı görüşünü ileri sürmüş, İmam Mâlik de bunu Muvatta'da zikretmiştir.

2.3.2. Kadınların Dar Elbise giymesi

İmam Mâlik kadınların dar elbise giymeme hususunda Hz. Ömer'den kendisine ulaşan bir rivâyete göre fetva vermiştir. Söz konusu rivâyet şöyledir: “Mâlik dedi: Bana ulaştığına göre Hz. Ömer kadınların Kubatî (dar elbise) giymesini yasakladı.”⁶⁹⁶

⁶⁹⁵ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), II. 409.

⁶⁹⁶ İbn Hâc, Muhammed b. Muhammed el-Mâlikî el-Fâsî, *Medhâl(I-IV)*. Mektebetu'l-Dâru'l-Turas, Kahire, trs., I. 242.

2.3.3. Karısını Boşayan Mefkûdun Durumu

Koca kayıpken karısını boşar; sonra karısına döner; fakat kocasının boşadığını öğrenip, döndüğünü öğrenemediği için başka koca ile evlenen kadın hakkında Hz. Ömer, “İkinci kocası cinsi münasebette bulunsun ya da bulunmasın birinci kocasının ona dönme hakkı yoktur” der.⁶⁹⁷

Bu konuda İmam Mâlik şöyle der: Gurbette olanla nerede olduğu bilinmeyen hakkında duyduğum en güzel fetva budur.⁶⁹⁸

İmam Mâlik, karısını boşayıp sonra karısına dönen mefkudun durumuyla ilgili olan bu rivâyetle, açıkça sahâbe kavliyle amel etmiştir.⁶⁹⁹

2.3.4. Hayız Görmeyen Kadının İddet Süresi

İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel ettiği bir başka husus boşanmış fakat hayız görmeyen kadının iddet süresidir. İmam Mâlik burada Hz. Ömer'in görüşüne göre hüküm vermektedir.⁷⁰⁰ İmam Mâlik, “ Böyle bir kadının iddeti, normal gebelik müddeti olan 9 ay ile normal üç temizlenme süresi olan üç ay olmak üzere toplam bir yıllık süre olup, ondan sonra evlenmesine cevaz verilir.” demiştir.⁷⁰¹ Özetle Mâlik hem kadının menfaatini gözetleyip maslahata göre hem de Hz. Ömer'in bu konudaki görüşü alıp sahâbe kavline göre hüküm vermiştir.⁷⁰²

2.3.5. Mefkûdun Eşinin İddet Süresi

İmam Mâlik kayıp olup ve yeri bilinmeyen bir kişinin eşinin ne kadar

⁶⁹⁷ İmam Mâlik, *Muvatta` (Leysî Rivâyeti)*, Talak 20, II, 88.

⁶⁹⁸ İmam Mâlik, *Muvatta` (Leysî Rivâyeti)*, Talak 20, II, 88.

⁶⁹⁹ Mâlik, *Müdevvene*, II, 31; Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 136.

⁷⁰⁰ Mâlik, *Muvatta`*, II, 96.

⁷⁰¹ Mâlik, *Muvatta`*, II, 96..

⁷⁰² Hudarî, 242

bekleyeceği ve iddet süresi konusunda sahâbe kavliyle amel etmiştir.⁷⁰³ Muvatâ'da zikredilen şu rivâyetler bunu açıkça göstermektedir: “Ömer b. Hattab şöyle dedi: Kocasını kaybeden ve onun nerede olduğunu bilmeyen her hangi bir kadın dört sene bekler, sonra da dört ay, on gün iddet bekler, bundan sonra evlenmesi helâl olur.”⁷⁰⁴

İmam Mâlik der ki: Eğer kadın, iddeti bittikten sonra evlenirse, kocası ister birleşsin, isterse birleşmesin, ilk kocası onunla evlenemez.”⁷⁰⁵

İmam Malik, mefkûd olup yeri bilinmeyen adamın eşiyle durumuyla ilgili olarak Hz. Ömer'in fetvasıyla amel etmiştir. Buna göre mefkûdun eşi hamilelik süresinin üst sınırı olan dört yıl bekler, sonra dört ay on gün ölüm iddetini bekler ve daha sonra da dilediğiyle evlenebilir.⁷⁰⁶

Bu fetvasıyla İmam Mâlik hem sahâbe kavliyle amel etmiş hem de “Kadın kocası ortaya çıkıncaya ya da ölünceye kadar bekler.”⁷⁰⁷ şeklinde zikredilen bir diğer sahâbe kavlini tercih etmeyerek, sahâbe sözleri arasında tercih yapmıştır.

2.3.6. Satılan Kölenin Malı

İmam Mâlik, malı olup satılan kölenin durumuyla ilgili olarak Hz. Ömer'in fetvasıyla amel etmektedir. Hz. Ömer'e ait olan söz konusu rivâyet şu şekildedir. “ Ömer b. Hattâb dedi: “ Her kim malı olan bir köle satarsa, satın alan

⁷⁰³ Apaydın, “IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler”, 392.

⁷⁰⁴ İmam Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), Talak 20. Hadis No: 1697, II, 88; Mâlik, *Müdevvene*, II, 31

⁷⁰⁵ İmam Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), Talak 20, Hadis No: 1697, II, 88.

⁷⁰⁶ Karaman, *İslâm Hukunda İctihad*, 136.

⁷⁰⁷ Beyhakî, Ebî Bekr Ahmed b. Huseyîn b. Alî, *Sünenü'l-Kubrâ(I-XI)*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2003, VI, 697-698; Apaydın, “IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler”, 392.

şart koşmadığı sürece kölenin malı satana aittir.”⁷⁰⁸

Bu konuda Mâlik de şöyle der: “Yanımızda üzerinde icmâ edilmiş olan amel, satın alan şart koştuğu zaman satın aldığı kölenin malı kendisine ait olur. Bu mal ister para, ister deyn, ister bilinen-bilinmeyen mal cinsinden olsun fark etmez.”⁷⁰⁹

2.3.7. Şartla Satılan Cariye

İmam Mâlik şartla satılan cariye ile evlenmeyi mekruh görmektedir. O bu görüşünde Hz. Ömer’in fetvasıyla amel etmektedir. Rivâyete göre Hz. Ömer kendisine soru sorana şartla satılan cariyeye yaklaşmamayı tavsiye etmiştir. Bu husustaki rivâyetler şu şekildedir:

“Ubeydullah b. Abdullah’dan: Abdullah b. Mesud, Sakîf kabilesinden olan hanımı Zeynep’den bir cariye satın aldı. Zeynep ona; şâyet bu cariye satarsan sattığım fiyata bana vereceksin, diye şart koştu. Abdullah b. Mesud da bunun hükmünü Ömer b. Hattab’a sordu. Hz.Ömer (r.a.), cariyede herhangi bir kimsenin şartı olduğu müddetçe, ona yaklaşma» dedi.”⁷¹⁰

Hz. Ömer’in fetvasını kabul eden imam Malik aynı hususta şöyle der:

“Satmamak, bağışlamamak ve bunlara benzer bir takım şartlarla cariye satın alan kimsenin onunla cinsî münasebette bulunması caiz değildir. Zira, bu adam cariyeyi satmaya ve bağışlamaya malik değildir. Buna malik olmayınca, cariyedeki mülkiyet hakkı tam değildir. Çünkü kendi cariyesinde başkası tarafından istisna yapılmıştır. Bu şart varken, cariyeye yaklaşması caiz değildir. Böyle şartla satış da mekruhtur.”⁷¹¹

⁷⁰⁸ Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), II, 131. Bu rivâyet her ne kadar Hz. Ömer’e ait mevkuf bir hadîs olarak rivâyet edilmektesede, rivâyetin çeşitli kaynaklarda yaklaşık ifadelerle Hz. Peygamber’e ait bir hadîs olduğu görülmektedir. Geniş bilgi için bkz. Beyhakî, V, 324; Buhârî, Şurût 2.

⁷⁰⁹ Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), II, 133.

⁷¹⁰ Mâlik, *Muvatta’* (Leys rivâyeti), II, 138; Bâcî, *Müntekâ*, V, 128-129.

⁷¹¹ Mâlik, *Muvatta’* (Leys rivâyeti), II, 138-139; Bâcî, *Müntekâ*, V, 134.

2.3.8. Teyemmümün Yapılışı

İmam Mâlik, teyemmümün yapılışı konusunda Nâfi'nin İbn Ömer'den gördüklerine ve rivâyet ettiklerine dayanır. Rivâyetler şu şekildedir: "Nâfi'den: Abdullah b. Ömer'le beraber Cüruf" den geliyorduk, Mirbed'e ulaştınca Abdullah (binitinden) indi, yerde teyemmüm etti, yüzünü ve dirseklerine kadar iki kolunu meshetti, sonra namazı kıldı."⁷¹²

"Nâfi" der ki: Abdullah b. Ömer (r.a.) teyemmüm ederken dirseklerine kadar mesh ederdi."⁷¹³

Burada Mâlik İbn Ömer'in fetvasıyla amel etmekte ve bunu Muvatta'da zikretmektedir. "İmam Malik'e, 'Teyemmüm nasıl yapılır ve nereye kadar meshedilir?' diye soruldu. O da, 'Ellerini bir kez yüzü için yere vurur yüzünü mesheder, birkez de kolları için vurur kollarını dirseklerine kadar mesheder, diye cevap verdi'"⁷¹⁴

2.3.9. Yetimlerin Malarından Zekât Vermek Ve Mallarını İşletmek

İmam Mâlik, Hz. Ömer ve Hz. Aişe'den gelen iki rivâyete dayanarak yetimlerin mallarında zekâtın verilmesine hükmetmiştir.⁷¹⁵ Söz konusu rivâyetler şu şekildedir:

"Ömer b.Hattab.'dan: Yetimlerin mallarıyla ticaret yapın ki zekât onları yiyip bitirmesin."⁷¹⁶

"Abdurrahman b. Kasım babasından naklediyor: Hz. Aişe, ben ve

⁷¹² Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), I. 100-101; Bâcî, *Müntekâ*, I. 431.

⁷¹³ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), I. 101; Bâcî, *Müntekâ*, I. 433.

⁷¹⁴ Mâlik, *Muvatta'* (Leys rivâyeti), I. 101; Bâcî, *Müntekâ*, V. 134.

⁷¹⁵ Aktepe, 221.

⁷¹⁶ Mâlik, *Muvatta'* (Leys Rivâyeti), I. 342.

kardeşimi iki yetim olarak odasında barındırıyor ve mallarımızın da zekâtlarını veriyordu.”⁷¹⁷

İki sahâbenin görüşüyle amel eden Mâlik görüşünü şu şekilde belirtir:” Yetki verilmiş velinin, yetimlerin mallarıyla onlar adına ticaret yapmasında bir mahzur yoktur.”⁷¹⁸

2.3.10.Kullanılan Altın Takıların Zekâtı

İmam Mâlik’in sahâbe kavliyle amel ettiği bir diğer husus kullanılan altın takıların zekâta tabi olup olmamasına dairdir. İmam Mâlik kullanılan altın takılardan zekât alınmamasını şu şekilde belirtir:

“Külçe altını, altın veya gümüş cinsinden mücevheri olan kimse eğer bunları kullanmıyorsa her sene kırkta bir üzerinden zekâtını verir. Zekât için nisap miktarı olan yirmi dinar altın veya iki yüz dirhem gümüş değerinden aşağı ininceye kadar zekâtını vermeye devam eder, bu miktardan azalınca zekâttan düşer. Takmak için değil de bulundurmak için aldığı süs eşyasının da zekâtını da vermek icap eder. Sahibinin kullanacağı, ancak tamire ihtiyacından dolayı bekletilen külçe altın ve süs eşyalarına, kullanılan süs eşyaları gibi zekât düşmez”⁷¹⁹.

İmam Mâlik külçe altın ve kullanılmayan mücevherat için zekâtın verileceğini savunurken, kullanılmak üzere edinilen mücevheratta zekâtın verileceğini savunmaz. O, bu görüşünde Abdullah b. Ömer’den rivâyet edilen bir sahâbe uygulamasına dayanır. Kullanılmak üzere edilen mücevheratta zekâtın olmadığı belirten rivâyet şu şekildedir: Nâfi’ naklediyor: Abdullah b. Ömer, kızlarına ve cariyelerine altın takılar takar, bunların zekâtlarını vermezdi.”⁷²⁰

⁷¹⁷ Mâlik. *Muvatta* (Leys Rivâyeti), I, 342.

⁷¹⁸ Mâlik. *Muvatta* (Leys Rivâyeti), I, 343.

⁷¹⁹ Mâlik. *Muvatta* (Leys Rivâyeti), I, 341.

⁷²⁰ Mâlik. *Muvatta* (Şeybânî), 111; İbn Abdilber. *et-İstîzkâr*. IX, 67.

2.4. Sahâbe Kavli ve Ameli Ehl-i Medîne

Sahâbeden gelen rivayet ve görüşlere (eser) önem veren İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde sahâbe kavli ile Amel-i Ehl-i Medîne arasında sıkı bir ilişki vardır. İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle ihticac etmesinin önemli gerekçelerden birinin, sahâbelerin çoğunun Medîne'de iskan etmesi sebebiyle, sahâbenin verdiği fetvaların amelin oluşumunda etkili olduğu söylenebilir.⁷²¹ Nitekim İmam Mâlik'in Muvatta'nın bütün beldelerin tek kitabı haline getirmeyi isteyen halife Ebû Cafer el-Mansûr'un bu isteğine karşı çıkarken kullandığı ifadeler sahâbenin her beldenin ilmi atmosferinin oluşmasındaki etkinliğine vurgu yapmaktadır. Ebû Cafer el-Mansûr'a verdiği cevapta İmam Mâlik şöyle der: "Ey Müminlerin emiri bunu yapma! Zira, her beldenin insanına bir takım sözler ulaştı. Onlar birtakım hadisler duydular ve rivayet ettiler. Böylece her beldenin insanı kendisine ulaşan rivayet ile amel etti. Her beldenin insanı sahâbe ihtilafları arasında kendine uygun olanı seçti. İnsanları inandığı şeyden döndermek zor bir iştir. Onları olduğu şey üzere bırak."⁷²² Görüldüğü gibi Mâlik, bu sözleriyle hem sahâbenin bir beldenin ilmî atmosferinin oluşumundaki etkisine hem de devlet eliyle bir beldede hakim olan fikhî uygulamaların bir başka beldeye dikte ettirmenin yanlışlığına; dolayısıyla rivayet farklılıklarından kaynaklanan uygulama farklılıklarının olabileceğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Mâlik'in bu sözlerinden onun Amel-i Ehl-i Medîne'ye aykırı düşen sahâbe kavline ihtiyatlı yaklaştığı anlaşılmaktadır.

İmam Mâlik'in hüccet olarak kabul ettiği Amel-i Ehl-i Medîne'nin oluşumunda sahâbe kavlinin önemli bir rol oynadığını ima eden ifadeleri onun Leys b. Sa'd'a gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir. Bu mektupda Mâlik, Medîne amelinin oluşumunda Hz. Peygamber'in uygulamalarından sonra sahâbe

⁷²¹ Ebû Zehre. *Mâlik*. 329.

⁷²² Mâlik. *Muvatta'* (Şeybânî). Mukaddime. 14; İbn Sâd. VII. 574; Kadı İyâz, *Tertîb*, II, 72; Zehebî. *A'lam*, VIII, 70.

kavlinin ve uygulamalarının önemli bir fonksiyon yerine getirdiğini belirtmektedir.⁷²³ Mâlik şöyle der:

“İnsanlar Medînelilere tabidir; çünkü hicret oraya yapılmış, Kur’ân orada nazil olmuş, haram ve helal orada bildirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber onların arasında idi. Onlar vahye, Kur’ân’ın inişine şahit oluyorlardı. Hz. Peygamber onlara emir veriyor, onlar da buna itaat ediyorlardı. Allah onun vefatını dileyerek ona kendi yanındakini tercih edinceye kadar o insanlara sünnetlerini anlatıyor ve onlar da buna tabi oluyorlardı. Allah’ın salât ve selâmı, rahmet ve bereketi onun üzerine olsun. *Peygamber’den sonra ümmeti içinde insanların ona en çok tabi olanlarından işbaşına geçenler yeni olaylarla karşılaşmışlar, bunlardan bildiklerini infaz etmişler, bilmediklerini sormuşlar, ictihadlarında ve ilk zamanlarında kuvvetli bulduklarını almışlar; eğer birisi onlara muhalefette daha kuvvetli ve daha üstün bir şey söylemişse, kendi görüşlerini bırakıp onunla amel etmişlerdir*”.⁷²⁴

İmam Mâlik söz konusu mektupta Hz. Peygamber’den sonra Medîne’ye özgü amelin oluşmasında Hz. Peygamber’den sonra sahâbenin icraatlarına değinmekte; sahâbenin yeni olayların çözümü hususunda ya mevcut ameli uyguladıklarını yada bilgili olanlardan sorarak amelin gelişmesine katkı yaptıklarını ima etmektedir.

Zikrettiğimiz bu mektup dışında İmam Mâlik’e ait başka rivâyetlerde de Medîne amelinin oluşumunda sahâbenin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. İmam Mâlik’e Muvatta’da kullandığı kendi fikhî literatürüne ait terimlerin delâlet ettiği mana hakkında sorulduğunda şöyle dediği nakledilmiştir:

“Kitapta (Muvatta’) bulunanların çoğu benim re’yimdir. Yemin ederim ki, bunlar –bana ait re’y değil, ilim, fazilet ve takva sahibi hocalarımın duyduklarıdır. Bu hocalarımın sayısı çok olduğu için –kendime izafe ederek- re’y dedim. Onların re’yları de tıpkı benim gibi olup sahâbeden intikal etmiştir. Böylece nesilden nesile miras olarak aktarılan şey günümüze kadar geldi. Dolayısıyla kitabımda kullandığım ‘re’yim(رأيي) -bana göre-’ ifadesi, benden önceki imamlardan müteşekkil bir cemaatin re’yidir. (...) Burada (عندنا) amel olunan şey, hayatımda karşılaştığım kimselerle birlikte Hz. Peygamber’in ve raşid halifelerin

⁷²³ Kadı İyâz. I. 41-43;

⁷²⁴ Kadı İyad. I. 64-65; Fesevî. I. 695-97; Ebû Zehre. *Mâlik*. 127-128.

zamanından beri var olan şeylerdir. İşte bunlar onların re'yeridir ve ben onların dışına çıkmadım".⁷²⁵

İmam Mâlik'in bu ifadelerinde Amel-i Ehl-i Medîne'nin oluşmasında Raşid halifelerden itibaren var olan sahâbe uygulamalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'e izafe edilen "'Allah'a and olsun, amelin aksine bir hadîs nakleden kimseye karşı zor kullanacağım."⁷²⁶ ve Zeyd b. Sâbit'e ait "Medînelileri bir şey üzerinde icmâ ettiğini görürsen bil ki o sünnettir."⁷²⁷ şeklindeki iki rivâyet, İmam Mâlik ile şöhrete kavuşan, onun tarafında sıkça kullanılan Medîne amelinin sahâbe döneminden itibaren oluşmaya başladığını göstermesi açısından dikkate değerdir.⁷²⁸

Muvatta'da Amel-i Ehl-i Medîne'ye sık sık vurgu yapıldığı göz önünde bulundurulunca İmam Mâlik'in halife Ebû Cafer el-Mansur'un Muvatta'nın bütün beldelerin tek kaynağı haline getirilmesi teklifi karşısında ileri sürdüğü görüşlerin zımnen sahâbenin Amel-i Ehl-i Medîne'nin oluşumundaki önemine işaret ettiği düşünülebilir. İmam Mâlik'in halifenin teklifine karşı, "Rasûlullah'ın sahâbeleri her tarafa dağılmışlardır. Ben ise yalnız kendi bölgemdekilerin ilmini topladım"⁷²⁹ şeklinde söylediği cümlelerin sahâbe kavlinin Amel-i Ehl-i Medîne'nin oluşmasındaki yerine vurgu yapması açısından önemlidir.

Ayrıca Amel-i Ehl-i Medîne ile sahâbe kavli arasında red ve kabul açısından sıkı bir ilişkisi vardır. İmam Mâlik bazen Amel-i Ehl-i Medîne'ye uygun olduğu için sahâbe kavlini kabul eder. Mesala, hayız görmeyen kadın iddet süresiyle ilgili Hz. Ömer'in fetvasını kabul ettiğini belirtmeden önce

⁷²⁵ Kadı İyad., I, 192- 194; Fesevî, I, 392; Smain Khalidi, "Muhteva Muvatta''i Mâlik ve Menhecuhû fi'l-Hâdis" Hadîs Tetkikleri Dergisi, 2007, S.: 5, s. 101

⁷²⁶ Kâdî İyâz, I, 66; Aktepe, 204.

⁷²⁷ Fesevî, *Marîfe*, I, 438.

⁷²⁸ Dutton, Yasin, "Sünnet, Hadîs Ve Medîne Ameli"(çev.: Yavuz Göktaş), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, 2000, S.: 4, s. 195-213.

⁷²⁹ İbn Sa'd, VII, 573; Abdülber, *el-İntikâ'*, 80-81; Dehlevî, *Hüccetullah*, I, 418; Özel, "Mâlik b. Enes", 508.

“Hayız görmeyip boşanan kadının iddetiyle ilgili yanımızdaki amele göre(العمل عندنا) ...” ifadesini kullanır.⁷³⁰ Bu ifadeye göre Amel-i Ehl-i Medîne'nin sahâbe kavlinin kabulünde bir test görevi gördüğü söylenebilir. Nitekim aşağıda örneklerini sıralayacağımız üzere Muvatta'da İmam Mâlik'in sahâbe uygulamasını zikredip bu uygulamanın amele (Amel-i Ehl-i Medîne) uygun olmadığı kaydını düştüğü rivâyetler, bunun açık bir delilidir.⁷³¹

2.5. İmam Mâlik'in Sahâbe Kavliyle Amel Etmeyi Terk Ettiği Durumlar

İmam Mâlik, çoğu durumda sahâbe kavliyle amel ettiği gibi, kimi durumlarda çeşitli gerekçelere dayanarak sahâbe kavliyle ameli terkettiği görülmektedir.⁷³² İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle bazen amel etmemesinin en önemli gerekçesi sahâbe kavlinin Amel-i Ehl-i Medîne'ye ve Kur'ân-Kerîm'in lafzının zahirine aykırı olmasıdır. Mesâla İmam Mâlik, Hz. Aişe'den rivâyet edilen süt emmeyle ilgili bir rivâyeti Amel-i Ehl-i Medîne'ye uygun olmadığı gerekçesiyle red etmiştir.⁷³³ Ayrıca sert cisimlerle av avlamanın hükmü hususunda Kur'an'a aykırılık teşkil etmesi sebebiyle Abdullah b. Ömer'in bir içtihadıyla amel etmemiştir.⁷³⁴

İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel etmeyi tercih etmediği durumlardan biri de sahâbe kavlinin kıyasa aykırı olmasıdır. Mesala, İmam Mâlik hayvanlara karşı işlenen cinâyette ödenecek tazminatın miktarı hususunda, hayvanın değerinin dörtte birini uygun gören Hz. Ömer'in fetvasını kıyasa aykırı

⁷³⁰ Mâlik, *Muvatta'*, II. 96.

⁷³¹ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), II, 319-420; Aktepe, 221.

⁷³² Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), I. 635; Dere, Ali, “İmam Mâlik'in Hadîs Metinlerini Değerlendirme Kriteri Üzerine”, *Journal Of İslamic Research*, C. X, S. 1-2-3-4, (s. 69-73), y. y., 1997, 71.

⁷³³ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivâyeti), II, 127-128.

⁷³⁴ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), Hadîs no: 1417, I. 635.

bularak⁷³⁵ bu durumu, mala karşı işlenen suça kıyasla söz konusu suç malın kıymetinden ne kadar eksiltiyorsa o kadar tazminat ödenmesi gerekli olduğu içtihadında bulunmuştur.⁷³⁶

Özetle Mâlik, Kur'an'ın açık lafzına, Amel-i Ehl-i Medîne'ye ve kıyasa aykırı olduğu bazı durumlarda sahâbe kavliyle amel etmemiştir. Bu durum, İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel etmeyi bazı kayıtlara mebnî kıldığını göstermektedir. Yani Mâlik, sahâbe kavli karşısındaki tutumu belli kriterlere bağlıdır. O sahâbe kavliyle rastgele amel etmemiş; amel ettiği yada etmediği durumlarda bazı gerekçeler ileri sürmüştür.

İmam Mâlik sahâbe kavliyle amel etmediği durumlarda takip ettiği yöntem hususunda İmam Şâfiî'nin eleştirilerine maruz kalmıştır. İmam Şâfiî'ye göre İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel etmediği durumlarda takip ettiği yöntem, kendi içinde birtakım tutarsızlıklar taşımaktadır.⁷³⁷

İmam Şâfiî'ye göre İmam Mâlik, bazen Hz. Ömer'in kavliyle hadîsi, bazen de hadîsle Hz. Ömer'in kavlini terk ederek, tutarsız davranmaktadır.⁷³⁸ Mâlik'in ihramlının koku sürünmesi hakkında Hz. Ömer'in kavliyle hadîsi⁷³⁹, ihramlının bineğini tımarlaması hakkında İbn Ömer'in kavliyle Hz. Ömer'in fiilini, sayısız konuda da kendi görüşü için İbn Ömer'in kavlini terk ettiğini söyleyen Şâfiî, Mâlik'in bunlardan dilediğine itiba ederek keyfi davrandığını,

⁷³⁵ İbn Rüşd. *Bidaye*, II, 271.

⁷³⁶ Apaydın, "IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler". 393.

⁷³⁷ Arangül, Muammer. "İmam Şâfiî'nin "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî" Adlı Eseri Çerçevesinde İmam Mâlik Eleştirisi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, 208-211.

⁷³⁸ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî". VIII, 613.

⁷³⁹ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî". VIII, 588-591.

fakat tercih ve kabullerde keyfî davranmanın ilim ehlerinden hiç kimse tarafından câiz görülmediğini söyler.⁷⁴⁰

Şâfiî'ye göre Mâlik'in sahâbe kavli husundaki tutarsızlıklardan bir diğeri ise Mâlik'in bazen Tâbiî kavline dayanarak sahâbî kavlini terk etmesidir. İmam Şâfiî, Mâlik'in İbn Ömer'in kavlini Kâsım b. Muhammed ve Said b. Müseyyeb için terk ettiği örneklere eserinde yer vererek bu gerçeği isbatlamaya çalışır.⁷⁴¹

İmam Şâfiî ayrıca İmam Mâlik'in sika ravilerin Hz. Ömer'den yaptıkları yüzden fazla rivâyete, Hz. Ebû Bekir'den yaptığı altı rivâyetin beşine muhalefet ettiği gibi Hz. Osman'a da bazı konularda muhalefet ettiğini söyler. Şâfiî, Muvatta' dışındaki hadîsler hesaba katıldığında Mâlik ve Mâlikîler'in bu üç halifeye muhalefetinin katlanacağını ifade eder. Şâfiî, bu muhalefetin sadece Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi sahâbîlerle sınırlı kalmadığını, Mâlik'in diğer sahâbîlere, Tâbiîn ve Tebeu't-Tâbiîn'den yapılan rivâyetlere de muhalefet ettiğini belirtir.⁷⁴²

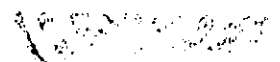
İmam Şâfiî'nin İmam Malik'e yönelttiği eleştirilere Maliki mezhebine mensup fıkıhçılardan gelen bir cevaba rastlayamadık. Bununla birlikte İmam Malik'in Muvatta'da uyguladığı sistematiğe bakıldığında, İmam Şâfiî'nin eleştirilerinde isabetsiz olduğu görülmektedir. Zira, İmam Malik eserinde rivayetlere yer verirken öncelikle merfu hadise sonra sırasıyla sahabe kavline ve tabiîn kavline yer vermektedir. Muvatta'daki hadislerin diziliş yöntemi bile İmam Şâfiî'nin eleştirilerine cevap niteliğindedir.

İmam Mâlik'in çeşitli gerekçelere dayanarak reddettiği sahâbe kavli örneklerinin bir kısmı şöyle özetlenebilir:

⁷⁴⁰ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve 's-Şâfiî", VIII, 590-591.

⁷⁴¹ Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve 's-Şâfiî", VIII, 590-591; Arangül, 210.

⁷⁴² Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve 's-Şâfiî", VIII, 590-591; Arangül, 223.

2.5.1. Süt Emme

Muvatta'da yer alan bir rivâyete göre Hz. Aîşe şöyle demiştir: “Bilinen on emzirme haram kılar⁷⁴³ şeklinde Kur’ân’da bir âyet vardı. Bu daha sonra bilinen beş emzirme şeklinde neshedildi. Rasûlullah vefat ettiğinde bu, Kur’ân’ın bir ayeti olarak okunmaktaydı.”⁷⁴⁴

İmam Mâlik Hz. Aîşe’ye ait bu rivâyeti zikrettikten sonra, “Amel böyle değildir”⁷⁴⁵ diyerek Hz. Aîşe’ye ait bu rivâyeti redetmektedir.

İmam Mâlik’e göre süt emmenin azı ile çoğu arasında ilk iki yıl içinde olmak kaydıyla fark bulunmamaktadır. İlk yıldan sonraki herhangi bir emme de hukukî bir sonuç doğurmamaktadır.⁷⁴⁶ Dolayısıyla Mâlik söz konusu rivâyeti sahih bir senedle rivâyet edilmesine rağmen, Amel-i Ehl-i Medîne’ye aykırı olduğu için redetmiştir.⁷⁴⁷

2.5.2. Sert Cisimlerle Av Avlamak

Sert bir cisimle avlanan hayvanın etinin yenilip-yenilmemesi hususunda İmam Mâlik, Abdullah b. Ömer’den gelen bir rivayeti Kur’ân’ın zahir lafzına dayanarak redetmektedir. Mâlik, şöyle bir hadîs zikreder: “Nâfi’ anlatıyor: Cüruf’te bulunuyordum, iki kuşa taş attım, ikisini de vurdum. Biri ölmüştü, onun için Abdullah b. Ömer onu attı. Diğerini de Abdullah b. Ömer keserle kesmeye götürmüştü, kesmeden o da ölmüştü, bunun üzerine Abdullah b. Ömer onu da attı.”⁷⁴⁸

⁷⁴³ عشر رضعات معلومات بحرمين Mâlik. *Muvatta'* (Leys rivayeti), II, 128.

⁷⁴⁴ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivâyeti), II, 127-128; Müslîm. “Rada”. 24-25; Ebû Dâvûd, “Nikâh” 10; Tirmizî, “Rada” 3.

⁷⁴⁵ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivâyeti), II, 128.

⁷⁴⁶ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî rivâyeti), II, 123.

⁷⁴⁷ Aktepe, 217.

⁷⁴⁸ Mâlik, *Muvatta'* (Leysî Rivâyeti), I, 635.

İmam Mâlik bu rivâyeti zikrettikten sonra, rivâyetin aksine kanaat belirterek, kanaatini bir âyetle desteklemeye çalışır: “Sopa bir av hayvanına isabet eder de onu öldürürse, bana göre yenmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de: “*Ey iman edenler! Ellerinizle ve oklarınızla yakaladığınız av hayvanları ile de Allah sizi dener,*”⁷⁴⁹ buyuruyor.⁷⁵⁰

Bu rivâyet göre İmam Mâlik, Kur’ân’ın hükmüne dayanıp sahâbe kavliyle amel etmeyi terk etmiştir.

2.5.3. Komşunun İrtifak Hakkı

İmam Mâlik komşunun irtifak hakkını kayıt altına alan hadîse ve Hz. Ömer’in fetvasına aykırı bir fetvada bulunarak sahâbe kavliyle amel etmemiştir.

Rivâyete göre Dahhâk b. Halîfe, arazisine Uvaid nehrinden bir kanal açmış ve bu sukanalını Muhammed b. Mesleme’nin arazisinden geçirmek istemiştir. Muhammed buna karşı çıkınca olay halife olan Hz. Ömer’e intikal ettirilir. Hz. Ömer, Muhammed’den buna izin vermesini isteyerek şöyle der:” Kardeşini ona menfaat temin eden şeyden neden men ediyorsun? Hem bu, aynı kanaldan sulama yapman sebebiyle senin menfaatinedir.”⁷⁵¹

Tüm ısrarlara rağmen Dahhâk’a arazisinden sukanalını geçirmesine izin vermeyen Muhammed b. Mesleme’ye sonunda Hz. Ömer şu cevabı verir:” Yemin olsunki o bu su kanalını değil senin araziden, gerekirse kamunun üzerinden geçirecek.” Ömer, Dahhâk’dan sukanalını araziden geçirmesini ister. Dahhâk da bunu yapar.⁷⁵²

Bu rivâyete göre Hz. Ömer, komşunun komşu tarlasında sukanalı geçirmesine cevaz vermesine rağmen, İmâm Mâlik, komşunun izin verilmediği

⁷⁴⁹ Maide, 5/94.

⁷⁵⁰ Mâlik. *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), Hadîs no: 1417, I. 635.

⁷⁵¹ Mâlik, *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), II, 746.

⁷⁵² Mâlik. *Muvatta’* (Leysî Rivâyeti), II, 746.

sürece irtifak haklarından men edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁷⁵³

2.5.4. Hata İle Öldürmede Yarım Diyete Hükmetmek

İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel etmediği ve amele dayanarak redettiği hususlardan bir diğeri de Hz. Ömer'den rivayet edilen ve hata ile öldürülen birisi için yarım diyete hükmetmek şeklindeki sahâbe kavlidir.

Mâlik, İbn Şihâb'dan rivâyet ettiğine göre bir adam atıyla birisinin parmağını ezer, bunun üzerine parmağı ezilen kişi kan kaybından ölür. Dava Hz. Ömer'e arz edilir. Hz. Ömer'in "*Atın, parmağını ezmesi sebebiyle adamın ölmediğine dair elli yemin eder misiniz?*" dediği at sahibinin yakınları yemin etmekten kaçınırlar. Hz. Ömer ölenin yakınlarına:

"*Siz adamın, parmağını at ezdiği için öldüğüne yemin eder misiniz?*" der. Onlar da yeminden çekinirler. Bunun üzerine Hz. Ömer at sahibinin yakınlarının yarım diyet vermesine hükmeder. İmam Mâlik ise "*Amel buna göre değildir*" diyerek Hz. Ömer'in bu konuda verdiği hükümü kabul etmez.⁷⁵⁴

İmam Mâlik, Hz. Ömer'den rivayet edilen hadîsi kabul etmemekle birlikte aynı hususta kendi görüşünü net bir şekilde belirtmez; sadece şu rivayete yer verir:

"İbn Şihab, Süleymân b. Yesâr ve Rebia b. Ebî Abdurrahman; "*Hataen adam öldürmenin diyeti iki yaşına girmiş yirmi dişi deve, üç yaşına girmiş yirmi dişi deve ve yirmi de erkek deve ile dört yaşına basmış yirmi dişi deve ve beş yaşına basmış yirmi dişi devedir,*" diyorlardı⁷⁵⁵

İmam Mâlik burada Tâbiîn kavline dayanarak sahâbe kavlini redetmektedir. Bu da yukarıda zikrettiğimiz üzere İmam Şâfiî'nin İmam Mâlik'i

⁷⁵³ Dere, 71

⁷⁵⁴ Mâlik, *Muvatta*(Leys rivâyeti), II, 419-420.

⁷⁵⁵ Mâlik, *Muvatta*(Leys rivâyeti), II, 420.

Tâbiîn kavline dayanarak sahâbe kavlini terk etmesi hususundaki eleştirisinde haklı olduğunu göstermektedir.

2.5.5. Zina Eden Köleye Sürgün Cezası

İmam Mâlik'in amel etmediği bir başka sahâbe kavli zina eden kölenin cezasıyla ilgili olan Hz. Ömer'in görüşüdür.

Muvatta'da, "Bir köle savaş esirlerinden devletin payına düşen cariyelerin bekçiliğini yapıyordu. Köle bunlardan birini zorlayarak onunla zina etti. Ömer b. Hattâb köleyi kırbaçladı ve sürgün cezası verdi, cariyeyi kırbaçlamadı. Çünkü köle kendisini zorlamıştı."⁷⁵⁶ şeklinde bir nakile yer veren Mâlik, "Yetiştığım âlimlere göre zina eden köleler sürgün edilmezler." der ve Hz. Ömer tarafından kölelere verilen sürgün cezasını kabul etmez.⁷⁵⁷

Zürkânî (ö. h. 1122), Mâlik'in Hz. Ömer'in fetvasını kabul etmemesinin asıl nedeni menfaat kaybı olduğunu belirtir. Zürkânî'ye göre Mâlik'in kölelerin sürgün edilmeyeceğini söylemesinin sebebi kölenin üzerinde hakkı bulunan köle sahibinin kölenin sürgüne gönderilmesiyle menfaat kaybına uğramasıdır.⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ Mâlik. *Muvatta* (Leys rivâyeti), II. 389; Bâcî. *Münteka*, IX. 157.

⁷⁵⁷ Arangül, 230.

⁷⁵⁸ Zürkânî, IV. 148.

SONUÇ

Tezimizin ana konusunu teşkil eden İmam Mâlik'in sahâbe kavline yaklaşımı işlenmeden önce İmam Mâlik'in hayatına, talebelerine, hocalarına, eserlerine ve fıkıh usûlünde dayandığı delillere genel olarak yer verildi. Buna göre, İmam Mâlik'in bizzat ders almadığı fakat ilmî mirasından istifade ettiği manevî hocaları sahâbe tabakasından Hz. Ömer, Hz. Aişe, Hz. Osman, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbâs; Tâbiîn tabakasından ise Fukaha-i Seb'a olarak bilinen Said b. Müseyyeb, Urve b. Zubeyr, Süleymân b. Yesâr, Hârice b. Zeyd, Ubeydullah b. Abdullah, Kasım b. Muhammed, Ebû Bekir b. Abdurrahman'dır. İmam Mâlik'in bizzat ders aldığı ve ilmî tedrisinden geçtiği hocaları ise, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec, Nâfi', Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî, Rabîa b. Abdurrahman, Yahyâ b. Said Ensarî, Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân'dır.

İmam Mâlik'in talebeleri ise, Mısır bölgesinden, Abdullah b. Vehb b. Müslîm, Abdurrahman b. el-Kâsım el-Mısırî el-Utakî, Eşheb b. Abdilazîz el-Kaysî, Abdullah b. Abdulhakem b. A'yan el-Leysî; Kuzey Afrika ve Endülüs bölgesinden, Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî el-Kutubî, Ebû-l-Hasan Alî b. Ziyâd et-Tunus, Esed b. Furât; Hicaz ve Irak bölgesinden, İbnü'l-Mâcişûn ve Ahmet b. el-Muazzel b. Gaylân el-Abdî'dir.

İmam Mâlik'e birçok eser izafe edilmekle birlikte, onun en önemli eseri birçok hadîs, sahâbe kavli, Tabîin kavli ve fikhî istidlaller içeren Muvatta'dır. Muvatta' hadisle fikhî mezmetmesi açısından İslâm hukuk tarihinde önemli bir mevki elde etmiş ender eserlerden biridir.

İmam Mâlik'in ilmî şahsiyetinin iki yönü vardır. İmam Mâlik, sağlam, güvenilir, titiz bir muhaddis olmakla birlikte, o aynı zamanda içtihatlarıyla öne çıkmış; fikirleriyle kendi ismiyle anılan fikhî mezhebin doğuşuna kaynaklık etmiş önemli müçtehitlerden birisidir.

İmam Mâlik çoğu müçtehit gibi içtihat ederken öncelikle aslî delillerden olan Kur'ân, sünnet, icmâ, kıyas'a dayanarak hüküm vermiştir. Aslî delillerden hükmünü bulamadığı meseleler için Amel-i Ehl-i Medîne, Sahâbe Kavli, İstihsân, Mesâlih-i Mürsele, Sedd-u Zeria, Örf gibi fer'î delillere başvurmuş; fer'î deliller içerisinde özellikle Amel-i Ehl-i Medine ve sahâbe kavline çok büyük bir önem atfetmiştir. Amel-i Ehl-i Medîne, İmam Mâlik tarafından sistematize edilmiş, şöhrete kavuşturulmuş bir delildir. Ayrıca söz konusu delil, Medîneliler icmâsıyla olan yakın ilişkiden dolayı müçtehitler tarafından çokça tartışılmış; genel olarak her iki delilin tanımı ve kapsamı noktasında tam bir mutabakata varılmamıştır.

Tezimizin asıl konusunu teşkil eden İmam Mâlik'in sahâbe kavline yaklaşımının birçok boyutu vardır. Sahâbe görüşü, sahabe fetvası anlamına gelen sahâbe kavli, birçok müçtehit gibi İmam Mâlik tarafından da hüccet olarak kullanılmıştır. Sahâbe kavliyle amel etme noktasında Mâlik, Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Ebû Said Berdâî, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Râzî, Curcânî, Debusî, Pezdevî gibi müçtehitlerin oluşturduğu kalabalık bir gurubun içerisinde yer almaktadır. İmam Mâlik'in mensup olduğu bu guruba göre Sahabe kavli mutlak olarak hüccet olup; Kur'ân ve hadiste geçen sahâbeyi övücü ifadeler, sahâbe kavlinin hücciyeti için delil niteliğindedir.

İmam Mâlik'in Muvatta'da merfu sünnete yer verdiği gibi sahâbe kavline de yer vermektedir. İmam Mâlik, Muvatta'da sahâbe kevlime yer verirken farklı metodlar uygulamaktadır. O Muvatta'da bazen kendi görüşüne yer vermeksizin sahâbe kavlini aktardığı gibi, bazen de sahâbe kavlini aktardıktan sonra kanaatini izhar etmek için çeşitli yorumlara yer vermektedir. Bu yorumlar bazen sahâbe kavlinin hücciyetini lehine bazen de aleyhine olabilmektedir.

Mutlak hüccet olması noktasında sahâbe kavli İmam Mâlik'in delil hiyerarşisindeki yeri tartışmalıdır. Sahâbe kavlini sünnet mesabesinde gören görüşe göre sahâbe kavli, Kur'ân ve sünnetten sonra ikinci sırada yer alıp aslî delillerden sayılmaktadır. Sahâbe kavlini fer'î deliller içerisinde kabul eden görüşe göre ise sahâbe kavli, Amel-i Ehl-i Medîne'den sonra gelen ve bu delilin

oluşumunda payı olan fer'i bir delil niteliğindedir. Fer'î delil olma noktasında sahâbe kavli ile Amel-i Ehl-i Medîne arasında sıkı bir ilişki mevcut olup, sahâbe kavli Amel-i Ehl-i Medîne'nin oluşumunda etkili olduğu gibi, Amel-i Ehl-i Medîne de sahâbe kavlinin güvenilirliği için test görevi görmektedir.

Sahâbe kavlinin hücciyeti konusunda ileri sürülen bütün görüşler dikkate alındığında, Mâlik'in fıkında sahâbe kavli, subutu kat'î olan Kur'ân, hadîs ve bazen Medîne'nin bazen de ümmetin ittifakıyla meydana gelmiş icmâdan aşağı; içtihadı açık alanlar olan kıyas, istihsan, sedd-i zeria gibi delillerden üstün bir mertebede yer aldığı görülmektedir. İmam Mâlik'in fıkıh usûlünde Sahâbe kavli subutunun zayıflığı ya da sağlamlığına göre delillerin sıralanması açısından konum değiştirmektedir.

Genel kanaate göre İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel etmesine rağmen, bazı durumlarda İmam Mâlik sahâbe kavliyle amel etmediği görülmektedir. İmam Mâlik, Kur'ân'nın açık lafzına, Amel-i Ehl-i Medîne'ye ve kıyasa aykırı olduğu bazı durumlarda sahâbe kavliyle amel etmemiştir. Bu durum, İmam Mâlik'in sahâbe kavliyle amel etmeyi bazı kayıtlara mebnî kıldığını göstermektedir. Yani Mâlik, sahâbe kavli karşısındaki tutumu belli kriterlere bağlıdır. O, sahâbe kavliyle rastgele amel etmemiş; amel ettiği yada etmediği durumlarda bazı gerekçeler ileri sürmüştür.

İmam Mâlik, her ne kadar sahâbe kavliyle amel etmeme noktasında fıkhi sistematiğine uygun itirazlar ileri sürse de bu hususta İmam Şafî tarafından eleştiriye uğramıştır. İmam Şafî, İmam Mâlik'in Sahâbe kavliyle amel etmediği durumlarda kendi içinde birtakım tutarsızlıklar barındırdığını ileri sürse de İmam Malik'in sahabe kavliyle amel etmediği zaman belli bir sistematiğe bağlı kaldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULAZİZ BUHARÎ, Alâddin(trs.), *Keşfu'l Esrâr an Usûli Fâhru'l-İslâm Pezdevî(I-IV)*, Beyrut: Dâru'l- Kitâbi'l Arabî.
- ACLÛNÎ, İsmâîl b. Muhammed b. Abdulhâdî(1997), *Keşfu'l-Hafâ(I-II)*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- AHMED EMİN(2001), *Duha'l İslâm(I-III)*, Kahire: Mektebetu'l-Usretu.
 (1955), *Fecru'l-İslâm*, Kahire.
- AKTEPE, İshak Emin(2008), *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yay.
- ÂMİDÎ, Ali ibn Muhammed(2003), *İlhâm fî Usûli'l Ahkâm(I-IV)*, Riyad.
- APAYDIN, H. Yunus(1990), "IV. Sahabi Sözü-Kıyas İlişkisi ve Mezhep İmamlarının Uygulamalarından Örnekler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.,4, s.379-397, Kayseri.
 (2008), "Sahâbî Kavli", *DİA*, Cilt: 36, s.500-504, İstanbul.
(1990), "Sahâbî Sözü'nün Hukuki Değeri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.,4, s. 323-353, Kayseri.
- ARANGÛL, Muammer(2009), *İmam Şâfiî'nin "İhtilâfu Mâlik Ve 'ş-Şâfiî" Adlı Eseri Çerçevesinde İmam Mâlik Eleştirisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARAS, M. Özgü(1994), "Ebû Bekir b. Abdurrahman Maddesi", *DİA*, Cilt: 10, s.109, İstanbul.
- ASKALÂNÎ, İbn Hacer Şahâbî'd-Dîn(1995), *Tehzîbu't-Tehzîb(I-IV)*, , y. y.: Müessesetü'r Risâle.
- ATAR, Fahrettin(trs.), *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: MÜİFAV Yay.
- AYCAN, İrfan(2005), "Muaviye b. Ebî Sufyân", *DİA*, Cilt: 3, s.332-334, İstanbul.

- AYDINLI, Abdullah(1991), "Abdurrahman b. Hürmüz ", *DİA*, Cilt:3, s.350-351, İstanbul.
- BÂCÎ, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb(1986), *İhkâmu'l Fusûl fî Ahkâmi'l Usûl*, (thk., Abdulmecid Türkî), y.y.: Dâru'l Garbi'l İslâmî.
-(1999), *Müntekâ(I-IX)*, (thk. Muhammed Abdulkadîr Ahmed Ata), Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut.
- BARDAKOĞLU, Ali(1987), *İslâm Hukunda Metodolojik İhtilaflar ve Sonuçları*, Kayseri.
- BAŞARAN, Selman(1994), "Ebû Bekir b. Hazm", *DİA*, Cilt:10, s.112, İstanbul.
- BEG, Muhammed Hudârî(2002), *Usûlu'l-fikh*, İskenderiyye.
- (1960), *Tarih-u Teyr'i-i İslâm*, Mısır.
- BEYHAKÎ, Ebî Bekr Ahmed b. Huseyîn b. Alî(2003), *Sunenu'l-Kubrâ(I-XI)*, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye.
- BOZKURT, Naide(1997), "Hârûn Reşîd", *DİA*, Cilt:16, s.158-160, İstanbul.
- BUHARÎ, Ebî Abdillâh İsmâîl b. İbrâhîm(1960), *Kitâbu't-Târîhu'l Kebîr(I-XII)*, Halep.
- BUHARÎ, Ebî Abdillâh Muhammed İsmâîl(2002), *Sahih-i Buharî*, Beyrut: Dâru'l-İbn Kesir.
- (2004), *Sahih-i Buhârî(Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh)I-II*, (çev. Abdullah Feyzi Kocaer), İstanbul.
- BÛSÂK, Muhammed Medenî(2002), *el-Mesâilu'llefi benehâ İmâmu Mâlik alâ Ameli Ehl-i Medîne(I-III)*, Riyad.
- CERRAHOĞLU, İsmail(2008), *Tefsir Usûli*, , Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- CEZERÎ, Şemseddîn Muhammed b. Yusuf(1993), *Mi'râcu'l-Minhâc Şerhi Minhâci'l-Vusûl ile 'İlm(I-II)*, (thk. Şabân Muhammed İsmâîl), Kahire.
- CURCANÎ, Ali ibn Muhammed Şerîf(1985), *Kitâbu't- Ta'rifat*, Beyrut.

- CUVEYNÎ, İmamı'1 Haremeyn Ebî Meâlî Abdil Melik b. Abdillâh b. Yûsuf(813-911), *El-Burhan fî Usûli'l-fıkh(I-II)*, Katar.
- (1996), *Kitâbu't-Telhîs(I-III)*, Beyrut: Dâru'l Beşâiril İslâmiye.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi(2010), *Hadîs Usûlii*, İstanbul: MÜİFAV Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali Hakan(2004), *Irak Mâlikî Ekolü*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇOLAK, Abdullah(2008), *İslâm Hukuk Tarihi ve Delilleri*, Malatya.
- DEBÛSÎ, Ebî Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsâ (2001), *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- (trs.), *Te'sîsu'n-Nazar*, (thk. Mustafâ Muhammed Kabbânî Dîmeşkî), Kahire: Dâru'l İbn-i Zeydûn.
- DEHLEVÎ, Şah Veliyullah(2005), *Hüccetu'llâh Bâliğa(I-II)*, (thk. Seyyid Sâbık), Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- DEMİRCİ, Mehmet(2003), "Mâlik b. Dinar", *DİA*, Cilt:27, s.505, Ankara.
- DERE, Ali(1997), "İmam Mâlik'in Hadîs Metinlerini Değerlendirme Kriteri Üzerine", *Journal Of Islamic Research*, Cilt:10, S. 1-2-3-4, s. 69-73, y. y.
- DUMAN, Ali(2011), *Fıkh Usûlii Dersleri*, (basılmamış ders notları), Mâlâtıya.
- (2009), "Ebû Hanîfe'nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fıkaha Usûlünde'ki Rolü", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s.83-102, Konya.
- DUTTON, Yasin(2000), "Sünnet, Hadîs Ve Medîne Ameli"(çev.: Yavuz Göktaş), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S.: 4, s. 195-213.
- EBÛ DAVUD, Süleymân b. Eşhas es-Sicistânî(1997), *es-Sünen(I-V)*, Beyrut: Dâru'l-İbni'l-Hazm.
- EBÛ HUSEYİN, Muhammed b. Alî b. Tayyib el-Basrî el-Mu'tezilî(trs.), *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh(I-II)*, Beyrut:Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- EBÛ YA'LÂ, Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ el-Hanbelî(1990), *Udde fî Usûli'l-Fikh(I-V)*, Riyad.
- EBÛ ZEHRE, Muhammed(1947), *Ebû Hanîfe; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fikhuhû*, y. y.: Dâru'l Fikri'l Arabî.
- (1989), *Târihu'l Mezâhibu'l-İslâmî(I-II)*, Beyrut:Dâru'l-Fikri'l Arabî.
- (1952), *Mâlik;Hayatuhû ve Eseruhû*, Kahire.
- (1993), *Mezhepler Tarihi*, (çev.: Sıbğatullah Kaya), İstanbul: Birim Yay.
- (1978), *Şâfiî; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fikhuhû*, y. y.: Dâru'l Fikri'l Arabî.
- ERDOĞAN, Mehmet(1997), "Hârîce b. Zeyd ", *DİA*, Cilt:16, s.168, İstanbul.
- FESEVÎ, Ebî Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân(1999), *Ma'rifetu ve't-Tarih(I-III)*, Beyrut: Dâru'l Kutubi'l İlmiyye.
- GAZALÎ, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed(trs.), *Mustasfâ min İlmi'l Usûl(I-IV)*, Medîne.
- (2002), *İslâm Hukukunda Delîller Ve Yorum Metodolojisi(I-II)*(çev. Yunus Apaydın), , İstanbul: Re'y Yayıncılık.
- GÜNAY, H. Mehmed(2000), "İbnü'l-Mâcişûn", *DİA*, Cilt: 21, s.122-123, İstanbul.
- HABBÂZÎ, Celâleddîn Ebî Muhammed Ömer b. Muhammed(1403), *el-Muğnî fî Usûli'l-Fikh*, Mekke: Mektebetu Turasiyye Arabiyye.
- HACEVÎ, Muhammed b. Hasan(1336), *Fikri's-Sâmî(I-IV)*, y. y.
- HAFÎF, Alî(1999), *Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- HÂKİM, Ebî Abdillâh Nîsâbûrî(1997), *Müstedrek alâ Sahîhayn(I-V)*, Kahire: Dâru'l-Harâmeyn.
- HÂLİDÎ, İsmâil(2007), "Muhtevâ Muvattâi'l-İmam Mâlik ve Menhecuhu fi'l-Hadîs", *Hadîs Tedkikleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, s.101-116, y. y.

- HÂLİDÎ, Semâin(2007), “Menhecu Fıkhiyyu li'l-İmam Mâlik fi Muvatta’”, *İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi*, Sayı: IX, s.295-312, Konya.
- HALLÂF, Abdülvahhab(2006), *İlk Dönem İslâm Hukuku*, (çev. Abdulhadi Timurtaş), İstanbul: Pınar Yay.
- (trs.), *Hulâsatu'Teyrî' İslâmî*, Kahire: Dâru'l Kalem.
- (1973), *İslâm Hukuk Felsefesi*, (çev. Hüseyin Atay), Ankara: AÜİF Yay.
- (1970), *İslâm Teşrî' Tarihi*, (çev.: Talat Koçyiğit), Ankara: AÜİF Yay.
- İBN ABDİLBER, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsi(1994), *Câmiû' Beyâni'l-İlm ve Fadlihi(I-II)*, Riyad: Dâru'l-İbn Cevziyye.
-(1993), *el-İstikâr(I-XXX)*, (thk. Abdulmu'tî Emîn K'alâcî), Kahire: Dâru'l-Va'y.
-(1967), *et-Temhid li ma fi'l Muvatta'i min Maânî ve'l-Esânûd(I-XXVI)*, 8thk. Mustafa Ulvî), Rabat.
-(1997), *el-İntika fi Fedaili'i Einmeti's-Selaseti'l-Fukaha*, Beyrut.
-(1992), *Kâfi fi Fikhi Ehl-i Medîneti el-Mâlikî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- (1997), *Fethu'l Bir fi Tertîbi'l Fikhî li Temhîdi Abdilber (I-XII)*, (thç: Abdurrahman Megurâvî), Riyad.
- İBN AKİL, Alî b. Akil b. Muhammed el-Bağdadî el-Hanbelî(1999), *el-Vâdih fi Usûli'l-Fikh(I-V)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Beyrut:Muessetu'l Risâle.
- İBN ARABÎ, Ebî Bekr Muhammed b. Abdillâh(trs.), *Ahkâmu'l-Kur'ân(I-IV)*, Beyrut:Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
-(1999), *el-Mahsûl fi Usûli'l-Fikh*, Kahire: Dâru'l-Beyârik.

- İBN FERDÂ, Abdullah b. Muhammed b. Yusûf Ezerî(1988), *Târihu'l-Ulemâi ve'r-Ruvâti li'l İlmi bi'l-Endülüis(I-II)*, Kahire.
- İBN FERHÛN(trs.), *Dîbâcu'l-Müzheb fî Ma'rîfeti A'yân Ulemâi Mezheb(I-II)*, thk. Muhammed Ahmed Ebu'n-Nûr, Kahire:Dâru't-Turâs.
- İBN HÂC, Muhammed b. Muhammed el-Mâlikî el-Fâsî(trs.), *Medhâl(I-IV)*, Kahire: Mektebetu'l-Dâru'l-Turas.
- İBN HALLİKÂN, İbn Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed Ebî Bekr(trs.), *Vefâyâtul 'Ayân ve Enbâu Enbâiz-zamân(I-VIII)*, (thk.: İhsan Abbâs), Beyrut: Dâru's-sadr.
- İBN HAZM, Ebi Muhammed Ali İbn Said(trs.), *İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm(I-VIII)*, (nşr. Ahmet Muhammed Şakir), Beyrut.
- İBNU'L KAYYİM, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb(1423), *I'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn(I-VII)*, Riyad:Dâru'l-İbn Cevziyye.
- İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim(trs.), *el-Meârif*, (thk.: Servet Ukkâş), Kahire: Dâru'l Meârîf.
- İBN RÜŞD, Ebî Velîd Muhammed b. Ahmed(1994), *Mukaddimâd(müddevene'nin içinde)*, Beyrut: Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye.
- İBN RÜŞD, Ebî Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endülisî el-Hafîd(trs.), *Bidâyetul-Müçtehid ve Nihâyetu'l-Muktesid(I-II)*, y.y:Dâru'l-Fikr.
- (1988), *el-Beyân ve'l Tahsîl(I-XX)*, (thk. Muhammed Hacî), Beyrut:Dâru'l-Garbu'l-İslâmî.
- İBN SAD, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zührî(2001), *Kitâbu Tabakât'ul-Kübra(I-XI)*, (thk. Alî Muhammed Amr), Kahire.
- İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Berekât Abdi's-Selâm(2001), *Müsevvede fî Usûlü'l-Fıkh(I-II)*, thk. Ahmed b. İbrâhîm b. Abbâs ez-Zeravî, Riyad: Dâru'l Fadîle.
- İSFAHÂNÎ, Ahmed b. Abdillâh(1988), *Hilyetu'l Evliyâ ve Tabakâtu'l Asfiyâ(I-X)*, Beyrut:Dâru'l Kutubi'l İlmiyye.

İSNEVÎ, Abdurrahman b. Hasan(1981), *Temhîd fî Tahrîci'l-Furûi' ala'l-Usûl*, thk. Muhammed Han Heytû, Beyrut: Muessetu'l-Risale.

İZMİRLÎ, İsmâîl Hakkı(2004), *İlm-i Hilaf*(sadeleştiren. Ali Duman), Malatya.

KÂDİ İYÂD, Musâ b. İyâd es-Sebdî(1965), *Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II)*, Rabâd.

KAHHÂL, Ömer Rızâ(1957), *M'ucemu'l Müellifîn (I-IV)*, Dımeşk: Müessetu'l Risâle.

KAHRAMAN, Abdullah(2010), *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Rağbet Yay.

KALLEK, Cengiz(1995), "Esed b. Furât", *DİA*, Cilt: 11, s.366-367, İstanbul.

.....(1997), "Haraç", *DİA*, Cilt: 15, s. 71-88, İstanbul.

.....(1995), "Eşheb el-Kaysî", *DİA*, Cilt:11, s. 462, İstanbul.

.....(1996), "Fukaha-i Seb'a", *DİA*, Cilt: 8, s. 214, İstanbul.

.....(2001), "Kasım b. Muhammed ", *DİA*, Cilt:24, s. 545, İstanbul.

KANDEMİR, Yaşar(1993), "Abdullah b. Ömer", *DİA*, Cilt:1, s.126-128), İstanbul.

KARAÇAL, Ayşe(2007), *İslâm Hukunun Oluşum Dönemi Müctehitlerinden Rebî'a'tü'r-Rey'in (ö.136/753) Hayatı ve İmam Mâlik İle Mukayeseli Olarak Fıkhi Görüşleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARÂFÎ, Şahâbuddin Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs(trs.) , *Nefâisu'l-Usûl fî Şerhil Mahsûl(I-IX)*, Mekke.

.....(1994), *ez-Zahîra(I-X)*, thk. Muhammed Hacî, Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâmî.

.....(2003), *Tenkîhu'l-Usûl fî İhtisari'l Mahsûl*, Beyrut: Daru'l Fikr.

.....(2003), *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûli fî İhtisâri'l-Mahsûl fi'l-Usûl*, Beyrut:Dâru'l-Fikr.

- KARAMAN, Hayreddin(1975), *İslâm Hukunda İçtihat*, Ankara: MAÜİF Yay.
-(2008), *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul.
-(2009), *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
-(2010), *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Beyan Yay.
- KATTÂN, Menna'(1996), *Tarih-u Teşri' İslâm*, Riyâd.
- KAYA, Eyyüb Said(2003), "Mâlikî Mezhebi ", *DİA*, Cilt: 27, s. 519-534, Ankara.
-(2001), *Mezheplerin Teşekkülünden Önce Fikhi İstidlal*,
(yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul: MÜSBE.
- KAYREVÂNÎ, Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân Ebî Zeyd(1999), *en-Nevâdir ve 'z-Ziyâddât(I-XV)*, (thk. Muhammed Emîn), Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâmî.
- KHALİDÎ, Smain(2007), "Muhteva Muvatta''i Mâlik ve Menhecuhû fi'l-Hâdis"
Hadîs Tetkikleri Dergisi, Sayı: 5, s. 101-116.
- KOÇKUZU, Ali Osman(1994), "Ebû'z-Zinâd", *DİA*, Cilt: 10, s. 354, İstanbul.
- KOÇYİĞİT, Talat(1976), "İbn Şihâb ez-Zuhrî", *AÜİF Dergisi*, Cilt: 21, s.51-84,
Ankara.
- MÂLİK b. Enes Ebî Abdillâh(trs.), *Muvattâ(I-IV)*, (çev. Vecdi Akyüz ve arkadaşları), İstanbul: Beyan Yay.
-(1987), *Muvattâ,(Muhammed b. Hasan Şeybanî rivâyeti)*,
(thk. Abdulvahhab Abdillatîf), Kahire.
-(1994), *Müdevvenetu'l-Kübrâ(I-IV)*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
-(1997), *Muvatta'(Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II)*,
Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî.
- MÜSLÎM, Hüseyîn b. Haccâc en-Nisaburî(trs.), *Câmiu's-Sahîh(I-VI)*, y. y.
- NESÂÎ, Ebî Abdir'rahman Şuayb ibn-i Alî(trs.), *Sünenü'n-Nesâî*, Riyad:
Mektebetu'l Meârîf.

- NÛR YUSÛF, Ahmed Muhammed(1397), *Amel-i Ehl-i Medîne beyne Mustahilât-ı Mâlik ve Erâ-ı Usuliyîn*, y. y.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin(1998), *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yay.
- ÖZEL, Ahmed(2006), “Mâlik b. Enes ”, *DİA*, Cilt: 27, s. 509, İstanbul.
-(1990), *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara.
- ÖZEN, Şükrü(2000), “İbnü'l-Kâsım”, *DİA*, Cilt:22, s. 103-104, İstanbul.
-(1995), *İslâm Hukuk Düşüncesinin Aklileşme Süreci: Başlangıçtan X. Asrın Ortalarına Kadar*, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- ÖZKAN, Halid(2009), “Amel-i Ehl-i Medine'nin Klasik Usûl-i Fıkıh Literatüründeki Yeri”, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu*, s. 97-110, İstanbul: MÜİFAV Yay.
- ÖZKAN, Halit(2006), *Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet Ve Hadîsin Yeri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEKCAN, Ali(2005), “İmam Muhammed'in Medîne Ehli İle Yaptığı Fikhi İçerikli Tartışmalarda İzlediği Diyalektik Yöntem Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5, s.145-162, Konya.
- PEZDEVÎ, Fâhru'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefî(trs.), *Kenzu'l Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl(Usûlu'l-Pezdevî)*, Karâçî.
- POLAT, Selahattin(2010), *Mürsel Hadisler Ve Delîl Olma Yönünden Değeri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- RAGIP EL-İSFEHANÎ, Ebî Kasım Hüseyin b. Muhammed(1319), *Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- RÂMHÜRMÜZÎ, Hasan b. Abdirrahmân, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, tahk. M. Accâc el-Hatîb, Beyrut, 1971.
- RAZÎ, Fahreddin(trs.) , *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-fıkıh(I-VI)*, y.y.:Müessesetü'l Risâle.

- SEBÂÎ' , Mustafa(1949), *es-Sünnetu ve Mekenetuhu fî Teşrî'i'l-İslâm*, Kahire: Dâru'l-Verrâk.
- SERAHSÎ, Ebî Bekir b. Ahmed b. Ebî Sehl(1993), *Usûlu's-Serahsî(I-II)*, (thk. Ebû'l-Vefâ Afganî), Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- SÖNMEZ, Mehmet Ali(1991), "Asbağ b. Ferec", *DİA*, Cilt:3 s. 463-465, İstanbul.
- SUYUTÎ, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr(1414), *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nebevî(I-II)*, Riyad: Mektebetü'l-Kevser.
-(1994.), *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik,I-IV*,(Müdevvene'nin içinde), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- ŞA'BAN, Zekiyyüddin(2007), *İslâm Hukuk İlminin Esasları*(çev. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara.
- ŞA'LÂN, Abdurrahman b. Abdullah(2003), *Usûlu'l-Fıkhi'l- İmâm Mâlik(I-II)*, Riyâd.
- ŞAFAK, Ali(1997), *İslâm Hukukunun Tedvîni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- ŞAFÎ, Muhammed b. İdrîs(2001), "*İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfi'*"(Ümm içinde), (thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib), Beyrut:Dâru'l-Vefâ.
-(2001), *Ümm(I-XI)*, (thk. Rifat Fevzî Abdulmutalib), Beyrut:Dâru'l-Vefâ
-(trs.), *er-Risâle*, (neş. Muhammed Şakir), Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye.
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrahîm b. Mûsâ(trs), *İ'tisâm(I-IV)*, y.y.:Mektebetu'l-Tevhîd.
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrahîm b. Mûsâ(trs.), *Muvâfakât(I-VI)*, y.y.: Dâru'l-İbn-Affân.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali(2000), *İrşadu'l Fuhul, (I-II)*, Riyad: Daru'l Fadile.
- ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan(1983), *Kitâbu'l Hucce 'alâ Ehlî Medîne(I-IV)*, Beyrut.
- (1995), *Kitâbu'l-Asl(I-VI)*, Beyrut: Âlemu'l-Kutub.
- ŞİRÂZÎ, Ebû İshâk İbrâhîm(1970), *Tabakâtu'l Fukahâ*, (thk.: İhsân Abbas), Beyrut.

.....(1994), *el-Luma Fi Usûli'l-Fıkh'*, Dımeşk: Dâru'l-İbn Kesîr.

.....*Şerhu'l-Lumâ'(I-II)*, thk. Abdulmecid Türkî, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 1988.

TATLI, Alican(1994), "Cehdamî", *DİA*, Cilt:7, s.224-225, İstanbul.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ b. Sevreh(1968), *Câmiu's-Sahîh(I-V)*, (thk. Muhammed Fevvâr Abdulkakî), y. y.

TOKSARI, Ali(1985), "Hadîs İlmî Açısından Sahâbî Kavli ve Değeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s.339-357, Kayseri.

ÜNAL, İsmail Hakkı(2010), *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara: DİB Yay.

YAŞAROĞLU, Kemal(2000), "İsâ b. Dinâr", *DİA*, Cilt: 22, s. 479-480, İstanbul.

ZEBİDÎ, Muhammed Muttedâ Huseynî(1965), *Tâcu'l-Arîs Min Cevâhiri'l-Kâmûs(I-XC)*, Kuveyt.

ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz(2004), *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ(I-III)*, Lübnan:Beytu'l-Efkâri'l-Düvelî.

.....(2003), *Tezhib-u Tezhibu'l Kemâli fî Esmâi'r-Rical(I-XI)*, (thk.: Mecdî Seyyid Emin- Guneym Abbas Guneym), Kahire.

.....(1990), *Târihu'l-İslâm(I-CIV)*, (thk. Ömer Abdîs's-Selâm Tedmurî), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

.....(trs.) , *Kitâbu Tezkîrati'l-Huffâz(I-IV)*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

ZERKÂ, Mustafa Ahmed(2007), *İslâm Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, (Haz. Ali Pekcan), İstanbul:Rağbet Yay.

.....(1988), *İstislâh ve Mesâlihu Mürsele fî Şerî'yeti İslâmiyyeti ve Usûli Fikhiha*, Dımeşk:Dâru'l-Kalem.

ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed b. Bahavar b. Abdullah(1992) , *Bahru'l Mühit fî Usûli'l-Fıkh(I-VI)*, Kuveyt.

- (1982), *el-Mensur fi'l-Kavai'd(I-III)*, Kuveyt.
- ZEVÂVÎ, Îsâ b. Mes'ûd, *Kitâbu Menâkibi'l İmam Mâlik*, (Müdevvene içinde), Dâru'l Kutubi'l İlmîyye, Beyrut, 1994.
- ZEYDAN, Abdulkerim(1982), *Fıkıh Usûlü* (çev. Ruhi Özcan), İstanbul.
- (1976), *İslâm Hukukuna Giriş*, (çev. Ali Şafak), İstanbul.
-(2001), *el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerâti'l-İslâmiyye*, Kahire: Dâru'l Ömer b. Hattâb.
- ZEYLÂ'Î, Cemâlu'd-Dîn Ebî Muhammed Abdullah b. Yusûf(trs.), *Nasbu'r-Râye lî Ehâdis-i Hidâye(I-V)*, thk. Muhammed Avâme, Cidde: Muessetu'r-Reyyân.
- ZİRİKLÎ, Hayreddin(2002), *'Alâm(I-VIII)*, Beyrut: Dâru'l İlmî'l Melâiyîn.
- ZUHAYLÎ, Vehbe(1986), *Usûlu'l Fıkıh'î-İslâmî(I-II)*, Dimeşk: Daru'l-Fikr.
- ZURKANÎ. Muhammed(trs.), *Şerhu Zurkânî alâ Muvatta'(I-IV)*, y.y.: Matbaatu Hayriyye.

